

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΓΚΡΙΘΕΙΣΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΥΠΟ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΡΟΚΥΡΗΧΘΕΝΤΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΥΜΘ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

δ. φ. και καθηγητού τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ.

ΕΓΚΡΙΒΕΙ ΚΑΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ.

A. VURO

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ο «ΚΟΡΑΗΣ»,
ΑΝΕΣΤΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ.

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΤΟΥ «ΚΑΛΔΟΥΣ»

1884

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Παρ.

§ 1 1/2 2102

§ 2 1 02

§ 3 2202

Παράθεσις εν σφ. 11.

Ενεργησις 23

§ 10 2 02

Περὶ τῶν Κατ. 3 § 1 2402

εν 24

Περὶ τῶν Σχολ. βασ. 4 εν 3 26

Περὶ τῶν τῶν σχολ. 5 εν 5 27

Ἐξοχολογία 6

Διαμαντῶν 7

Ἐκδοραμῶν 8

Ἀποδοξίς 9

§ 11 10

Πόσα λέγειν ἐν τῶν 11

§ 12 12

Περὶ Βαδ. 13

Περὶ 14

Περὶ μελοποιίας 15

Περὶ ἔσφ. 16

Περὶ τῶν ποσοφ. μελοποιίας 17

Ἐξοχολογία 18

Ἐξοχολογία 19

Ἐξοχολογία 20

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

1884.989

ΕΓΚΡΙΘΙΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΠΡΟΚΗΡΥΧΘΕΝΤΑ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΝ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΜΑΘΗΤΩΝ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

ΥΠΟ

Α. ΔΙΟΜΗΔΟΥΣ ΚΥΡΙΑΚΟΥ

δ. φ. και καθηγητού τῆς θεολογίας ἐν τῷ ἔθνικῳ Πανεπιστημίῳ

ΕΓΚΡΙΣΕΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΕ ΣΥΝΟΔΟΥ

A. VUHO

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ Ο «ΚΟΡΑΗΣ»

ΑΝΕΣΤΗ ΚΟΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

1884

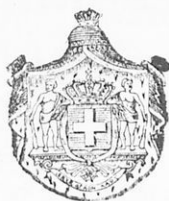
$$1+2 = 1$$

$$3+4+5+8+10+12+13+20+23+24+25+28+30+35$$

$$+ 36+37+38+39+40+43+45+46+47+48+49+50+51$$

Πάν αντίτυπον μὴ φέρον τὴν κάτωθι ἰδιόχειρον ὑπογρα-
φήν μου καταδικάζεται ὡς κλοπιμαῖον.

Α. Διακόνου Περικαίου

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

**Πρὸς τὸν κ. Α. Διομήδη Κυριακὸν, καθηγητὴν
τοῦ Πανεπιστημίου.**

Ἐχόντες ἐπ' ὄψιν α') τὰ ἄρθρα 7 καὶ 8 τοῦ ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1882 ΑΜΒ Νόμου καὶ τὸ ἄρθρον 16 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους Β. Διατάγματος περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μέσης καὶ κατωτέρας ἐκπαίδευσως καὶ β') τὴν κατὰ τὰ ἄρθρα 9 καὶ 14 τοῦ αὐτοῦ Β. Διατάγματος ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἔχθρην τῆς τρίτης ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς δημοτικῆς ἐκπαίδευσως, γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι τὴν εἰς τὸν διαγωνισμὸν ὑποβληθεῖσαν μικρὰν Κατήχησιν ὑμῶν ἐγκρίνομεν ἐπὶ τετραετίαν ἀρχομένην ἀπὸ τοῦ προσεχοῦς σχολικοῦ ἔτους ὡς μόνην Κατήχησιν διὰ τοὺς μαθητὰς τῶν δημοτικῶν σχολείων τοῦ κράτους δημοσίων δημοτυπηθέντων καὶ ἰδιωτικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως συμμορφωθῆτε, πρὸς τὸ ἄρθρον 6 τοῦ ΑΜΒ Νόμου καὶ τὰ ἄρθρα 17 καὶ 18 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1882 Β. Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ἰουλίου 1884.

Ὁ Ὑπουργὸς
Δ. Σ. ΒΟΥΛΠΙΩΤΗΣ

Σ. Μ. ΠΑΡΙΣΗΣ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Η ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Πρὸς τὸν Κεφ'Αναστάσιον Δ. Κυριακοῦ καθηγητὴν
τῆς Θεολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

Ἡ Σύνοδος ἐπιτρέφουσα ὑμῖν τὰ ὑποβληθέντα αὐτῇ
χειρόγραφα τῆς ὑφ' ὑμῶν συνταχθείσης χριστιανικῆς Ἠθι-
κῆς καὶ Κατηγήσεως ἐγκρίνει τὴν δημοσίευσιν τούτων.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 12 Μαΐου 1876.

- † Ὁ Ἀθηνῶν ΠΡΟΚΟΠΙΟΣ, πρόεδρος.
- † Ὁ Νάξου ΠΑΡΘΕΝΙΟΣ.
- † Ὁ Καρυστίας ΜΑΚΑΡΙΟΣ.
- † Ὁ Ναυπακτίας καὶ Εὐρυτανίας ΑΝΘΙΜΟΣ.

Ὁ Β'. Γραμματεὺς

(Τ. Σ.) Ἀρχιμ. Δαμασκηνὸς Χριστόπουλος.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΚΑΤΗΧΗΣΙΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

§ 1.

Ναι Τι είναι χριστιανική Κατήχησις;

Χριστιανική Κατήχησις είναι ή συνοπτική διδασκαλία περί τῆς χριστιανικῆς θρησκείας. Παράγεται δὲ ή λέξις κατήχησις ἐκ τοῦ ῥήματος κατήχειν, τοῦ σημαίνοντος ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ διδάσκειν τινά τὰς τῆς θρησκείας ἀληθείας (1).

§ 2.

Ναι Τι είναι θρησκεία ἐν γένει;

Θρησκεία είναι ή κοινωνία καὶ σχέσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεόν, ή πίστις εἰς τὸν Θεόν, ὁ φόβος, ή ἀγάπη, καὶ ή ἐλπίς εἰς αὐτόν, ἐν μιᾷ λέξει ή εὐσέβεια. Ὅταν τις πιστεῦῃ εἰς τὸν Θεόν, ἔχη διὰ τὴν ἀκράδαντον πεποιθήσιν εἰς τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ καὶ ἴναι ἀφωσιωμένῃς εἰς αὐτόν, ὅταν φοβῆται καὶ ἀγαπᾷ αὐτόν, ὥστε μηδὲν νὰ θέλῃ νὰ πράττῃ παρὰ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα, ὅταν ἐλπίζῃ πάντοτε εἰς αὐτόν καὶ ἐν τῷ μέσῳ τῶν θλίψεων ὧν, ἔχει θρησκείαν, εἶναι εὐσεβής; (2) Εἶναι δὲ ή θρησκεία ή ή εὐσέβεια ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ γεννᾶται δηλ. οὗτος μετὰ τῆς δεκτικότητος πρὸς τὴν θρησκείαν καθὼς ἀποδεικνύει ή ὑπαρξίς τῆς θρησκείας παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς τοῦ κόσμου ἐν οἰαδήποτε πνευματικῇ καταστάσει καὶ καθ' οἰονδήποτε χρόνον καὶ ἂν ἐξήσαν. Ὅστε πλανῶνται ὅσοι ἐθεώρησαν τὴν θρησκείαν ὡς ἀνθρωπίνην ἐπινοήσιν· αἱ ἀνθρώπιναί ἐπινοήσεις ἀναφαίνονται ἐν ὀρισμένῳ τόπῳ καὶ χρόνῳ, δὲν εὐρίσκονται δὲ πανταχοῦ καὶ πάντοτε. Ἡ θρησκεία εἶναι καθολικὸν φαινόμενον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι. Τὴν καθολικότητα ταύτην τῆς θρησκείας παρετήρησαν ἡδὴ καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοί, οἷον ὁ Πλούταρχος (3) καὶ ὁ Κικέρων (4). Ἡ καθολικότης αὕτη τῆς θρησκείας δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξηγηθῇ, ἐάν

(1) Λουκ. α', 4. Πράξ. ιη', 25. Ῥωμ. β', 18. (2) Ἡ λέξις θρησκεία παράγεται πιθανῶς ἐκ τῆς λέξεως θρᾶξ· οἱ ἀρχαῖοι Θρᾶκες ἐφημίζοντο διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν εὐσέβειαν αὐτῶν, ἐκ Θράκης δὲ ἦλθον πολλαὶ θρησκευτικαὶ ἰδέαι εἰς τὴν Ἑλλάδα. (3) Πρὸς Κολώτην λα'. (4) Περὶ νόμων II, 8.

δὲν ἦτο ἀνάγκη τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Πλάστου αὐτῆς ἐντεθεῖσα. Πρέπει δὲ ἡ θρησκεία νὰ ἔχη τὰς ρίζας αὐτῆς ἐν τῇ καρδίᾳ, τ. ἔ. πρέπει ὁ ἄνθρωπος νὰ αἰσθάνηται αὐτήν. Ἄνθρωπος, ὅστις ἢ ἔχει τὴν θρησκείαν τοῦ μόνου ἐν τῷ νῷ, ἔχει δηλ. ἀπλῶς διαφόρους θρησκευτικὰς γνώσεις, ἢ κατ' ἔθος πράττει μόνον ἐξωτερικὰς τινὰς θρησκευτικὰς πράξεις, δὲν ἔχει πράγματι θρησκείαν. Πρέπει νὰ αἰσθάνηται τις τὴν θρησκείαν, ἀπὸ ψυχῆς καὶ καρδίας δηλ. νὰ πιστεῦσιν εἰς τὸν Θεόν, νὰ ἀγαπᾷ αὐτὸν καὶ ἐλπίζει εἰς αὐτόν, ἵνα ᾖται ἀληθῶς ἢ εὐσεβεῖα αὐτοῦ, ἵνα ἔχη θρησκείαν.

§ 3.

καὶ Πόσα εἶναι τὰ εἶδη τῆς θρησκείας;

Τὰς θρησκείας δύναται τις νὰ διακρίσῃ εἰς δύο τάξεις, εἰς πολυθεϊστικὰς καὶ εἰς μονοθεϊστικὰς. Πολυθεῖα ἢ εἰδωλολατρεία εἶναι ἡ λατρεία τῶν κτισμάτων ἀντὶ τοῦ κτίσαντος· διὰ τοῦτο καὶ κτισματολατρεία λέγεται. Εἰδωλολατρεία δὲ ἐκλήθη ἡ πολυθεῖα, διότι οἱ πολυθεῖσται εἰδωλα ἢ ὁμοιώματα τῶν θεῶν αὐτῶν ποιοῦντες, ἐλάτρευον αὐτά. Ἡ εἰδωλολατρεία εἶναι ψευδὴς θρησκεία, διότι λατρεύεται οὐχὶ ὁ Θεός, ἀλλ' ἡ κτίσις. Τῆς εἰδωλολατρείας τὰ διάφορα εἶδη εἶνε τὰ ἀκόλουθα.¹ Ὁ φετιχισμὸς, ἡ λατρεία ἀσημάτων πραγμάτων (φετίχ), δένδρον, λίθων καὶ τῶν τοιούτων, ὧν τὸ μέγεθος, τὸ σχῆμα ἢ ἡ ἀρχαιότης ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν τῷ βαρβάρῳ ἀνθρώπῳ. Ὁ φετιχισμὸς εἶναι τὸ κατώτατον εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας καὶ εἶναι ἡ θρησκεία τῶν ἀγρίων λαῶν.² Ἀνωτέρα τοῦ φετιχισμοῦ εἶναι ἡ ζωολατρεία, ἡ λατρεία τῶν ζώων, οἷαν εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Αἰγυπτίοις. Τὰ ζῶα ἐλατρεύθησαν ἢ ὡς φοβερά ἢ ὡς ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις. Ἐπειτα ἔρχεται ἡ ἀστρολατρεία, ὅποια ἦτο ἡ θρησκεία τῶν ἀρχαίων Περσῶν. Τὰ οὐράνια σώματα ἐφέλικυσαν τὴν λατρείαν τῶν ἀνθρώπων ὡς πολλῶν εὐεργετημάτων αὐτοῖς πρόξενον. Ἄλλο εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι ἡ ἀνθρωπολατρεία, ὅποια ἦτο ἡ θρησκεία τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, ἧτις προῆλθεν ἐκ τῆς θεοποιήσεως ἢ διαφόρων δυνάμεων τῆς φύσεως (πῶχ. Ποσειδῶν τῆς θαλάσσης), ἢ ἥρώων, ἀνδρῶν, δηλ. περὶ ὧν διηγεῖτο ἡ φήμη ὅτι εὐεργέτησαν τὴν ἀνθρωπότητα (Ἡρακλῆς, Θησεύς), ἢ ἰδεῶν (Ἀθηνᾶ τῆς θείας σοφίας). Τὸ ἀνωτάτων εἶδος τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι ὁ βραχματισμὸς καὶ ὁ βουδδισμὸς τῶν Ἰνδῶν καὶ Σινῶν, ὅστις εἶναι πανθεισμὸς, δηλ. θεοποιήσις τοῦ παντός. Τὸ πᾶν, ἢ κτίσις ἐν συνόλῳ, ἐκλαμβάνεται ὡς Θεός· διάκριτις μετὰ κτίσεως καὶ Θεοῦ

δὲν γίνεται ἐν τῷ πανθεισμῷ, ἀλλ' ἀμφοτέρω συνταυτίζονται. Αἱ δὲ μονοθεϊστικαὶ θρησκείαι εἶναι ὁ ἰουδαϊσμός, ὁ χριστιανισμός καὶ ὁ ἐξ ἀμφοτέρων τούτων μορφωθείς μωαμεθανισμός. Ἐν τῷ ἰουδαϊσμῷ ἢ μωσαϊσμῷ ὑφύεται ὁ ἄνθρωπος τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ ἑνὸς καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἰουδαϊσμός δὲν ἦτο ἡ πλήρης ἀποκάλυψις τῆς τελείας θρησκείας, ὑπῆρξε μόνον ἡ προπαρασκευὴ εἰς τὴν τελείαν θρησκείαν. Ἐν τῷ χριστιανισμῷ ἔχομεν τὴν τελειοτάτην μορφήν τῆς θρησκείας, τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν αὐτῆς. Διότι ὁ χριστιανισμός πρῶτος ἀπεκάλυψεν ἡμῖν κατὰ τρόπον τέλειον τὸν Θεόν ὡς Θεὸν πάντων τῶν ἀνθρώπων. «Οὐκ ἔνι, λέγει ὁ Παῦλος, ἰουδαῖος οὐδὲ ἕλληνας, οὐκ ἔνι δούλος οὐδὲ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καὶ θῆλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἕστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ» (Γαλ. γ', 28). Ἐπειτα διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ κυρίως ἐκηρύχθη ὁ Θεὸς ὡς πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Ὁ Κύριος πάντοτε περὶ Θεοῦ λαλῶν, καλεῖ αὐτὸν πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ ὁ Παῦλος γράφων πρὸς τοὺς χριστιανούς, λέγει, «Οὐκ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἰοθεσίας» (Ῥωμ. η', 15). Ἡ λατρεία τέλος ἐν τῷ χριστιανισμῷ κυρίως ἀποβαίνει ἐσωτερικῆ, πνευματικῆ, οἷα ἀρρῶζει εἰς τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι πνεῦμα, καὶ ὅστις ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῶν τὴν ἀνύψωσιν τοῦ πνεύματος ἡμῶν πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν τῆς καρδίας ἡμῶν, οὐχὶ ἐξωτερικῆς θυσίας· «Πνεῦμα ὁ Θεός, λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ', 24), καὶ τοὺς προσκυνῶντας αὐτὸν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ δεῖ προσκυνεῖν.» Ὁ μωαμεθανισμός, ἡ τρίτη μονοθεϊστικὴ θρησκεία, εἶναι κακότεχρόν τι κρᾶμα τοῦ ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐν ᾧ ἀνέμιξεν ὁ Μωάμεθ καὶ πολλὰς ἰδίας πεπλανημένας καὶ παχυλάς ἰδέας. Ὅ,τι ἀναδεικνύει αὐτὸν ὑπέρτερον τῶν πολυθεϊστικῶν, εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν εἶναι ὁ μονοθεϊσμός αὐτοῦ· τοῦ δὲ ἰουδαϊσμοῦ καὶ πολλῶ μᾶλλον τοῦ χριστιανισμοῦ ὑπολείπεται ὁ μωαμεθανισμός, ἴον διότι ἀγνοεῖ τὸν ἐν Τριάδι Θεόν, τὸν ἀληθῆ δηλ. Θεόν καὶ τὸν Σωτῆρα τοῦ κόσμου, δι' οὗ ἐγένετο ἡ ἀπολύτρωσις, ἴον διότι παραδέχεται τὸ πεπρωμένον, τὴν ἰδέαν δηλ., ὅτι ὁ Θεὸς προδιέταξε προαιωνίως καὶ αὐθαιρέτως τὴν τύχην ἐκάστου, ἥτις ἰδέα καταστρέφει τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ ὡς παναγαθοῦ πατρὸς καὶ πανσόφου κυβερνήτου τοῦ κόσμου, καὶ ματαιοῖ τὴν ἐνεργητικότητα καὶ πρόοδον τοῦ ἀνθρώπου, ἴον ἔχει τὴν πολυγαμίαν, ἥτις καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν ἁρμοικὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκογενείας καὶ

ταπεινώνει τὴν γυναίκα, ἄν ἀνέχεται τὴν δουλείαν, ἥτις στρεφί
μέγα μέρος τῆς ἀνθρωπότητος τῶν ἀνθρωπίνων δικαιωμάτων, καὶ
ἄν ὑπόσχηται τοῖς δικαίους παχυλάς ὑλικὰς ἀπολαύσεις ἐν τῇ
μελλούσῃ ζωῇ, ὅπερ ἐξευτελίζει τὴν ἀρετὴν, ὡς γινομένη ἐπὶ ἀπο-
κτῆσει ὑλικῶν ἀγαθῶν, οὐχὶ δὲ ἐκ καθαρᾶς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν.

§ 4.

Και Τί εἶναι ἀποκάλυψις ἢ πῶς ἔχει ὁ ἄνθρωπος γνῶσιν περὶ
Θεοῦ;

Ὁ ἄνθρωπος ἔχει γνῶσιν περὶ Θεοῦ, διότι αὐτὸς ὁ Θεὸς ἐφανε-
ρωσεν ἢ ἀπεκάλυψεν ἑαυτὸν καὶ τὸ θέλημά του εἰς τὸν ἄνθρωπον.
Ἡ παρὰ Θεοῦ αὕτη φανέρωσις ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἀγίου αὐτοῦ θελήματος
εἰς τὸν ἄνθρωπον καλεῖται ἀποκάλυψις. Ὁ Θεὸς φανεροῖ ἑαυτὸν καὶ
τὸ θέλημα αὐτοῦ τῷ ἀνθρώπῳ ἴσον διὰ τῆς ἐξωτερικῆς φύσεως.
Παρατηρῶν ὁ ἄνθρωπος τὴν κτίσιν καὶ τὸ μεγαλεῖον αὐτῆς, τὴν
σοφίαν, μετ' ἧς εἶναι τὰ πάντα ἐν αὐτῇ δεδημιουργημένα, ἀνευρίσκει
τὸ μεγαλεῖον τοῦ Θεοῦ, τὴν παντοδυναμίαν αὐτοῦ καὶ πανσοφίαν,
ὅπως βλέπων εἰκόνα τινὰ θαυμάζει τὴν μεγαλοφυίαν τοῦ καλλιτέχνου.
Τὰ ἀόρατα τοῦ Θεοῦ, λέγει ἡ Γραφή, (δηλ. αἱ ἀόρατοι αὐτοῦ ἰδιό-
τητες) ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθοράται ἢ τε
ἀίτιος αὐτοῦ δύναμις καὶ ἡ θεϊότης» (Ρωμ. α', 20). Ἐν τῇ
συνειδήσει. Ἐν τῇ συνειδήσει φέρει ὁ ἄνθρωπος ἔμφυτον τὴν
ἰδέαν τοῦ Θεοῦ. Ὅταν πράττῃ τὸ ἀγαθόν, αἰσθάνεται χαρὰν, καὶ
ἐσωτερικῆς φωνῆ βεβαιῶσιν αὐτόν, ὅτι ὑπάρχει Θεὸς, ὅστις ὢν ἅγιος
καὶ δίκαιος θέλει βραβεύσει τὸ ἀγαθόν ὅταν τὸναντίον πράττῃ τὸ
κακόν, βεβαιῶσιν, ὅτι ὁ Θεὸς θέλει τιμωρήσει τὸ κακόν. Ἡ ἀποκάλυψις
αὕτη διὰ τῆς φύσεως καὶ τῆς συνειδήσεως, εἶναι γενικὴ πρὸς πάντας
τοὺς ἀνθρώπους. Ἐξ αὐτῆς εἶχον καὶ οἱ ἔθνη καὶ γνῶσιν τοῦ Θεοῦ ἂν
καὶ ἀτελεῖ. Ἀλλ' ἡ ἀληθὴς ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἡ κυρίως ἀπο-
κάλυψις, ἐγένετο διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν λοιπῶν θεοπνεύστων
προφητῶν, οἵτινες ἐνεφανίσθησαν ἐν τῷ Ἰσραηλιτικῷ λαῷ, καὶ πρὸ
πάντων διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων
αὐτοῦ. Διὰ τῶν ἱερῶν αὐτῶν διδασκαλιῶν ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος τὸ
πρῶτον εἰς τὰς καθαρωτάτας καὶ ἀληθεστάτας περὶ Θεοῦ ἐννοίας.

§ 5.

Και Τί εἶναι ἀγία Γραφή;

Τὰ βιβλία τὰ περιέχοντα τὴν κυρίως ἀποκάλυψιν, ἢ τὴν περὶ

τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ ἁγίου αὐτοῦ θελήματος διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως, τῶν προφητῶν, τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων, καλοῦνται *ἅγια Γραφή*. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν ὅ,τι μέγα καὶ θεῖον προέρχεται ἀνωθεν ἐκ τοῦ πατρὸς τῶν φώτων (Ίακώβ. α', 17), πιστεύομεν, ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῆς ἁγίας Γραφῆς οἱ τοσοῦτον ὑψηλὰς ἀληθείας διδάσκοντες ἔγραψαν *κατ' ἔμπνευσιν* τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἢ φωτιζόμενοι παρὰ Θεοῦ. Ὁ Πέτρος λέγει: «Ὑπὸ πνεύματος ἁγίου φερόμενοι ἐλάλησαν οἱ ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι» (Ρ' Πέτρ. α', 21). *Διαιροῦνται* δὲ τὰ βιβλία τῆς ἁγίας Γραφῆς εἰς βιβλία τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης. *Διαθήκη* ἐν γένει καλεῖται ἐν τῇ ἁγίᾳ Γραφῇ ἡ θρησκεία ὡς συνθήκη τις καὶ συμφωνία μεταξύ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ἐν ἧ ὁ μὲν Θεὸς ἐπαγγέλλεται προστασίαν καὶ ἀντίληψιν τοῖς φυλάττουσι τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, οἱ δὲ ἄνθρωποι ὑποχρεοῦνται εἰς τὴν τήρησιν τῶν θεῶν τούτων ἐντολῶν (Ἐξὸδ. κδ', 7). Διὰ τοῦτο καὶ τὰ βιβλία τοῦ μωσαϊσμοῦ, τῆς παλαιᾶς θρησκείας, ἐκλήθησαν βιβλία Παλαιᾶς Διαθήκης, τὰ δὲ τοῦ χριστιανισμοῦ, τῆς νέας θρησκείας, βιβλία Καινῆς Διαθήκης. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὴν διδασκαλίαν τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν, ταῦτα δὲ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν πρώτην ἱστορίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ συνεγράφησαν παρὰ τῶν ἀποστόλων. Οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑβραϊκῇ γλώσσῃ, μετεφράσθησαν δὲ τὰ βιβλία αὐτῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπὸ τῶν σ' (290 π. Χ.), καὶ εἰς ἄλλας ἀρχαίας καὶ νεωτέρας γλώσσας, οἱ δὲ συγγραφεῖς τῆς Κ. Δ. ἔγραψαν ἐν ἑλληνικῇ γλώσσῃ, διότι καθ' οὗς χρόνους ἀνεφάνη ὁ χριστιανισμὸς, ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα ἦτο ἡ κοινῶς λαλουμένη ἐν τῷ μεγαλειτέρῳ μέρει τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. γνωστὴ οὖσα καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ. Ἡ γενικὴ αὕτη ἐξάπλωσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσας ἐχρονολογεῖτο ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου. Ἡ *ἁξία* τῆς ἁγίας Γραφῆς εἶναι μεγίστη· διότι οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ἀληθεστέρας ἰδέας περὶ Θεοῦ καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἠρετῆς. Ἡ ἁγία Γραφή εἶναι τὸ κλασικώτατον θρησκευτικὸν βιβλίον.

§ 6.

Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ;

Τὰ συγγράμματα τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν Προφητῶν εἶπομεν, ὅτι ἀποτελοῦσι τὴν *Παλαιὰν Διαθήκην*. εἶναι δὲ τὰ συγγράμματα ταῦτα τὰ ἑξῆς: 1ον *Ἱστορικά*. Τὰ πέντε βιβλία τοῦ Μωϋσέως,

δηλ. ἡ *Γένεσις*, ἡ διηγουμένη τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, τὴν ἀρχαιοτάτην ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους καὶ τὴν ἱστορίαν τῶν πατριαρχῶν Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ· ἡ *Ἐξοδος*, ἣτις περιέχει τὴν ἔξοδον τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐκ τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τὸν Μωϋσέα· τὸ *Λευϊτικόν*, τὸ περιέχον νόμους τῶν Λευϊτῶν οἱ *Ἀριθμοὶ*, οἱ ἀναφέροντες τὴν ἀριθμῆσιν τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ τὸ *Δευτερονόμιον*, τὸ περιέχον δευτέρωσιν ἢ ἐπανάληψιν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου.

Ἐπειτα τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διηγείται τὴν κατάκτησιν τῆς Χαναάν ὑπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ· τὸ τῶν *Κριτῶν* ἱστορεῖ τὰ περὶ τῶν κριτῶν Γεδεὼν, Σαμψὼν, Σαμουὴλ κτλ· τὸ τῆς *Ῥουθ* περιέχει τὴν ἱστορίαν τῆς προμήτορος τοῦ Δαυὶδ Ῥουθ· τὰ τῶν *Βασιλειῶν* διηγοῦνται τὴν ἱστορίαν τῶν βασιλέων τοῦ Ἰσραὴλ (Σαοὺλ, Δαυὶδ, Σολομῶντος κλ.) καὶ τὰ τῶν *Παραλειπομένων* περιέχουσιν ὅσα παρέλειψαν τὰ πρότερα βιβλία περὶ τῶν βασιλέων. Τέλος τὸ βιβλίον τοῦ *Ἔσδρα* διηγείται τὴν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν τοῦ *Ἔσδρα*· τὸ τοῦ *Νεεμίου* ἱστορεῖ τὰ περὶ Νεεμίου, ὅστις ὀλίγον μετὰ τὸν *Ἔσδραν* ἦλθε καὶ αὐτὸς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς Ἱερουσόλυμα· τὸ τῆς *Ἐσθῆρ* ἀναφέρει τὴν διὰ τῆς Ἐσθῆρ σωτηρίαν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐν Περσίᾳ καὶ τὰ τῶν *Μακκαβαίων* διηγοῦνται τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Παλαιστίνης ἀπὸ τοῦ ζυγοῦ τῶν Σύρων διὰ τῶν γενναίων Μακκαβαίων. *Θρον Διδακτικά*. *Ψαλμοὶ*, ποιήματα ὡς ὑπόθεσιν ἔχον τὰ παθήματα τοῦ δικαίου Ἰωβ· *Ψαλμοὶ*, οἵτινες εἶναι διάφοροι ὕμνοι πρὸς τὸν Θεόν. οἱ πλείστοι ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ πεποιημένοι· αἱ *Παροιμίαι* τοῦ Σολομῶντος, περιέχουσαι διάφορα ἠθικὰ γνωμικά, τὰ πλείστα ἔργα τοῦ Σολομῶντος· ὁ *Ἐκκλησιαστής*, ὁ ὑπόθεσιν ἔχων τὴν ματαιότητὰ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων· τὸ *Ἄσμα τῶν ἁσμάτων*, ἐν ᾧ περιγράφεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν λαόν του ὑπὸ τὸν τύπον τῆς ἀγάπης δύο προσώπων· ἡ *Σοφία Σολομῶντος* καὶ ἡ *Σοφία Σειράχ*, ἀμφότερα κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν Παροιμιῶν πεποιημένα, καὶ ὁ *Τωβίτ* καὶ ἡ *Ἰουδεῖθ*, ἠθικὰ διηγήματα τὸ μὲν πρῶτον περὶ εὐσεβοῦς τινος Ἰσραηλιτικῆς οἰκογενείας ἐπὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν Ἀσσυρίων ἐν Νινευὶ ζώσης, τὸ δὲ δεύτερον περὶ τῆς σωτηρίας τῆς πόλεως Βετυλοῦας πολυορκουμένης ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνηος στρατηγοῦ τῶν Ἀσσυρίων διὰ τῆς Ἰουδεῖθ. *Θρον Προφητικά*. Τὰ βιβλία τῶν προφητῶν. Οἱ προφῆται ἦσαν ἱεροὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐμπνεόμενοι ὑπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ Θεοῦ, ἀνίσταντο ἐν τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ καὶ ἠλεγχον μὲν αὐτὸν καὶ τοὺς βασιλεῖς αὐτοῦ, ὅσῳκις

παρεξετρέποντο ἀπὸ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ἐπαρηγόρουν δὲ καὶ ἐνίσχουν αὐτοὺς ἐν ταῖς συμφοραῖς, ὑποσχόμενοι καὶ βεβαιούμενοι, ὅτι, ἐὰν ἤθελον μετανοήσει καὶ ἐπιστρέψει εἰς τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς ἐμελλε νὰ λυτρώσῃ αὐτοὺς ἀπ' αὐτῶν, καὶ νὰ πέμψῃ αὐτοῖς τὸν Μεσσίαν ἢ Σωτῆρα, ὅστις ἤθελε δοξάσει τὸν Ἰσραὴλ, συγγρόνως δὲ ὀδηγήσει καὶ αὐτὰ τὰ ἔθνη εἰς τὴν ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ λατρείαν. Τοὺς προφήτας διακρίνουσιν εἰς μεγάλους, ἐκτενῆ συγγράμματα καταλιπόντας, καὶ εἰς μικροὺς· ἐκεῖνοι εἶναι ὁ Ἡσαΐας, ὁ Ἱερεμίας, ὁ Ἰεζεκιήλ καὶ ὁ Δαυιδ· οὗτοι δὲ οἱ Ὡσηὲ, Ἀμὼς, Μιχαίας, Ἰωήλ, Ὁβδιού, Ἰωνᾶς, Ναούμ, Ἀββακούμ, Σοφονίας, Ἀγγαῖος, Ζαχαρίας καὶ Μαλαχίας.

Σημ. Πέντε ἐκ τῶν ἀνωτέρω βιβλίων τὴν Σοφίαν Σολομῶντος, τὴν Σοφίαν Σειράχ, τὸν Τωβίτ, τὴν Ἰουδαίθ καὶ τὰ Μακκαβαϊκὰ οἱ μὲν Ἀλεξανδρινοὶ Ἰουδαῖοι παρεδέχοντο, οἱ δὲ τῆς Παλαιστίνης ἀπέρριπτον. Τὴν τελευταίαν γνώμην ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἀσπάζονται οἱ διαμαρτυρούμενοι τοῦναντίον ἡμεῖς οἱ ὀρθόδοξοι μετὰ τῶν καθολικῶν τιμῶμεν αὐτά· καὶ δικαίως διότι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς καθαρωτάτης εὐσεβείας διήκει καὶ καὶ δι' αὐτῶν, ὅπερ ἐπικρατεῖ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς βιβλίοις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

§ 7.

Ὅχι· Τίνα εἶναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ;

Τὴν Καινὴν Διαθήκην ἀποτελοῦσι συγγράμματα τῶν ἀποστόλων ἢ μαθητῶν αὐτῶν. Εἶναι δὲ καὶ ταῦτα ἅν Ἱστορικά. Ταῦτα εἶναι τὰ τέσσαρα Εὐαγγέλια τοῦ Ματθαίου, τοῦ Μάρκου, τοῦ Λουκᾶ καὶ τοῦ Ἰωάννου καὶ ἡ Βίβλος τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Καὶ ἐκεῖνα μὲν περιέχουσι τὸν βίον καὶ τὴν διδασκαλίαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, αὕτη δὲ περιγράφει τὴν ἐνέργειαν τῶν ἀποστόλων, δι' ἧς ἐξήπλωσαν τὸ Εὐαγγέλιον εἰς τὸν κόσμον, ἰδίως δὲ τὰς πράξεις τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου, τοῦ Ἰακώβου καὶ τοῦ Παύλου. Τὰ Εὐαγγέλια ὠνομάσθησαν οὕτω, διότι περιέχουσι τὴν καλὴν ἀγγελίαν περὶ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Μεσσίου ἢ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὸν κόσμον καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως αὐτοῦ. Ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Ἰωάννης ὑπῆρξαν μαθηταὶ τοῦ Κυρίου, ὁ Μάρκος μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ ὁ Λουκᾶς μαθητὴς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου. Ὁν Διδακτικά. Ταῦτα εἶναι ἐπιστολαί, ἃς ἔγραψαν οἱ ἀπόστολοι πρὸς διαφόρους ἐκκλησίας ἢ πρόσωπα. Ἐχομεν πρῶτον δεκατέσσαρας

ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου πρὸς Θεσσαλονικεῖς 2, πρὸς Ῥωμαίους, πρὸς Γαλάτας καὶ πρὸς Κορινθίους 2, πρὸ τοῦ 59 μ. Χ. γραφείσας· πρὸς Κολασσαεῖς, πρὸς Ἐφεσίους, πρὸς Φιλιππησίους καὶ πρὸς Φιλήμονα ἐκ τῆς ἐποχῆς τῆς φυλακίσεως τοῦ Παύλου ἐν Καισαρείᾳ καὶ ἐν Ῥώμῃ (59—63)· καὶ πρὸς Τιμόθεον 2, πρὸς Τίτον καὶ πρὸς Ἑβραίους γραφείσας μετὰ τὴν ἐκ τῆς ἐν Ῥώμῃ φυλακίσεως ἀπελευθέρωσιν μικρὸν πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (64—66). Ὁ Παῦλος πρὶν ἐπιστραφῆ εἰς Χριστὸν, ἦτο φαρισαῖος πεπαιδευμένος τὴν Ἰουδαϊκὴν θεολογίαν καὶ διώκτης τῆς ἐκκλησίας. Ἐπιστραφεὶς ὁμως ἀπέβη ὁ θερμότερος τοῦ εὐαγγελίου κήρυξ, ἐν δὲ ταῖς ἐπιστολαῖς του ὑπερήσπισε κατὰ τῶν Ἰουδαίων τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἀποδεικνύων, ὅτι ὁ μωσαϊκὸς νόμος δὲν ἤδυνήθη νὰ σώσῃ τὸν κόσμον, καὶ ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ ζητηθῆ διὰ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἡ γλῶσσα τοῦ Παύλου εἶαι πλήρης δυνάμεως (πρὸς βλ. Β' Κορινθ. ζ', 3—10, ιά, 22—29. Ῥωμ. ή, 35—39), ἂν καὶ δὲν ἀκολουθεῖ πάντοτε τοὺς κανόνας τῆς ῥητορικῆς. Ἐκτὸς τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου ἔχομεν δεῦτερον καὶ ἐπτὰ ἄλλας ἐπιστολὰς, αἵτινες, ἐπειδὴ αἱ πλείσται αὐτῶν δὲν ἀπτείνονται πρὸς ὄρισμένην ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς κατ' ὄλον τὸν κόσμον διεσπαρμένους χριστιανούς, ὠνομάσθησαν *καθολικαί*. Εἶναι δὲ ἡ τοῦ Ἰακώβου, τοῦ Πέτρου 2, τοῦ Ἰωάννου 3, καὶ τοῦ Ἰουδα ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου. ὅν ἐν προφητικόν. Τοῦτο εἶναι ἡ Ἀποκάλυψις τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου. Διὰ τῆς Ἀποκαλύψεως ἠθέλησεν ὁ Ἰωάννης νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς καταδιωκομένους παρὰ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν ἐθνικῶν Ῥωμαίων χριστιανούς, προλέγων ὡς βέβαιον τὸν μέλλοντα θρίαμβον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τὴν ἐπικειμένην πτώσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς δεισιδαιμονίας.

§ 8.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία; Ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία περιέχεται ἐν περιλήψει τὸ μὲν ἐν τῷ *συμβολῷ* τῆς πίστεως, τὸ δὲ ἐν τῷ *δεκαλόγῳ*, καὶ ἐν ἐκείνῳ μὲν εὐρίσκονται ἐν περιλήψει οἱ θεωρητικαὶ ἀλήθειαι τοῦ χριστιανισμοῦ, τὸ τί πρέπει νὰ πιστεύωμεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ πρακτικαὶ ἀλήθειαι ἢ τὸ τί πρέπει νὰ πράττωμεν· ἐκεῖ τὰ χριστιανικὰ δόγματα (1), ἐνταῦθα ἡ χριστιανικὴ ἠθική. Τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως, τὸ ὁποῖον

(1) Δόγμα ἐκ τοῦ δοκεῖν σημαίνει *δοξασίαν*.

συνετάχθη ἐν ταῖς δύο πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), εἶναι τὸ ἀκόλουθον.

Α'. Πιστεῖω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων.

Β'. Καὶ εἰς ἕνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ Πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰ Γραφὰς καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

Γ'. Καὶ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν.

Δ'. Εἰς μίαν, ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.

Ε'. Ὁμολογῶ ἕν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.

ΣΤ'. Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

Τὸ σύμβολον τοῦτο διδάσκει, ὅτι ὁ χριστιανὸς πιστεύει ἕνα εἰς τὸν ἕνα Θεόν, τὸν Ποιητὴν τοῦ κόσμου· ἕνα εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν, ὅστις ἔσωσε τὸν κόσμον· ἕνα εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ζωοποιὸν τὰ πάντα· ἕνα εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἕνα εἰς τὸ βάπτισμα· καὶ ἕνα εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν. Ταῦτα εἶναι τὰ κυριότατα ἄρθρα τῆς χριστιανικῆς πίστεως.

Ὁ δὲ δεκάλογος, ὅστις ἐδόθη μὲν διὰ τοῦ Μωϋσεῶς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ (Ἐξόδ. κ'), ἐπεκυρώθη δὲ παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ ἐτελειοποιήθη ἐπεξηγηθεὶς κατὰ ἔννοιαν ὑψηλοτέραν (Ματθ. ε. ς' καὶ ζ'), καὶ ὅστις περιέχει περιληπτικῶς πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀθρώπου πρὸς τὸν Θεόν καὶ τὸν πλησίον, εἶναι οὗτος.

Α'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς, οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. Ἐξ ἡμέρας ἔργῳ καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἐβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ᾖσθ ἐπὶ γῆς.

ΣΤ'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Ἡ ἔννοια τῶν δέκα τούτων ἐντολῶν εἶναι· Ἴον Μὴ ἔχῃς ψευδεῖς Θεοῦ· 2ον Μὴ κίμῃς εἰδῶλα· 3ον Μὴ μεταχειρίζου ἀνευλαβῶς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· 4ον Γῆραι τὰς ἀγίας ἡμέρας· 5ον Τίμα τοὺς γονεῖς σου· 6ον Μὴ προσβάλλῃς τὴν ζωὴν τοῦ πλησίον· 7ον Μὴτε τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· 8ον Μὴτε τὴν περιουσίαν αὐτοῦ· 9ον Μὴτε τὴν ὑπόληψιν αὐτοῦ 10ον Μὴ ἐπιθυμῇς τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα.

Τὸ σύμβολον τῆς πίστεως καὶ τὸν δεκάλογον τούτον ἐξηγεῖ ἡ Κατήχησις, καὶ οὕτω ἐκθέτει τὴν διδασκαλίαν τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, ἀναπτύσσουσα τὰς ἀληθείας αὐτῆς ἐκ τῆς ἀγίας Γραφῆς, ἐκ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, δηλ. τῆς ὁμοφώνου διδασκαλίας τῶν ἀρχαίων πατέρων καὶ ἐκ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Σημ. Ἡ ἡμετέρα ὀρθόδοξος ἐκκλησία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς διαμαρτυρομένους, οἵτινες ὡς μόνον πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἀποδέχονται τὴν Γραφὴν, δέχεται ὡς πηγὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας πρὸς τῇ Γραφῇ καὶ τὴν παράδοσιν, δηλ. τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν, ἀποκρούουσα τὴν γνώμην τῶν διαμαρτυρομένων, ὅτι εὐθὺς μετὰ τὴν θάνατον τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκκλησία ἀπεπλανήθη, τὸ δὲ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ ἐγκατέλειπεν αὐτήν. Εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὸ ἀπίθκνον, ὅτι εἰ ἄμμεσοι τῶν ἀποστόλων μαθηταὶ καὶ ἐν γένει οἱ ἀρχαιότατοι ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι, οἱ τοσούτον ἐγγὺς τῇ ἀποστολικῇ ἐποχῇ ζήσαντες, παρενόησαν ἢ διέστρεψαν τὸν χριστιανισμόν.

§ 9.

Οχι Εἰς πόσα μέρη διαιροῦμεν τὴν κατήχησιν ;

Τὴν τάξιν τοῦ συμβόλου τῆς πίστεως καὶ τοῦ δεκαλόγου ἀκολουθοῦντες, θέλομεν καὶ ἡμεῖς διαιρέσει τὴν Κατήχησιν εἰς τὰ ἑξῆς μέρη. Μέρος Α'. Χριστιανικὰ Δόγματα. Κεφ. Α'. Περί Θεοῦ, δημιουργίας τοῦ κόσμου, πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ πτώσεως τούτου διὰ τῆς ἁμαρτίας. Κεφ. Β'. Περί Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ

λυτρώσεως τοῦ ἁμαρτήσαντος καὶ πεσόντος ἀνθρώπου. Κεφ. Γ'. Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ τελομένης ἡγίαν γεννήσεως τοῦ ἀνθρώπου. Κεφ. Δ'. Περὶ τῆς ἐκκλησίας. Κεφ. Ε'. Περὶ μυστηρίων, προσευχῆς καὶ κηρύγματος. Κεφ. ΣΤ'. Περὶ μελλούσης ζωῆς καὶ κρίσεως. Μέρους Β'. Χριστιανικὴ ἠθικὴ. Κεφ. Ζ'. Περὶ τῶν δέκα ἐντολῶν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Α'.

Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

Πιστεύω εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ὁρατῶν τε καὶ πάντων καὶ ἀορατῶν. Σύμβ.

§ 10.

Τίνας ἀποδείξεις ἔχομεν περὶ τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ;

Ὁ Χριστιανὸς πιστεύει εἰς τὸν Θεόν, ἔχει δηλ. ἀκλόνητον πεποίθησιν, ὅτι ὑπάρχει Θεός. Πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος εἶναι ἠναγκασμένος νὰ παραδεχθῇ τὸν Θεόν. Τὰ πάντα ἀποδεικνύουσιν αὐτῷ τὴν ὑπαρξίν του. Ἰδίως δὲ διὰ τῶν ἀκολουθῶν ἀποδείξεων ἀποδεικνύουσι τὴν ὑπαρξίν ταύτην τοῦ Θεοῦ. Πρῶτον ἀποδεικνύει τὸν Θεὸν ἡ συνείδησις ἐκάστου ἀνθρώπου, εἰς ὑγιᾶ πνευματικὴν κατάστασιν εὐρισκομένου. Συγγενώμεθα δηλ. μετὰ τῆς ἰδέας ταύτης, ἥτις εἶναι, τοσοῦτον ἔμφυτος ἡμῖν, ὅσον καὶ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἐν γένει αἱ ἔμφυτοι ἰδέαι καὶ τὰ ἔμφυτα αἰσθήματα. Δεικνύεται δὲ ὅτι ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἔμφυτος ἐκ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ περὶ ἡμᾶς ἀτελοῦς καὶ πεπερασμένου κόσμου δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ σχηματισωμέν ποτε τὴν ἰδέαν τοῦ τελείου καὶ ἀπείρου Θεοῦ, ἐὰν ἡ ἰδέα αὕτη δὲν ἦτον ἐν ἡμῖν ἔμφυτος. Μόνον ὁ ἄφρων λέγει κατὰ τὴν ἁγίαν Γραφήν (Ψαλ. ιγ' 1), ὅτι δὲν ὑπάρχει Θεός. Δεύτερον ἀποδεικνύεται ἡ ἀλήθεια τῆς υπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς μαρτυρίας πάντων τῶν ἔθνῶν περὶ αὐτῆς. "Ἦδη καὶ οἱ ἀρχαῖοι σοφοὶ παρετή-

ρησαν, ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξε λαός τις, ὅστις νὰ μὴ ἀνεγνώριζε Θεόν τινα· πάντοτε οἱ ἄνθρωποι καὶ πανταχοῦ ἐν οἰκῷ πάντοτε ἀναπτύξεως βαθμῶν καὶ ἂν διετέλουν, εἶχον Θεοὺς καὶ ναοὺς λατρείας. Τοῦτο τί ἄλλο σημαίνει, εἰμὴ ὅτι ἡ ἰδέα περὶ Θεοῦ δὲν εἶναι αὐθαίρετός τις ἐπινόησις, τυχαίως διαδοθεῖσα ποτε (τυχαία ἐπινόησις δὲν ἠδύνατο πανταχοῦ καὶ πάντοτε νὰ ἀναφαίνεται μεταξύ τῶν ἀνθρώπων), ἀλλ' ἀναγκαστικὰ ἰδέα ἐγκειμένη ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι; Ἰδέα οὕτω καθολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μαρτυρουμένη εἶναι ἀναγκαστικῶς ἀληθής. Τρίτον μαρτυρεῖ τὸν Θεὸν αὐτὴ ἡ ὕπαρξις τοῦ κόσμου. Τὰ ἐν τῷ κόσμῳ κτίσματα δὲν φέρουσιν ἐν ἑαυτοῖς τὴν αἰτίαν τῆς ὑπάρξεώς των· οὐδὲν αὐτῶν εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὀφείλει εἰς τὰ ἄλλα τὴν ὕπαρξιν του. Αὐτός ὁ ἄνθρωπος, τὸ ὕψιστον τῶν κτισμάτων, δὲν ἠδύνατο νὰ πλάσῃ ἑαυτόν. Ὁ κόσμος ἄλλαις λέξεσιν εἶναι ἀποτέλεσμα· οὐδὲν δὲ ἀποτέλεσμα ἄνευ αἰτίας. Πρέπει λοιπὸν ἀναγκαστικῶς νὰ παραδεχθῶμεν ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, ἣτις παρήγαγε τὸν κόσμον, καὶ αὕτη εἶναι ὁ Θεός. Εἶναι δὲ ἄλογον νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι ἐκ τύχης προῆλθον τὰ πάντα κατὰ τὰς θεωρίας τῶν ὑλιστῶν· διότι ἡ λέξις τύχη οὐδὲν σημαίνει, καὶ οὐδὲν ἐξηγεῖ, τυχαίως δὲ οὐδὲν δύναται νὰ γίνῃ. Καθὼς βλέποντες οἰκὸν τινα ἐννοοῦμεν, ὅτι ὑπῆρξεν οἰκοδόμος, ὅστις οἰκοδόμησεν αὐτόν, οὕτως ἀναγκαστικῶς βλέποντες τὸν κόσμον ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιητοῦ αὐτοῦ. «Πᾶς οἶκος, λέγει ὁ Παῦλος, κατασκευάζεται ὑπὸ τινος, ὁ δὲ τὰ πάντα κατασκευάσας Θεός» (Ἐβρ. γ', 41). Τέταρτον ἀποδεικνύομεν τὴν ὕπαρξιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς σκοπιμότητος καὶ ἁρμονίας τῆς παρατηρουμένης ἐν τοῖς κτίσμασιν. Ἄν ὁ κόσμος ὡς ἄμορφος ὕλη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ἐκ τύχης προελθὼν, ἀλλὰ προϋποθέτει ἀρχικὴν τινα αἰτίαν, πολὺ μᾶλλον προϋποθέτει τὴν ἀρχικὴν ταύτην αἰτίαν ὁ κόσμος ὡς σύνολον ὄντων σκοπιμώτατα κατασκευασμένων καὶ ἁρμονικώτατα συνηρμοσμένων, Διότι ἐκ τύχης νὰ προέλθῃ τοιαύτη ἁρμονία, τίς δύναται νὰ πιστεύσῃ ποτὲ τοῦτο; Ὁ Κικέρων ἐξέφραζεν ἀναντίρρητον ἀλήθειαν, ὅτε ἀπαντῶν πρὸς τοὺς Ἐπικουρεῖους, οἵτινες ἀπέδιδον τὴν ἀρχὴν τῶν ὄντων εἰς τυχαίαν ἐπισύρρυσιν ἀτόμων, εἶπεν, ὅτι τὸ νὰ διατείνεται τις ὅτι τὸ πᾶν εἶναι ἀποκύημα τῆς τύχης, εἶναι τὸ αὐτὸ τῷ νὰ διαβεβαιοῖ, ὅτι ἡ Ἰλιάς τοῦ Ὁμήρου εἶναι ἔργον κυβείας, καθ' ἣν τὰ 24 γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου συνανακυκλώμενα ἀναμίγθην καὶ ἀναρριπτόμενα ἀπετέλεσαν διὰ τυχαίας αὐτῶν συναρμογῆς τὸ κείμενον

τοῦ θεοῦ* ἐκείνου ποιήματος. *Ὅσον ἀδύνατον θά ἦτο, ἐὰν ἤθελον ἐπιβῆ εἰς χάρτην τυχαίως διάφορα χρώματα, νὰ προέλθῃ ἐκ τῆς τυχαίας ταύτης ἐπισωρεύσεως εἰκὼν τις καλλιτεχνική, τόσον ἀδύνατον εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν, ὅτι τὸ μέγα τοῦτο καλλιτέχνημα, τὸ ὁποῖον καλοῦμεν κόσμον, προήλθεν ἐκ τυχαίας ἐπισωρεύσεως ὑλικῶν μορίων. Ἡ ἁρμονία προϋποθέτει νοῦν· ἡ ἁρμονία τοῦ σύμπαντος πάνσοφον νοῦν. Ἡ Γραφή λέγει ὀρθῶς, ὅτι αἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, πόισιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα» (Ψαλμ. ιη'. 11). Πέμπτον τὸν Θεὸν ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς τιμωρίας τῶν κακῶν καὶ τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἐναρέτων ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ. Εἶναι γνωστὸν, ὅτι πολλοὶ κακοὶ ἄνθρωποι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μὴ ἀνακαλυπτόμενοι ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης, ἀπολαύουσι πάσης εὐτυχίας καὶ τιμῶνται· ἄλλοι δὲ ἀγαθοὶ καὶ ἐνάρετοι παραγνωρίζονται καὶ πάσχουσι μεγάλα κακά. Τοῦτο προφανῶς δὲν εἶναι δίκαιον διὰ τοῦτο ἡ συνείδησις ἡμῶν βεβαίῳ ἡμᾶς, ὅτι ἀφεύκτως πρέπει ἐν ἄλλῃ τινὶ ζωῇ ἡ δικαιοσύνη νὰ ἰκανοποιηθῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ· τὸ ἀδίκημα τὸ ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων γινόμενον πρέπει ἀναγκαστικῶς ἀλλαγῆναι ἐκ τῆς ἀποδοτικῆς τοῦ Θεοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἀποδεικνύεται ἀναγκαστικῶς ἡ ὑπαρξίς τοῦ Θεοῦ. Εἰς τῶν μεγίστων φιλοσόφων τῶν νεωτέρων χρόνων, ὁ Κάντιος, εἶναι γνωστὸν, ὅτι ταύτην ὡς τὴν ἰσχυροτάτην τῶν περὶ τῆς ὑπαρξέως τοῦ Θεοῦ ἀποδείξεων ἐθεώρησεν.

Ἐπὶ τοιούτων ἰσχυροτάτων ἀποδείξεων στηρίζεται ἡ ἀλήθεια τῆς ὑπαρξέως τοῦ Θεοῦ.

§ 11.

Πῶς δεικνύεται, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς;

Ὁ Θεὸς εἶναι εἷς. «Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ», λέγει ἡ πρώτη ἐντολὴ τοῦ δεκαλόγου. Ἐν δὲ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀναγινώσκωμεν, ὅτι αὕτη εἶναι ἡ ζωῇ, ἵνα γινώσκωμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν (Ἰωάν. ιζ', 3). Τὴν ἐνότητά ταύτην τοῦ Θεοῦ κηρύττει καὶ τὸ σύμβολον «εἷνα Θεόν». Καὶ ὁ ὀρθὸς δὲ λόγος δεικνύει, ὅτι μόνον εἷς δύναται νὰ ἦναι ὁ Θεός. Διότι πρῶτον ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ ὡς τελειοτάτου ὄντος ἀπαιτεῖ τὴν ἐνότητα ταύτην. Δύο τέλεια ὄντα δὲν δύναται νὰ συνυπάρχωσι καὶ ἀποκλείουσιν ἀλλήλα· διότι τὸ ἐν θὰ περιώριζε τὸ ἄλλο, ἢ παντοδυναμία τοῦ ἐνὸς θὰ περιώριζε τὴν παντοδυναμίαν τοῦ ἄλλου. Τοιοῦτοτρόπως θὰ ἦσαν καὶ τὰ δύο ἀτελῆ. Ἐπειτα τὴν ἐνότητα τοῦ Θεοῦ ἀποδει-

κνύει καὶ ἡ ἐνότης ἢ παρατηρουμένη ἐν τῷ κόσμῳ, ἐν ᾧ ἐπικρατεῖ πανταχοῦ ἢ αὐτὴ τάξις, οἱ αὐτοὶ νόμοι. Τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ ὑποστηρίζουσιν ἀλλήλα καὶ τείνουσι πρὸς τὸ αὐτὸ τέρμα. Τοῦτο τί ἄλλο δεικνύει, εἰ μὴ ὅτι εἶναι εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ὁ ποιητὴς τοῦ παντός; Διάφοροι Θεοὶ ἤθελον δῶσει εἰς τὸν κόσμον διαφόρους καὶ ἀντιπατικoὺς νόμους. Δὲν θὰ ἐβασίλευε δὲ τότε ἡ ἄρμονία ἢ νῦν παρατηρουμένη ἐν τῷ σύμπαντι. Τόσον εἶναι ἀληθές τοῦτο, ὥστε πάντες οἱ σοφοὶ τῶν ἀρχαίων λαῶν (Ἡσίοδος, Σοφοκλῆς, Πλάτων, Ξενοφῶν) συνείδον τὴν ἀλήθειαν τῆς ἐνότητος τοῦ Θεοῦ (1).

§ 42.

Μα Πῶς ἐννοοῦμεν τὸν Θεόν;

Τὸν Θεὸν ἐννοοῦμεν ὡς τέλειον πνεῦμα. «Πνεῦμα ὁ Θεός», λέγει ὁ Κύριος παρὰ τῷ Ἰωάννῃ (δ', 24). Πνεῦμα δὲ λέγοντες, ἐννοοῦμεν ὃν, τὸ ὅποιον νοεῖ καὶ ἐλευθέρως θέλει κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ ὕλικὰ ὄντα, τὰ ὅποια οὔτε νοοῦσιν οὔτε ἐλευθέρην θέλησιν κέκτηνται. Τὸ αὐτὸ δὲ ἐννοοῦμεν ἀποδίδοντας τῷ Θεῷ καὶ προσωπικότητα. Ὁ ἄνεπτυγμένος καὶ λογικὸς ἄνθρωπος δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ τὸν Θεὸν ὡς ὕλικόν ὄν, ὅπως πράττουσιν οἱ βαρβαροὶ οἱ λατρεύοντες τὸν ἥλιον, τὴν σελήνην ἢ ἄλλα ὕλικὰ σώματα. Διότι τὰ ὕλικὰ ὄντα εἶναι φύσει περιορισμένα καὶ ἀτελεῖ, στεροῦνται δὲ κασῶν ἐκείνων τῶν ὑψηλοτέρων ἰδιοτήτων τῆς αὐτοσυνειδησίας, νοήσεως καὶ ἐλευθέρως θελήσεως, μεθ' ὧν εἶναι πεπρωτισμένοι ὁ ἄνθρωπος. Τὸν Θεὸν δὲ δὲν δύναται νὰ ἐννοήσῃ ὁ ἄνθρωπος κατώτερον ἑαυτοῦ. Ἡ πνευματικότης εἶναι ὅ,τι τέλειον περιέχει ὁ κόσμος οὗτος. Τὸ τέλειον τοῦτο, τὸ ὅποιον προῆλθεν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, ἀναγκαίως πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὸν Θεὸν ἐν τελειοτάτῳ βαθμῷ. Διὰ τοῦτο λέγομεν, ὅτι ὁ Θεός, εἶναι πνεῦμα τέλειον, ὃν δηλ. κεκτημένον τέλειον ἢ πάνσοφον νοῦν καὶ τελείαν ἢ ἀγιωτάτην θέλησιν. Ἡ τελειότης ἐγκριταὶ ἐν τῇ ἐνάτῃ τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ ὄντος ἐκείνου, ἐξ οὗ προῆλθον τὰ πάντα καὶ ὅπερ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ἡ ἀτέλεια θὰ ἦτο ἐξάρτησις τοῦ Θεοῦ ἀπὸ ἄλλου ὄντος, ὅπερ ἀντίκειται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ Θεοῦ (Ματθ. ε', 48).

§ 43.

Μα Ἀνάπτυξιν τὴν ιδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνας εἶναι αἱ γενικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ;

Ὡς τέλειον ὃν ὁ Θεός, εἶναι ἀναγκαίως 1) ἄπειρος. Κατ' ἀντί-

(1) Μ α κ κ ρ ῖ ο υ Δογμ. Α'. σελ. 107 κατὰ τὴν γαλλ. μετάφρασιν.

Θεῶν πρὸς τὰ πεπερασμένα ὄντα, τὰ ὅποια περιορίζονται ὑπὸ τοῦ χώρου, ὁ Θεὸς δὲν δύναται νὰ περιορισθῇ ἐντὸς περιορισμένου τινὸς χώρου. Τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἀνέπτυξε κυρίως ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν Ἀθήναις, κηρύττων ἐπὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου, καὶ εἰπὼν, ὅτι «ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος Κύριος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ» (Πράξ. ιζ', 24). Οἱ ἀρχαῖοι ἐθνικοὶ (καὶ νῦν οἱ εἰδωλολάτραι) εἶχον τὴν πρόληψιν, ὅτι οἱ Θεοὶ αὐτῶν κατοικοῦσιν ἐν τοῖς ναοῖς. 2) Ὡς τέλειον ὄν εἶναι ὁ Θεὸς καὶ αἰώνιος ἢ ἄχρονος· δὲν περιορίζεται ὑπὸ τοῦ χρόνου· δὲν ἔχει ἀρχὴν, οὔτε τέλος· δὲν ὑπῆρξέ ποτε χρόνος, καθ' ὃν δὲν ἦτο, οὐδὲ θὰ ὑπάρξῃ χρόνος, καθ' ὃν δὲν θὰ ἦναι. «Πρὸ τοῦ ὄρη γενεθῆναι καὶ κλασθῆναι τὴν γῆν καὶ τὴν αἰκουμένην ἀπὸ τοῦ αἰῶνος καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος σὺ εἶ », λέγει ὁ ψαλμοδῶς* (Ψαλμ. πθ'. 2). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι ἀμετάβλητος· ἡ μεταβολὴ προϋποθέτει ἀτέλειαν· τὰ πεπερασμένα ὄντα μεταβάλλονται ἀπὸ ἀτελεστέρον εἰς τελειότερον ἢ τὰνάπαλιν ἐν τῷ Θεῷ ὡς τελείῳ οὐδεμίαν τοιαύτη ἀτέλεια εἶναι δυνατὴ· ἡ μεταβολὴ ἀντιφάσκει εἰς αὐτὴν τὴν ἔνοιαν τοῦ Θεοῦ. «Παρὰ τῷ Θεῷ οὐκ ἔστι παραλλαγὴ, ἢ τροπῆς ἀπροσκι- ασμα,» λέγει καὶ ἡ Γραφὴ (ΐακωβ. α', 18). 4) Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν. Ἐπειδὴ εἶπομεν ἄνωτέρω, ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ὑπάρχει ἐν ὁρισμένῳ τινὶ τόπῳ περιορισμένως, δὲν πρέπει ἐντεῦθεν νὰ συμπε- ράνῃ τις, ὅτι δὲν εἶναι οὐδισμοῦ. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀτέλειά τις, καὶ πᾶσα ἀτέλεια εἶναι μακρὰν τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν, εἶναι πανταχοῦ πλησίον ἡμῶν. Ὁ ἄνθρωπος πανταχοῦ δύναται ὑψῶν τὸ βλέμμα του πρὸς τὸν Θεὸν νὰ λατρεύσῃ αὐτόν. «Ἐν αὐτῷ, λέγει ὁ Παῦλος, ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν» (Πράξ. ιζ', 28). Ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκηται ὁ ἄνθρωπος, οὐδέποτε ἄς φαντασθῇ, ὅτι δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Θεοῦ. «Ποῦ πορευθῶ, λέγει ὁ ψαλμο- δῶς, ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου τοῦ φύγω; ἐὰν ἀναθῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐὰν ἀναλάβω τὰς πτέρυγας μου κατ' ὄρθρον καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς βασιλείας, καὶ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου» (Ψαλ. ρλ'. 10).

§ 14.

Οχι Τίνας εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ;

Αἱ ἄνωτέρω ἐκτεθείσαι ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται ἐν γένει εἰς αὐτόν ὡς τέλειον ὄν. Ἀλλ' ὁ Θεὸς εἶναι, ὡς εἶπομεν ἄνωτέρω,

τέλειον πνεῦμα, νοῦς καὶ θέλησις. Τίνες εἶναι αἱ εἰδικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ νοῦ ἢ τῆς θείας γνώσεως, καὶ τίνες αἱ τῆς θείας θελήσεως; Αἱ ιδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ αἱ ἐξαγόμεναι ἀναγκαίως ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ τελείου πνεύματος, εἶναι αἱ ἐξῆς. Ὁ Θεὸς εἶναι 1) παντογνώστης. Ὁ Θεὸς γνωρίζει τὰ πάντα, οὐ μόνον τὰ παρόντα ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα καὶ τὰ μέλλοντα· τὰ ἐν τῷ φανερῷ πραττόμενα καὶ τὰ ἐν τῷ κρυπτῷ· τὰς τε πράξεις καὶ τὰ διανοήματα καὶ αἰσθήματα ἡμῶν. «Σὺ ἐδοκίμασας καὶ ἔγνωσ με . . . Σὺ συνήκας τοὺς διαλογισμούς μου καὶ τὴν τρίβον μου», λέγει ὁ ψαλμωδὸς (Ψαλμ. ρλθ. 1—4). 2) Πάνσοφος· οὐ μόνον δηλ. γνωρίζει τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ τὰ πάντα σκοπῖμος ἐποίησε καὶ διευθύνει. Τὰ πάντα ἐν τῇ κτίσει ἔχουσι σκοπὸν τινα, καὶ οὐδὲν ἀσκοπῶς ἐγένετο. Καὶ ἐκεῖ ἀκόμη, ὅπου ἡ ἀτελής ἀνθρωπίνη ἐπιστήμη δὲν ἠδυνήθη νὰ εὐρη σκοπιμότητα, πρέπει νὰ ἀποδεχθῶμεν ὑπάρχουσαν τοιαύτην· διότι ἡ ἐν τῷ συνόλω τῆς κτίσεως ἐμφανιζομένη σκοπιμότης δὲν δύναται νὰ λείπῃ ἀπὸ τοῦ μέρους. Ἄν δὲ ὁ ἄνθρωπος δὲν ἐμβλέπῃ που οὕτην, τοῦτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀσθενείας τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς ἀτελείας τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης. Ἡ πανσοφία τοῦ Θεοῦ εἶναι κατάδηλος οὐ μόνον ἐν τῇ κατασκευῇ τοῦ κόσμου, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διευθύνσει τῶν τυχῶν τῶν ἀνθρώπων, ὀλοκλήρων λαῶν καὶ ἀτόμων. Εἰς μεγάλα πρὸ πάντων γεγονότα τῆς ἱστορίας βλέπει τις τὴν πανσοφίαν ταύτην πρόδηλον. Πῶς, ἔργον τῆς θείας πανσοφίας προφανῶς εἶναι ὅτι ὁ χριστιανισμὸς, ἡ θρησκεία τῆς ἀληθείας, ἀνεφάνη κατ' ἡν ἐποχὴν πολιτικῶς μὲν ὁ κόσμος ἦτο ἡνωμένος ὑπὸ τὸ Ῥωμαϊκὸν κράτος, κοινὴ δὲ γλῶσσα πανταχοῦ ἦτο ἡ ἑλληνικὴ. Τὰ δύο ταῦτα συνέτειναν, ὡς γνωστὸν, μεγάλως εἰς τὴν ταχυτάτην ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ Γραφὴ ἐκφράζουσα τὸν θαυμασμὸν διὰ τὴν πανσοφίαν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐν τῷ κόσμῳ ἐκδηλουμένην, λέγει: «Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας!» (Ψαλ. ργ', 24).

§ 45.

Καὶ Τίνες εἶναι αἱ ιδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ;

Ὡς πρὸς τὴν θέλησιν αὐτοῦ ὁ Θεὸς ὡς τέλειος εἶναι ἀναγκαίως 1) ἅγιος δηλ. θέλει μόνον τὸ ἀγαθὸν καὶ ἀποστρέφεται τελείως τὸ κακόν. Οὐδὲ ἔχουσι κακοῦ δύναται ἐν τῷ Θεῷ νὰ ὑπάρχῃ ἡ τελεία ἀγιότης ἀνῆκει αὐτῷ κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις τείνει μόνον πρὸς τὴν τελείαν ἀγιότητα, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ δύναται νὰ

φθάση αὐτήν. Ἐν τῷ Θεῷ τὸ ἀγαθὸν βασιλεύει πάντοτε, ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ συμβαίνει τὸναντίον πάλῃ μεταξύ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ, καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι συνήθως ἀποτελεσμα προηγηθέντος ἀγῶνος. Διὰ τοῦτο εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποδίδομεν κυρίως οὐχὶ ἀγιότητα, ἀλλὰ ἠθικότητα. Τὸν Θεὸν τὸναντίον καλοῦμεν ἄγιον οὐχὶ ἠθικόν· ἡ ἠθικότης προϋποθέτει πάλῃ. Ὁ Θεὸς λοιπὸν εἶναι τελείως ἄγιος, καὶ ἡ πηγὴ πάσης ἠθικότητος καὶ ἀγιότητος ἡμῶν· διότι ἡ συνειδήσις ἡμῶν ἡ προτρέπουσα ἡμᾶς εἰς ἀγαθὰς πράξεις καὶ ἀπὸ τῶν κακῶν ἀποτρέπουσα εἶναι φωνὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ ἠφειλομεν νὰ μιμώμεθα κατὰ τὸ παράγγελμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ «Γίνεσθε ἄγιοι, ὅτι ἅγιός εἰμι» (Α' Πέτρου α', 15). 2) Εἶναι δίκαιος, κρίνει δηλ. δικαίως ἄνευ πάσης πρωτοποληψίας ἢ μεροληψίας, θέλει δὲ ἀνταμείψει καὶ βραβεύσει τὸ ἀγαθὸν καὶ τιμωρήσει τὸ κακόν. Ἡ γαλήνη τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅταν πράττωμεν τὸ ἀγαθὸν καὶ ἡ τύψις αὐτῆς, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀληθείας ταύτης. Ῥητῶς δὲ ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι «ὁ Θεὸς ἀποδώσει ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. ε', 6). 3) Ὁ Θεὸς εἶναι πανάγαθος, εὐμενὴς δηλαδὴ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ πλήρης ἀγάπης πρὸς αὐτούς. Ἡ δικαιοσύνη του δὲν εἶναι ἄκαμptos, ἀλλὰ μετριάζεται διὰ τῆς ἀγαθότητος καὶ φιλανθρωπίας αὐτοῦ. «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ», λέγει ὁ Ἰωάννης (Α' Ἰωάν. δ', 14). Καὶ ἀλλαχοῦ λέγει ἡ Γραφή· «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰμὶ εἰς ὁ Θεός» (Ματθ. ιθ', 17). Ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους εἶναι τελεία, διότι εἶναι εὐσπλαγγνος πρὸς τοὺς δυστυχεῖς, μακρόθυμος πρὸς τοὺς πταίνοντας πρὸς αὐτόν, πλήρης χάριτος καὶ εὐνοίας πρὸς πάντας ἐν γένει. 4) Παντοδύναμος· δύναται δηλ. τὰ πάντα· οὐδὲν ὑπερβαίνει τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἐκ τῆς παντοδυναμίας του δὲν πρέπει μόνον νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι δύναται καὶ τὸ κακόν, διότι ὡς πανάγαθος δὲν δύναται νὰ θέλῃ τὸ κακόν. Εἰς τὴν παντοδυναμίαν τοῦ Θεοῦ ἀποδίδομεν ἀναγκαιῶς καὶ τοῦτο τὸ προσόν, ὅτι εἶναι δημιουργικὴ. Ὁ Θεὸς δὲν ἔχει δηλ. ἀνάγκη ὕλης καὶ ὀργάνων πλάττων τι, ἀλλὰ δημιουργεῖ, παράγει εἰς τὸ εἶναι καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην. «Ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῆ πάντα, ὅσα ἠθέλησεν, ἐποίησεν», λέγει ἡ Γραφή (Ψαλμ. λβ', 9).

Τοσοῦτον ὑψηλὴ εἶναι ἡ περὶ Θεοῦ ἔννοια τοῦ χριστιανισμοῦ.

§ 16.

Τι διδάσκει ἡ ἐκκλησία περὶ ἁγίας Τριάδος ;

Ἐν τῷ Θεῷ ὡς πνευματικῷ ὄντι διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία τριάδα προσώπων πατρός, υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ὁ Θεός, εἰπομεν ἄνωτέρω (§ 12), εἶναι πνεῦμα (1). Ὡς τοιοῦτον λοιπὸν πνευματικὸν ὄν κέκτηται νοῦν καὶ θέλησιν ἐλευθέραν· διότι τοῦτο σημαίνει πνεῦμα, ὃν δὴλ. ἔχον νοῦν καὶ θέλησιν. Ὁ θεὸς νοῦς καλεῖται καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Σοφία αὐτοῦ. Γεννᾶται δὲ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ καλεῖται Υἱὸς Θεοῦ, καθὼς δυνάμεθα νὰ εἰπωμεν, ὅτι γεννᾶται πρὸς τὸν ἀνθρώπου ἢ σκέψις ἢ ὁ λόγος αὐτοῦ, καὶ δύναται νὰ κληθῆ γέννημα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεός γεννᾷ τὸν λόγον, καλεῖται Πατὴρ τοῦ λόγου. Ἡ δὲ θεία θέλησις, ἢ ἡ δύναμις, δι' ἧς ἐνεργεῖ ὁ Θεός, ζωοποιεῖ τὰ πάντα, καὶ ἐνισχύει καὶ φωτίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ εἰς πᾶν ἀγαθὸν ὀδηγεῖ, καλεῖται Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, διότι πνευματικῶς καὶ ἀοράτως ἐνεργεῖ. Καθὼς δὲ τὸ θέλημα τοῦ ἀνθρώπου εἶναι προῖον αὐτοῦ, οὕτω τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἢ ἐκπηγάζει ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρός. Τοιοῦτοτρόπως, ὅπως ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεθα νὰ διακρίνομεν τὸν ἄνθρωπον, τὸν νοῦν αὐτοῦ καὶ τὴν θέλησιν, οὕτω διακρίνομεν ἐν τῷ Θεῷ τὸν Θεὸν Πατέρα, τὸν Λόγον ἢ Υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα. Μόνον πρέπει νὰ σημειωθῆ καλῶς, ὅτι ἐνῶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὁ νοῦς καὶ ἡ θέλησις εἶναι ἀπλῶς λογικαὶ δυνάμεις, ἐν τῷ Θεῷ κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν διδασκαλίαν πρέπει νὰ θεωρήσωμεν τὸν Λόγον καὶ τὸ Πνεῦμα οὐχὶ ἀπλῶς ὡς δυνάμεις ἐν τῷ Θεῷ, ἀλλ' ὡς ἴδια πρόσωπα, καὶ πρόσωπα ἀληθῆ, οὐχὶ κατὰ προσωποποιήσιν σχηματιζόμενα. Τοιοῦτοτρόπως ἔχομεν ἐν τῇ θεότητι τρία πρόσωπα, τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ Πατὴρ εἶναι θεός, ὁ Υἱὸς θεός καὶ τὸ Πνεῦμα θεός· δὲν εἶναι ὅμως τρεῖς Θεοί, ἀλλ' εἰς Θεός· διότι μόνον τὰ πρόσωπα εἶναι τρία, ἢ δὲ οὐσία μία. Ὁ Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος, ὁ Υἱὸς γεννητός, καὶ τὸ Πνεῦμα ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός. Αὕτη εἶναι ἡ περὶ Τριάδος διδασκαλία τῆς ἐκκλησίας. *Τὴν διδασκαλίαν ταύτην ἡλλοίωσεν*

(1) Πρὸς διασάφειν τῆς ὁδοῦ διδασκαλίας περὶ τῆς Τριάδος μεταχειρίζομεθα τὴν ἰμοιότητα τοῦ ἀνθρώπου πνεύματος πρὸς τὸ θεῖον κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ἀρχαίων κατέρων καὶ ἐκκλησιαστικῶν συγγραμμάτων. Ὅρα Μακκαρίου Δογματικῆς Α', 236. *A u g u s t i n u s de Trinitate l. IX. 48. Est quaedam imago Trinitatis ipsa mens et notitia ejus, quod est proles ejus ac de se ipsa verbum ejus, et amor tertius.*

ἡ δυτικὴ ἐκκλησία μετὰ ταῦτα, καθ' ὅσον προσέθηκεν εἰς τὸ σύμβολον τὴν προσθήκην «καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ», ἐκπορεύεται δηλ. τὸ Πνεῦμα, ἥτις ἐγένετο παρανόμως, διότι σύμβολον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου συνταχθὲν μόνον ὑπὸ οἰκουμενικῆς συνόδου ἡδύνατο νὰ μεταβληθῆ ἢ ἀναπτυχθῆ. Τὴν προσθήκην κακῶς πράττοντες παρεδέχθησαν καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

§ 17.

Μα Τι διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ;

Ἐὸ κόσμος δὲν ἐγένετο αὐτομάτως καὶ τυχαίως αὐτομάτως καὶ τυχαίως οὐδὲν γίνεται οὐδ' ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχει διότι οὐδὲν τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ἔχει τὴν δύναμιν νὰ πλάσῃ ἑαυτὸ ἢ εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ, οὐδ' αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, τὸ τελειότερον τῶν πλασμάτων. Ἐὸ κόσμος εἶναι ἄρα ἀποτέλεσμα καὶ προϋποθέτει αἰτίαν, ὅπως ἡ οἰκία τὸν οἰκοδόμον. Ἐὸ κόσμος λοιπὸν προήλθεν ἀπὸ ἀνωτέρας τινὸς αἰτίας ἢ ἐποιήθη παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τοῦτο διδάσκει καὶ ἡ Γραφή (Γεν. α') καὶ ὁ ὑγιὲς λόγος παντὸς ἀνθρώπου, ὡς ἐδείχθη καὶ ἀνωτέρω (§ 10). Ἐποίησε δ' ὁ Θεὸς τὸν κόσμον ἐξ ἀγάπης ἵνα καταστήσῃ καὶ ἄλλα ὄντα μέτοχα τῆς ἑαυτοῦ μακαριότητος. Εἶναι δὲ ὁ κόσμος ἀποκάλυψις τῆς δόξης καὶ τελειότητος τοῦ Θεοῦ (Ῥωμ. α', 20. Πράξ. ιδ', 17). Κατὰ τὴν Γραφὴν δὲν διέπλασεν ὁ Θεὸς ὕλην τινα, τὴν ὁποίαν εὔρε δὴθεν προϋπάρχουσαν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ τυχαίως, ὡς ἐφρόνουσι οἱ πλατωνισταί. Ἡ ὕλη δὲν ἡδύνατο νὰ ὑπάρχῃ ἀφ' ἑαυτῆς, διότι δὲν δύναται νὰ δώσῃ ἑαυτῇ τὴν ὑπαρξίν μόνον ὁ Θεὸς εἶναι αἰτία ἑαυτοῦ. Ἐὸ Θεὸς λοιπὸν παρήγαγε καὶ αὐτὴν τὴν ὕλην εἰς τὸ εἶναι. Τοῦτο σημαίνοντες, λέγομεν, ὅτι ἐδημιούργησεν αὐτήν. Ἐὸ Θεὸς εἶπε καὶ ἐγενήθησαν (τὰ κτίσματα), αὐτὸς ἐνετείλατο καὶ ἐκτίσθησαν», λέγει ἡ Γραφή (Ψαλμ. λβ', 9). Τὸ δὲ σύμβολον ἀναφέρει τὴν δημιουργίαν διὰ τῶν λέξεων· ἀποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὀρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων». Ἐπὸ τὰ ἀόρατα ἐνόησαν πάντοτε καὶ τὰ οὐράνια πνεύματα ἢ τοὺς ἀγγέλους, ὄντα λογικὰ ἀνώτερα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τῷ σύμπαντι δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι μόνη λογικὴ ὑπαρξίς θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπίνη. Οἱ ἀγγελοι ὡς ὄντα λογικὰ μετὰ ἐλευθερίας πεπρωτισμένα ἡδύνατο καὶ αὐτοὶ νὰ ἁμαρτήσωσι. Τοὺς ἁμαρτήσαντας ἀγγέλους καὶ ἐκπεσόντας ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καλεῖ ἡ Γραφή πονηρὰ πνεύματα, δαιμόνια καὶ ἄλλως. Κατὰ τὸν Μωϋσεία (Γεν. α') πρῶτον ἐγένετο τὸ φῶς, δηλ. ἡ φωτεινὴ οὐσία, δεύτερον διεκρίθη ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ, τρίτον ἀνεφάνη ἡ γῆ καὶ ἡ

θάλασσα, καὶ ἀνεβλάστησαν τὰ φυτὰ, τέταρτον ἐφάνησαν ὁ ἥλιος, ἡ σελήνη καὶ οἱ ἀστέρες, πέμπτον ἐγένοντο οἱ ἰχθύες καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ ἕκτον τὰ τετράποδα καὶ τελευταῖον ὁ ἄνθρωπος (1) Ἡ ἀκολουθία αὕτη τῆς δημιουργίας τῶν κτισμάτων κατὰ τὴν μωσαϊκὴν γένεσιν εἶναι φυσικωτάτη· διότι τὰ ζῶα δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφανῶσι πρὶν γίνωσι τὰ φυτὰ, ἅτινα χρησιμεύουσιν εἰς τροφήν αὐτῶν, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔπρεπε νὰ ἀναφανῆ τελευταῖον ὡς ἡ κορωνὴς τῆς κτίσεως. Διάσημοι φυσιολόγοι ἐρευνήσαντες δι' ἀνασκαφῶν τὸν φλοιὸν τῆς γῆς καὶ εὐρόντες ἐν μὲν τοῖς κατωτέροις στρώμασιν αὐτῆς ἴχνη φυτῶν, ἐν δὲ τοῖς ἀνωτέροις ζώων καὶ μόλις ἐν τοῖς ἀνωτάτοις ἀνθρώπων, ἐξέφρασαν τὴν ἐκπληξίν των διὰ τὴν συμφωνίαν ταύτην τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν των πρὸς τὴν μωσαϊκὴν περὶ γενέσεως τοῦ κόσμου διήγησιν (2).

§ 18.

Ναι Πῶς πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν παρὰ Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θείαν πρόνοιαν ;

Ἀφοῦ ὁ κόσμος δὲν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἑαυτῷ τὴν ὑπαρξιν, ἀλλὰ χρεώσται τὴν γένεσίν του εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ ἠδύνατο καὶ νὰ συντηρῆται ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν ἡ αὐτὴ πανίσχυρος θέλησις ἢ ποιήσασα αὐτὸν μὴ συνετήρει αὐτόν. Ἡ συντήρησις αὕτη εἶναι οἰονεὶ συνέχεια τῆς δημιουργίας. Ὁ κόσμος ὑπάρχει, διότι θέλει αὐτόν ὁ Θεός· αὐτὸς εἶναι ὁ δίδων αὐτῷ τὸ εἶναι οὕτως, ὥστε ἐὰν δὲν ἤθελεν αὐτόν, οὐδ' ἐπὶ μίαν στιγμὴν ἠδύνατο γὰ ὑπάρξῃ. Διὰ τοῦτο λέγει ψαλμός· τις θαυμασίως· Κύριε ! ἐὰν ἤθελες ἀραιρέσει ἀπὸ τῶν κτισμάτων τὴν ζωὴν των, ἤθελον πάραυτα ἐκλείψει· ἐὰν τούναντίον ἤθελες πέμψῃ αὐτοῖς τὴν ζωοποιὸν δύναμίν σου, ἤθελον πάλιν λάβει ἀμέσως ὑπαρξιν· ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν, ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου καὶ κτισθήσονται καὶ ἀνακαινίεις τὸ πρόσωπον τῆς γῆς» (Ψαλμ. ργ', 29). Κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος δὲν εἶναι

(1) Ὁ Μωϋσῆς λέγει, ὅτι ἐν ἑξ ἡμέραις ἐγένετο ὁ κόσμος. Ἀλλὰ σημειωτέον, ὅτι πολλοὶ ἐπίσημοι θεολόγοι, οὐ μόνον ξένοι, ἀλλὰ καὶ ἡμέτεροι (πρὸς. Σ τ ο υ ρ ζ α, Ἐρησκευτ. μελέτας 1873. σελ. 45) ἐξέλαβον τὰς ἡμέρας ταύτας γενικῶς σημαίνουσας μακρὰς χρονικὰς περιόδους.

(2) Bueffon (Théorie de la terre art. 2). Cuvier παρὰ τῷ Δυόγουστφ Νικολάφ Φιλοσ. Μετ. Α'. 411 καὶ Λουθάροφ Apolog. Vortraege ueber die Grundw. d. Christ. 4 εκδ. σελ. 52—77.

ὡς μηχανή τις ἀνεξαρτήτως τοῦ Θεοῦ κινουμένη, ἀλλὰ ζῆ ἐν τῷ Θεῷ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως εἶναι ἐκφράσεις αὐτῆς τῆς θείας θελήσεως. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ἡμεῖς καὶ μεθ' ἡμῶν τὰ πάντα κεν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμεν» (Πράξ. ιζ', 28). Δὲν συντηρεῖ δὲ τὸν κόσμον ἀπλῶς ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ κυβερνᾷ καὶ διευθύνει αὐτὸν, ὡς πατήρ. Ἡ παρὰ Θεοῦ αὕτη κυβέρνησις τοῦ κόσμου εἶναι ἢ ἄλλως πρόνοια τοῦ Θεοῦ λεγομένη. Εἶναι μακρὰν τοῦ χριστιανισμοῦ ἢ ἰδέα τῶν ἀρχαίων ἐπικουρείων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι οἱ Θεοὶ, ἐὰν ἐπλάσαν τὸν κόσμον αὐτοὶ, ἐγκατέλειπον ὁμοῦς αὐτὸν εἰς τὴν τύχην του. Ἡ τοιαύτη ἐγκατάλειψις τοῦ κόσμου δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀναγκάως ἀποδίδομεν αὐτῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρὸ πάντων, αὐτὸ τὸ λογικὸν πλάσμα, τὸ ὅποιον ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἀναζητεῖ αὐτὸν ὡς τὴν ἐκτου πηγὴν καὶ τὸ ἄκρον ἀγαθόν, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν, πῶς ἠδύνατο νὰ ἐγκαταλειφθῆ ὑπ' αὐτοῦ ἀπροστάτετος. Ἀφοῦ ὁ Θεὸς ἐνεργύτευσεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀγάπην πρὸς αὐτὸν, πρέπει ἀναγκάως νὰ υποθέσωμεν καὶ ἐν αὐτῷ ἀγάπην πρὸς τὸν ἄνθρωπον καὶ φροντίδα περὶ αὐτοῦ. Οἱ ἐπικουρείοι ἀπέκλειον τὴν πρόνοιαν, διότι ἢ περὶ τοῦ κόσμου φροντίς ἐνόμιζον ὅτι ἤθελε διαταράσσει τὴν εὐδαιμονίαν τῶν Θεῶν, οὐ ἐφραντάζοντο, φαίνεται, ὡς ἀσιάτας σατραπίας μὴ θέλοντας δι' οἰαςθῆποτε φροντίδος νὰ διαταράσσωσι τὴν ἡσυχίαν των. Εἰς τὴν ἐννοίαν τοῦναντίον περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς παναγάθου πατρός, οὐ μόνον δὲν ἀντιβαίνει ἡ πρόνοια, ἀλλὰ καὶ ἀναγκάως ἀπαιτεῖται ὑπ' αὐτῆς. Ὁ Θεὸς ἔχει κατὰ τὴν Γραφὴν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ τὰ πάντα, καὶ μεγάλα καὶ μικρὰ, ἰδίως δὲ τὸν ἄνθρωπον. Αὐτὸς διευθύνει τὰς τύχας καὶ ὀλοκλήρων λαῶν καὶ ἀτόμων (Πράξ. ζ', 26). Κατὰ ταῦτα, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ συμβαίνει, δὲν εἶναι ἀποτέλεσμα τυφλῆς τύχης ἢ ἀνάγκης καὶ εἰμαρμένης (καθὼς ἐφρόνουν πολλοὶ τῶν ἀρχαίων,) ἀλλὰ τῆς πατρικῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ. Ἡ πίστις αὕτη πρὸς τὴν θείαν πρόνοιαν, ἥτις συνυπάρχει πάντοτε μετὰ τῆς θρησκείας ἢ εὐσεβείας πρὸς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ ἐμπνέη εἰς τὸν ἄνθρωπον ἐν μὲν ταῖς εὐτυχίαις τὸ αἶσθημα τῆς εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν, ἐν δὲ ταῖς δυστυχίαις τὸ τῆς ὑπομονῆς, ἐν δὲ τῇ ἀβεβαιοτάτῃ τὸ τῆς ἐλπίδος. Κατὰ ταῦτα τὰ δυστυχήματα δέον νὰ δέχεται ὁ εὐσεβὴς ἀγογγύετως, ὅπως τὸ τέκνον τὰς πατρικὰς τιμωρίας, διότι εἶναι βέβαιος, ὅτι ὁ Θεὸς ὡς πατήρ θέλει τὸ καλὸν ἡμῶν καὶ ὅτι οὐδὲν γίνεται ἄνευ τῆς θελή-

σεως ἢ τῆς παραχωρήσεως αὐτοῦ, οὕτως αἱ βουλαὶ εἶναι ἀνεξερεῦ-
νητοι καὶ ἀνεξιχνίαστοι.

§ 19.

Ναὶ Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύ-
σεως τοῦ ἀνθρώπου ;

Καθὼς ὁ κόσμος ἐν γένει, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος δὲν εἶναι αὐτό-
ματον προϊόν τυρῆς τινος τύχης· δὲν ἠδύνατο νὰ ἀναφυῇ ἀφ' ἐ-
αυτοῦ, καθὼς παραλόγως ἐδόξασαν καὶ δοξάζουσιν ὕλισται τινες.
Ὁ ἄνθρωπος, καθὼς ὁ κόσμος, ἐπλάσθη παρὰ Θεοῦ (Γεν. α' καὶ β') ὡς ἡ κορωνὴ τῆς κτίσεως. Ἐπλάσθη δὲ ἀνὴρ καὶ γυνή
(Ἀδάμ καὶ Ἐῶα. Αὐτόθι). Ἡ δὲ ἔνωσις αὐτῶν πρὸς ἀμοιβαίαν βοή-
θειαν καὶ πρὸς αὐξήσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους νυλογήθη παρ'
αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ (αὐτόθι α', 28). Ὁ ἄνθρωπος συνίσταται ἐκ σώμα-
τος καὶ πνεύματος ἢ ψυχῆς. Καθὼς λέγει ἡ Γένεσις (β', 7), « ὁ
Θεὸς ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς (τὸ σῶμα), καὶ ἐνε-
ρῆσεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς (τὸ πνεῦμα) ». Τὸ σῶμα
εἶναι τὸ κατώτερον μέρος, τὸ ὄργανον τοῦ πνεύματος, δι' οὗ ἐνεργεῖ ἐν
τῷ ὕλικῳ τούτῳ κόσμῳ· τὸ πνεῦμα τὸ ἑνώτερον. Ὡς πνεῦμα ὁ ἄν-
θρωπος ὡς ὃν δηλ. λογικὸν καὶ ἐλεύθερον, ὁμοιάζει ἐν μικρῷ αὐτὸν
τὸν πνευματικὸν ὄντα Θεόν, διὸ καὶ εἰκῶν τοῦ Θεοῦ λέγεται·
« Κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν » λέγει ἡ Γραφή (Γεν. α', 21).
Διὰ τὴν λογικότητα δὲ ταύτην ἔλαβεν ὁ ἄνθρωπος παρὰ Θεοῦ καὶ
τὴν ἀθανασίαν· διότι ὡς γνωρίζων διὰ τοῦ ἑαυτοῦ λόγου τὸν
αἰώνιον Θεόν καὶ διὰ τῆς ἐλευθέρως ἑαυτοῦ θελήσεως δυνάμενος νὰ
ἀγαπήσῃ αὐτόν, ὡς ἔχων ἄλλαις λέξεσι καὶ γνώσεσι περὶ αἰώνιων
πραγμάτων καὶ πόθους πρὸς τὰ αἰώνια, εἶναι πεπλασμένος ὁ ἄνθρω-
πος διὰ τὴν αἰωνιότητα, οὐχὶ δὲ μόνον διὰ τὸν πρόσκαιρον τούτον
βίον, καθὼς τὰ ἄλογα ζῶα. Ὡν αἱ γνώσεις καὶ οἱ πόθοι δὲν
ὑπερβαίνουν τὸν κόσμον τούτον. Ἐνῶ λοιπὸν τὸ σῶμα ἐπιστρέφει
εἰς τὸν χοῦν, ἐξ οὗ ἐλήφθη, τὸ πνεῦμα ἐπιστρέφει εἰς τὸν Θεόν,
ὅστις ἔδωκεν αὐτὸ (Ἐκκλ. ιβ', 7. Σοφ. Σολομ. β', 23).

Σημ. 1. Ἡ ψυχὴ καὶ τὸ πνεῦμα εἶναι ἡ αὐτὴ ἄυλος πνευματικὴ
οὐσία τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ψυχὴ μὲν λέγεται συνήθως ἐν σχέσει πρὸς τὸ
σῶμα θεωρουμένη, πνεῦμα δὲ καθ' ἑαυτήν, ἢ ἐν μὲν τῇ κατωτέρᾳ ἐκφάνσει
αὐτῆς ὡς ἡ ζωοποιὸς τοῦ σώματος ἀρχὴ λέγεται ἢ ἐν ἡμῖν πνευματικῇ
οὐσίᾳ ψυχῇ, ἐν δὲ τῇ ἀνωτέρᾳ ἐκφάνσει ὡς νοῦσα καὶ θέλουσα πνεῦμα.

Σημ. 2. Τὴν ψυχὴν διακρίνει ἡ Γραφή ῥητῶς, τοῦ σώματος ὡς ἄύ-
λον οὐσίαν καὶ διακριτέην ἐκείνου (Γεν. β' 7.) « Ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι

αὐλος καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος, περὶ τούτου πειθόμεθα καὶ διὰ τοῦ λόγου ἡμῶν καὶ διὰ) ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ σώματος. Ἡ ὕλη δὲν δύναται νὰ διατάσῃ καὶ κινή τὴν ὕλην ἀφ' ἑαυτῆς· ἡ ψυχὴ ὁμοίως πολλὰκις προβαίνει καὶ εἰς αὐτὴν τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος. Ὅ) ἐκ τῆς ἀναμνήσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας. Ἐνῶ τὸ σῶμα μεταβάλλεται αἰώνιος, ὁ ἄνθρωπος ἐνθυμεῖται τί ἐπραξε πρὸ πολλοῦ καιροῦ καὶ ἔχει συνείδησιν, ὅτι εἶναι ὁ αὐτός. Διὰ τοῦτο θεωρεῖ ἑαυτὸν ὑπεύθυνον ἠθικῶς διὰ πάσας τὰς πράξεις του τὰς τε παρούσας καὶ τὰς παρελθούσας. Τοῦτο θὰ ἦτο ἀδύνατον, ἐὰν ἡ ψυχὴ δὲν ἦτο αὐλος καὶ διακεκριμένη τοῦ σώματος, ἀλλ' αὐτὸ τὸ σῶμα ἢ πρᾶτὸν αὐτοῦ, ὅπως ὁ ἦχος τῆς κιθάρας.

§ 20.

Τίς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου;

Παντὸς ὄντος προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Οὕτω τὸ δένδρον ἐρικνεῖται τοῦ σκυποῦ, δι' ὃν ἐπλάσθη, ὅταν αὐξήσῃ καὶ καρποφορήσῃ, ὅταν δηλ. ἀναπτυχθῇ. Καὶ τοῦ ἀνθρώπου προορισμὸς εἶναι ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις του. Ἐπειδὴ δὲ σύγκειται ἐκ σώματος καὶ πνεύματος, διττὸς εἶναι καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ, ἡ ἀνάπτυξις καὶ εὐεξία τοῦ σώματος καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ τελειοποίησις τοῦ πνεύματος. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει διὰ τοῦτο νὰ μεριμνᾷ περὶ τῆς υγείας του καὶ νὰ διατηρῇ ἀλόβητον καὶ ἀκμάζουσαν τὴν ζωὴν του. Ἡ αὐτοκτονία, οὐ μόνον ἡ βίαία, ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ μικρὸν δυναμένη νὰ γίνῃ διὰ παραμελησεως τῆς σωματικῆς υγείας, ὡς ἀντιβιβίνουσα εἰς τὸ θέλημα τοῦ πλάστου, εἶναι ἁμαρτήμα. Ἀλλ' ἡ σωματικὴ δὲν εἶναι ἡ μόνη τοῦ ἀνθρώπου ζωὴ· μόνον οἱ ὕλισται, ὧν πρῶταγμα τοῦ βίου εἶναι τὸ, «φάγωμεν πίωμεν, αὔριον γὰρ ἀποθνήσκωμεν,» περιορίζουσιν ἐν τῇ περιθάλψει τοῦ σώματος ἅπαντα τὸν ἀνθρώπινον προορισμὸν. Ὑπεράνω τοῦ σωματικοῦ ἴσταται ὁ πνευματικὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἡ τελειοποίησις τοῦ πνεύματός του. Ἡ ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐν αὐτῷ θείας εἰκόνας. Ἐπειδὴ δὲ ὡς πνεῦμα ὁ ἄνθρωπος ἔχει νοῦν καὶ θέλησιν ἢ καρδίαν, διὰ τοῦτο ἡ ἀνωτέρα αὕτη πνευματικὴ τελειοποίησις του περιλαμβάνει τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ νοός του διὰ τῆς παιδείας, τῆς ἀναζητήσεως δηλ. τῆς ἀληθείας, τ. ἔ. τῆς ἐρευνῆς τῶν αἰτιῶν καὶ τῆς φύσεως τῶν ὄντων, καὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τῆς θελήσεως ἢ καρδίας αὐτοῦ διὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ. Ὁ ἄνθρωπος φύσει ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν καὶ ὀφείλει νὰ ἀγαπᾷ αὐτὴν πρὸς αὐτὴν ἐπλάσθη· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ σπουδάζῃ, ὅταν τὸ δυνατόν πλεοῦστον, νὰ πλησιάζῃ εἰς τὴν ἀλή-

θειαν. Προσεγγίζων δὲ εἰς τὴν ἀλήθειαν, προσεγγίζει ὁ ἄνθρωπος εἰς αὐτὸν τὸν Θεόν, ὅστις εἶναι ἡ ὑψίστη ἀλήθεια ὡς ἡ πρώτη ἀρχὴ καὶ αἰτία τῶν ὄντων. Ἄλλ' ἡ ἀνάπτυξις τοῦ νοός, ὅταν ἴηαι μόνη, ἄνευ τῆς μορφώσεως τῆς καρδίας, δὲν ἔχει μεγάλην ἀξίαν· δύναται μάλιστα ὅταν ἡ θέλησις ἢ ἡ καρδία ἴηαι πονηρὰ, νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ κακόν. Διὰ τοῦτο εἰς αὐτὴν πρέπει νὰ προστίθεται, ὡς τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τῆς πνευματικῆς τελειοποιήσεως θεωρουμένη, ἡ διάπλασις τῆς καρδίας ἢ θελήσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ἡθικοποίησις του. Ἡ ἀγαθὴ θέλησις, ἡ καρδία ἢ ἀγαπῶσα τὸν Θεόν, ὡς τὸ ἄκρον ἀγαθόν, καὶ τὸ ἀγαθὸν ἐν γένει ἢ τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, εἶναι τὸ ὑψιστον, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ τις. Οὕτω τελειοποιούμενος ὁ ἄνθρωπος ὁμοιάζει ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸν Θεόν, πλησιάζει εἰς τὴν τελειότητα καὶ ἀγιότητα αὐτοῦ καὶ ἐνοῦται μετὰ τοῦ Θεοῦ. «Ἔσεσθε τελειοί, παραγγέλλει ὁ Κύριος, ὡς περὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι» (Ματθ. ε', 48). Καὶ ὁ Ἰωάννης λέγει, ὅτι οἱ ἀγαπῶντες τὸν Θεόν «ἐν τῷ Θεῷ μένουσιν» (Α' Ἰωάνν. δ', 16). Οὕτως δὲ ἐνούμενος ὁ ἄνθρωπος μετὰ τοῦ Θεοῦ, εὐρίσκει ἐν αὐτῷ ὡς τῷ τελειοτάτῳ ὄντι τὴν πλήρωσιν τῶν ὑψίστων αὐτοῦ πνευματικῶν πόθων καὶ τὴν τελείαν αὐτοῦ μακαριότητα. Οὗτος εἶναι ὁ ὑψηλὸς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Εἰς τὸν προορισμὸν τοῦτον ὀφείλει νὰ τείνῃ πᾶς ἄνθρωπος, πρέπει δὲ νὰ ἐπιθυμῇ καὶ νὰ συντείνῃ, ἵνα καὶ οἱ λοιποὶ αὐτῷ ὅμοιοι ἄνθρωποι σπεύδωσι πρὸς τὸν προορισμὸν τοῦτον.

§ 21.

Ἐν ποίᾳ καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἄνθρωπος. ;

Οἱ πρωτόπλαστοι ἐπλάσθησαν ἀθῶοι καὶ καθαροί· διότι ἀπὸ τῶν χειρῶν τοῦ πλάστου δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξέλθωσιν εἰ μὴ ἐν τῇ καταστάσει ταύτῃ τῆς ἀθωότητος (Γεν. γ', 1). Ἡ ἀθωότης συνεπάγεται τὴν εὐτυχίαν καὶ μακαριότητα, ἥτις ἀπόλλυται μετ' ἐκείνης. Διὰ τοῦτο οἱ πρωτόπλαστοι ὡς ἀθῶοι, ἦσαν καὶ μακάριοι καὶ εὐτυχεῖς «ἔξω ἐν παραδείσῳ.» λέγει ἡ Γραφή (Γεν. β', 8). Ἐν τῇ ἀρχικῇ δὲ ταύτῃ εὐδαιμονίᾳ ἠδύνατο νὰ μένωσιν, ἐν ὅσῳ διετήρουν τὴν ἀθωότητά των. Μόνον παρὰ τῷ Θεῷ εἶναι εὐτυχῆς ὁ ἄνθρωπος. Ἀλλὰ τὴν ἀθωότητα ὡς ἐλεύθεροι ἠδύνατο οἱ πρωτόπλαστοι καὶ νὰ ἀπολέσωσιν· εἰς αὐτοὺς ἀπέκειτο ὡς ἐλεύθερος νὰ ἐπιζῶσι τὸ κακόν ἢ ἀσπὴ τῶν ἐπιλλε νὰ δοκιμασθῶσι. Τότε δὲ ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν, ὅταν πραγματοποιεῖται ἐλευθερῶς.

Τὴν δοκιμασίαν ταύτην ἔμελλον οἱ πρωτόπλαστοι νὰ διέλθωσιν. Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι ἔλαβον παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν νὰ μὴ φάγωσιν ὑπό τινος δένδρου τοῦ παραδείσου, ἵνα δειχθῇ ἂν ἔμελλον νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τὸν Θεὸν ἢ οὐ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καλεῖται τὸ δένδρον τοῦτο ὑπὸ τῆς Γραφῆς δένδρον τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ (Γεν. 2, 16).

§ 22.

Ἐμειναν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι.

Οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι δὲν ἔμειναν ἐν τῇ ἀρχικῇ ἀθωότητι, ἐν ἣ ἐπλάσθησαν, ἀλλ' ἀπώλεσαν αὐτὴν, παραβάντες τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἀκολουθήσαντες τὰς ἰδίας ἑαυτῶν ἐπιθυμίας ἦτοι ἁμαρτήσαντες. Ἡ ἁμαρτία δ' ἀπ' αὐτῶν μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς ἀπογόνους των (διὸ καὶ προπατορικὴ καλεῖται). Τὴν πτώσιν τοῦ ἀθρώπου καὶ ἡ Γραφή δεικνύει, καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου καὶ ἡ σήμερον πείρα ἐπικυροῦσιν. 1ον Ἡ Γραφή λέγει, ὅτι οἱ πρωτόπλαστοι ὑπὸ τοῦ πονηροῦ παρασυρθέντες ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ἀπιγορευμένου δένδρου, καὶ παροργίσαντες τὸν Θεόν, ἐξώσθησαν τοῦ παραδείσου (Γεν. 3, 23). Ἡ ἀπώλεια τῆς ἀθωότητος συνεπήγαγεν ἀναγκαιῶς καὶ τῆς πρώτης εὐδαιμονίας τὴν ἀπώλειαν. 2ον Καὶ ἡ ἱστορία τοῦ κόσμου εὐρίσκει τοὺς ἀθρώπους κατὰ τοὺς ἀρχαιοτάτους χρόνους ἐν βαρβάρῳ καὶ ἀγρίῳ καταστάσει, ἀπ' ἧς μόλις κατὰ μικρὸν ἤρχισαν νὰ ἀπαλλάσσωνται καὶ πολιτίζωνται· ἐν τῇ ἀγρίᾳ ταύτῃ καταστάσει δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπῆρχον ἀπ' ἀρχῆς ὅπως ἐξῆλθον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Εἰς αὐτὴν κατέπεσον λοιπὸν διαφθαρέντες, παραβάντες τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ, ἀντὶ τοῦ ἀγαθοῦ ἐκλέξαντες τὸ κακὸν καὶ εἰς τὰ ἴδια πάθη παραδοθέντες. 3ον Καὶ ἡ πείρα σήμερον ἔτι δεικνύει, ὅτι ὅσοι λαοὶ ἴστανται μακρὰν τῆς εὐεργετικῆς ἐπιρροῆς τοῦ Χριστιανισμοῦ, δι' οὗ ἐπανωρθώθη πάλιν ἡ ἀνθρωπότης, εὐρίσκονται ἐν ἀθλίᾳ ἠθικῇ καταστάσει, ἐν καταστάσει δηλ. πτώσεως, καθὼς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ Χριστιανισμῷ ὅσοι κατ' ὄνομα μόνον εἶναι Χριστιανοί.

§ 23.

Τίς εἶναι ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας;

Ἁμαρτία εἶναι ἡ παράβασις τοῦ θείου νόμου, ὅστις διδάσκειται ἐν τῇ Γραφῇ, μαρτυρεῖται δὲ καὶ ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐκάστου. Ὁ ἁμαρτάνων πράττει οὐχὶ ὅ,τι εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὅ,τι εἶναι

ἀγαθὸν καθ' ἑαυτὸ, ἀλλ' ὅτι αἱ ἐπιθυμίαι καὶ ὁ ἐγωϊσμός του ὑπαγορεύουσιν αὐτῷ. Κανὼ αὐτοῦ εἶναι οὐχὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' αἱ ἐπιθυμίαι του. Καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἡμῶν βεβαιῶς ἐνετέθησαν ἡμῖν πανσόφως ὑπὸ τοῦ πλάστου· ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ δουλώσιν ἡμᾶς, ὅπως τὰ κτήνη, ἀλλὰ νὰ κανονίζωνται ὑπὸ τοῦ λογικοῦ ἡμῶν, καὶ νὰ πληρῶνται μόνον συμφώνως πρὸς τὸ δίκαιον ἢ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ καθήκον ἡμῶν. Ἐνῶ λοιπὸν καθ' ἑαυτοὺς εἶναι ἀθῶαι, ὅταν ὑπερβαίνωσι τὰ πρόποντα ὅρια καὶ ὑποδουλώσιν ἡμᾶς, ἀποβαίνουσι κακίαι. Οὕτως ἡ πείνα κατατᾶ λαιμαργία ἢ γαστριμαργία, ἡ δίψα μέθη, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἀναπαύσεως ὀκνηρία, ἡ φιλοτιμία φιλαυτία, ἡ ἁμαρτία ἐμπωλεύουσα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἀποβαίνει ἰσχυρὰ δύναμις, ἥτις σύρει αὐτὸν ὡς αἰχμάλωτον, ὥστε νὰ πράττῃ τὸ κακόν, ἐνῶ ἀνγκυριζέι τοῦτο ὡς τοιοῦτο. Τὴν κατάστασιν ταύτην τῆς ἁμαρτίας παριστάνει οὕτως ὁ Παῦλος· «Οἶδα, ὅτι οὐα οἰκεῖ ἐν ἐμοὶ τὸ ἀγαθόν· οὐ γὰρ ὁ θέλω ποιῶ, ἀλλ' ὁ οὐ θέλω κακόν, τοῦτο πράττω» (Ῥωμ. ιγ', 18) Καὶ ἄλλαχού· «Βλέπω δὲ ἐν τοῖς μέλεσί μου ἕτερον νόμον ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσί μου» (αὐτόθι ζ', 23). Ἡ ἁμαρτία ὡς παράβασις τοῦ θεῖου θελήματος, εἶναι παρεκτροπὴ ἀπὸ τοῦ κυρίου προουρισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις κυρίως εἶναι, ὅπως εἶδομεν ἀνωτέρω (§ 20), ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀγαθόν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θελήμα.

§ 24.

Τίνα εἶναι τὰ αποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας ;

Ἡ ἁμαρτία χωρίζει τὸν ἄ.θροπον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, διότι καταστρέφει τὸν δεσμόν, ὅστις συνδέει τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἦτοι τὴν ἀγάπην πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἅγιον αὐτοῦ θέλημα. Ἐπειτα ἐπάγει ἕνεκα τοῦ χωρισμοῦ τούτου δυστυχίαν εἰς τὸν ἄνθρωπον· πρῶτον μὲν καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἐσωτερικὴν δυστυχίαν, διότι ἀφαιρεῖ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως καὶ προκαλεῖ τὰς τύψεις αὐτῆς, αἵτινες δύνανται κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ἀποπλανήσεως εἰς τὴν κακίαν νὰ καταστήσωσιν εἰς φεβροπτάτην ὀδύνην· ἡ συνειδήσις βεβαίως τὸν ἄνθρωπον, ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ θά τιμωρηθῇ ἀξίως παρὰ τοῦ ἀδεκάτου κριτοῦ· ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον δὲ ἐπάγει ἡ ἁμαρτία καὶ ἐξωτερικὴν δυστυχίαν, διότι ὁ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ζῶν δύναται μὲν ἐπιτιμῶν χρόνον μὲθ' ὅλης τῆς παρεκτροπῆς, τῆς καὶ τὴν ὑγίαν ἑαυτοῦ νὰ διζώσῃ ἀβλαβῶς καὶ ἀκ.ταδῶκτος παρὰ τὸν ἄνθρωπον νὰ

μείνη, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐπὶ τέλους ὁ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ βίος καὶ τοῦ σώματος τὴν καταστροφὴν φέρει, καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν καταφρόνησιν καὶ καταδίωξιν προκαλεῖ. Πάντα τὰ ἐκ τῆς ἁμαρτίας κακὰ περιλαμβάνει ἡ Γραφὴ ὑπὸ τὴν λέξιν «θάνατος» (Α' Τιμῆθ. 4, 6).

§ 25.

Ἐπὶ ἤρξε γενικὴ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἔμελλε νὰ σώσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτῆς;

Ἡ ἁμαρτία ἀπὸ τῶν πρώτων ἀνθρώπων εἰς τοὺς ἀπογόνους τῶν διανοθεῖσα ἐγενικεύθη κατὰ μικρὸν εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον. «Πάντες, λέγει ὁ Παῦλος, ἥμαρτον καὶ ὑστεροῦνται τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ» (Ρωμ. γ', 23). Ὁ κόσμος ὅλος πρὸ τοῦ χριστιανισμοῦ εὕρισκετο ὑπὸ τὴν κατάραν ταύτην τῆς ἁμαρτίας. Ἡ λατρεία τοῦ ἐνός καὶ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ ἔλειπε· ἡ δὲ εἰδωλολατρεία ἡ πλήρης ψευδῶν καὶ ἀντιθέτων μύθων, ἡ εἰς τὰ ἥθη ἐπιζημιωτάτη, ἦτο ἡ γενικῶς ἐξηπλωμένη θρησκεία καὶ αὐτῶν τῶν μᾶλλον πεπολιτισμένων λαῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων. Εἰς μάτην οἱ σοφοὶ οἱ ἀναφανέντες ἐν τοῖς λαοῖς τοῖς εἶχον συνίδει τὸ ψεῦδος τῆς εἰδωλολατρίας καὶ εἶχον καταπολεμήσει αὐτήν. Καὶ ἡ καταστασις δὲ τῶν ἡθῶν τῶν ἐθνικῶν ἦτο ἀξιοδάκρυτος. Διότι πρῶτον παραδείγματα ἀρετῆς ἦσαν σπανιώτατα· ἔπειτα ἡ ἀπανθρώπια καὶ ἡ σκληρότης εἶχον κορυφωθῆ, καθὼς δεικνύουσι τὰ συνήθη τότε θεάματα τοῦ λαοῦ αἱ θηριομαχίαι καὶ αἱ μονομαχίαι· πρὸς τοῖς ἡ δουλεία κατεδίκαζε τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῆς ἀθρωπότητος εἰς κτηνώδη κατάστασιν, καὶ τέλος ἡ ἀκολασία εἶχε καταντήσει φοβερά καὶ ἡ γυνὴ εἶχεν ἐντελῶς ἐξευτελισθῆ. Καὶ παρ' αὐτοῖς δε τοῖς Ἰουδαίοις, ἀν καὶ διὰ τοῦ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν εἶχε παρ' αὐτοῖς κηρυχθῆ ἡ ἀλήθεια, ἡ θρησκεία εἶχε διὰ τῶν μεταγενετέρων ῥαββίνων (ἰδίως τῶν Φαρισαίων) διαφθορῆ. Ὁ κόσμος λοιπὸν ἐν γένει μικρὸν πρὸ τῆς ἐμφάνσεως τοῦ χριστιανισμοῦ εἶχε καταντήσει εἰς τὸ ἔπακρον τῆς διαφθορᾶς καὶ ἔβαινε εἰς τὸν ὀλεθρὸν του. Τότε ἀνεφάνη ἄνωθεν σωτὴρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς, ὅστις διὰ τῆς θρησκείας, ἣν ἰδρυσεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἔδωκεν νέαν ζωὴν· εἰς αὐτὸν καὶ ἐπανόρθωσεν αὐτὸν πάλιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

**Περὶ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.**

Οχι Καὶ εἰς ἓνα Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκροὺς, οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Σύμβ.

§ 26.

Οχι Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον;

Ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον, «ὅτε ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου» (Γαλ. δ', 4). ὅτε δηλ. συνεπληρώθη ὁ χρόνος, μεθ' ὃν ἔπρεπε νὰ ἀναφανῆ, ὅτε ἡ διαφθορὰ τοῦ κόσμου ἔφθασεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον, ὥστε ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη νὰ ἐπέλθῃ ἀνωθεν ἡ σωτηρία αὐτοῦ. Ἡ διαφθορὰ τοῦ ἀρχαίου κόσμου κατὰ τὴν μαρτυρίαν πάντων τῶν ἱστορικῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥώμης Αὐγούστου Καίσαρος, ἐφ' οὗ ἐγενήθη ὁ Χριστὸς (750 ἀπὸ κτ. Ῥώμης).

§ 27.

Οχι Πῶς προπαρασκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν;

Ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν προπαρασκευάσθη ἀπὸ πολλῶν αἰώνων πρὸ τῆς ἐλευσεώς του διὰ τῆς μωσαϊκῆς θρησκείας. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἢ ἡ γνώσις καὶ λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ ἤρχισε νὰ εἰσάγῃται πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις διὰ τῶν πατριαρχῶν, ἰδίως τοῦ Ἀβραάμ, ὅστις ἐγκαταλιπὼν τοὺς ἐν Μεσοποταμίᾳ ἔθnikoὺς γονεῖς του καὶ ἀποκαταστάς ἐν Χαναὰν ἐλάτρευσε πρῶτος τὸν ἀληθινὸν Θεόν. Εἰς τὰ ἔθνη αὐτοῦ ἠκολούθησαν καὶ ὁ Ἰσαὰκ καὶ ὁ Ἰακώβ, οἱ δύο μετ' αὐτὸν πατριάρχαι

τοῦ αὐτοῦ λαοῦ. Ὅτε δ' ἕνεκα τοῦ Ἰωσήφ ἦλθον οἱ Ἰσραηλίται εἰς Αἴγυπτον, ἐκινδύνευσεν ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ διὰ τῆς μετὰ τῶν ἐθνικῶν Αἰγυπτίων ἀναμίξεως νὰ διαστραφῇ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέστειλε τότε πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας τὸν Μωϋσῆα, ὅστις καὶ ἀπὸ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ δουλείας ἠλευθέρωσεν αὐτοὺς, καὶ τὴν μομοθεϊστικὴν λατρείαν διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Σινᾶ δοθείσης θεοπνεύστου νομοθεσίας του ἐτελειοποίησε καὶ ἐξησφάλισεν. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα οἱ ἐν Χαναὰν διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰσαχθέντες καὶ ἐγκαταστάσαντες Ἰσραηλίται καὶ ἐπὶ τῶν κριτῶν καὶ ἐπὶ τῶν Βασιλέων αὐτῶν πολλάκις ἀπεπλανήθησαν ἀπὸ τῆς ἀληθοῦς θρησκείας εἰς τὴν εἰδωλολατρείαν καὶ διεφθάρησαν, ἕως οὗ τέλος τὰ κράτη αὐτῶν (τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τοῦ Ἰούδα) κατεστράφησαν, αὐτοὶ δὲ ἀπῆχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Νινευὶ καὶ Βαβυλῶνα. Ἀλλὰ οἱ θεόπεμπτοι προφῆται οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐν τῷ Ἰσραὴλ ἀναφανέντες (Σαμουὴλ, Νάθαν, Ἰλίου, Ἡσαΐας, Ἱερεμίας, Ἰεζεκιὴλ Δανιὴλ) καὶ διὰ τοῦ ἔργου καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀγωνιζόμενοι, κατεπολέμησαν τὴν ἀποπλάνησιν ταύτην καὶ τὴν αὐτῇ συμπαρομαρτοῦσαν διαφθοράν, καὶ συνέτειναν ἕνα ἐπὶ τέλος ἐπικρατήσασθαι ὀριστικῶς παρὰ τοῖς ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας εἰς τὴν Παλαιστίνην ἐπιστρέψασιν Ἰσραηλίταις ὁ θεὸς τοῦ Μωϋσέως νόμος. Ἀλλ' οἱ πατριάρχαι, ὁ Μωϋσῆς καὶ οἱ προφῆται δὲν ἀπεκάλυψαν τὴν πλήρη θρησκευτικὴν ἀλήθειαν· προητοίμασαν μόνον τὴν ὁδὸν εἰς ταύτην, τὴν ὁποίαν ἔμελλε κατ' αὐτὰ τῶν προφητῶν τὰ ῥήματα νὰ φέρῃ εἰς τὸν κόσμον ὁ Μεσσίας ἢ Χριστὸς (1) δηλ. ὁ Σωτὴρ, ὅστις ἔμελλε νὰ σώσῃ σύμπαντα τὸν κόσμον, ὁδηγῶν αὐτὸν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας εἰς τὴν ἀγιότητα, καὶ ἰδρῶν πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς βασιλείας τοῦ κόσμου τούτου τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν οὐρανῶν, ἣτοι τελείαν τινὰ κοινωνίαν, ἐν ἣ ἔμελλε νὰ βασιλεύῃ ὁ ἐν ταῖς καρδίαις πάντων ἐγγεγουμένως νόμος τοῦ Θεοῦ (111. 6. 1. 1. ἰά. Ἱερμ. κγ'. Ἰεζ'. 1. λδ'. Μιχ. δ'). Ἡ θεία πρόνοια ἠθέλησε καὶ παρὰ τοῖς ἔθνευσι νὰ προητοίμασθῇ ἡ ὑποδοχὴ τῆς τε-

(1) Ὁ μέλλων οὗτος Σωτὴρ ἐκλήθη παρὰ τῶν προφητῶν Μεσσίας ἢ Χριστὸς, διότι προσεδόκων αὐτὸν ὡς βασιλέα, ἀπόγονον τοῦ Δαυὶδ, οἱ δὲ βασιλεῖς παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις ἐχρῆνον, καὶ διὰ τοῦτο χριστοὶ ἐλέγοντο. Ὁ Ἰησοῦς ἦλθεν ὡς βασιλεὺς ἀληθῶς, ἀλλὰ ὡς βασιλεὺς τῆς ἀληθείας, οὗ τινος ἡ βασιλεία οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰωάν. 18, 36).

λείας θρησκείας τῆς μελλούσης ἀπὸ τοῦ Ἰσραὴλ νὰ προέλθῃ. Τὸ ἔργον τῆς προπαρασκευῆς ἀνέλαβε παρὰ τούτοις ἡ φιλοσοφία, καὶ μάλιστα ἡ πλατωνικὴ, ἥτις τὸ μὲν κατέδειξε τὸ ψεῦδος τῶν πολυθεϊστικῶν εἰδωλολατρικῶν θρησκειῶν, τὸ δὲ ἐσπούδαζε νὰ ὑψωθῇ εἰς καθαρωτέρας περὶ Θεοῦ ἰδέας καὶ ἐδίδασκε τὴν ἐνότητα καὶ προσωπικότητα τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν πνευματικότητα καὶ ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἐζητήσαν νὰ συνδυάσωσι τὴν ἐθνικὴν σοφίαν μετὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς Π. Δ.

§ 28.

Τί διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι κατὰ τὴν Γραφὴν α) Υἱὸς ἀνθρώπου (Ματθ. ἡ, 20. θ', 6), δηλ. τέλειος ἄνθρωπος ἄνευ ἁμαρτίας. Ἡ ἔκφρασις υἱὸς ἀνθρώπου εἶναι ἐβραϊζούσα σημαίνουσα τὸν ἄνθρωπον, καθὼς δεικνύει τὸ χωρίον τοῦ ψαλμοῦ ἡ, 5. «Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμησάσθαι αὐτοῦ ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν;» β) εἶναι Υἱὸς Θεοῦ. Ὅτε ἠρώτησεν ὁ Ἰησοῦς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, τίνα ἐνόμιζον αὐτόν, ἀπήντησεν ὁ Πέτρος· «Σὺ εἶ ὁ Χριστὸς ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ ζῶντος» (Ματθ. ις', 16. Ἰω. ια', 27). Υἱὸς δὲ τοῦ Θεοῦ ὀνομάζεται ὁ Χριστὸς 1) διότι ἐγεννήθη ἐκ Πνεύματος ἁγίου ἢ ἐκ θείας δυνάμεως. Τῇ Μαριὰμ ἐλέγηθη· «Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι· διὸ καὶ τὸ γεννώμενον ἅγιον κληθήσεται Υἱὸς Θεοῦ» (Λουκ. α, 35). 2) διότι εἶναι ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ ἐνσσεσαρκωμένος. Ἡ σοφία ἢ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ (πρβ. § 16) λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ καὶ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καθὼς ἠδυνάμεθα νὰ καλέσωμεν γέννημα-τοῦ ἀνθρώπου τὸν λόγον ἢ τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἡ Σοφία λοιπὸν τοῦ Θεοῦ ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ, ὅστις κατὰ τὸν Ἰωάννην φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον (διότι πᾶς λογικὸς ἄνθρωπος φέρει ἐν ἑαυτῷ ἀκτινὰ τινὰ τοῦ Θεοῦ τούτου λόγου), δὲν ἐφώτιζε κατὰ τὴν Γραφὴν τὸν Χριστὸν, ὅπως τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' ἐνόκησεν ὅλως ἐν αὐτῷ, ἐγένετο ἄνθρωπος ἐν αὐτῷ ἢ ἐσαρκώθη. «Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο» λέγει ὁ Ἰωάννης (ἡ, 14). Τὸ ζήτημα περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀντικείμενον πολλῶν συζητήσεων. Ὁ Ἀρειὸς (κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ δ' αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀληθῆ θεότητα τοῦ Υἱοῦ καὶ λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ ὠνόμαζε τὸν Υἱὸν κτίσμα. Ὁ δὲ Εὐτυχεὺς (περὶ τὰ μέσα τοῦ 3

αἰῶνος) ἠρνεῖτο τὴν ἀνθρωπότητα ἐν τῷ Χριστῷ, ἰσχυρίζομενος ὅτι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις ἐν τῷ Χριστῷ ἀπερροφήθη ἔντελως ὑπὸ τῆς θείας, ὅτι ἄρα ὁ Χριστὸς ὑπῆρξεν ἄνθρωπος μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον. "Ἄλλος αἰρετικὸς ὁ Νεστόριος (περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἑ αἰῶνος) παρεδέχετο μὲν ἐν τῷ Χριστῷ καὶ θεῖαν καὶ ἀνθρωπίνην φύσιν, ἀλλ' ἐχώριζεν ἐν αὐτῷ ἔντελως τὰς δύο ταύτας φύσεις, οὕτως ὥστε ἐκινδύνευεν ἡ προσωπικὴ ἐνότης ἐν τῷ Χριστῷ. Κατὰ τῶν αἰρετικῶν τούτων ἐκήρυξαν οἱ ἐκκλησιαστικοὶ διδάσκαλοι ἐν ταῖς οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325), ἐν Κωνσταντινουπόλει (381), ἐν Ἐφέσῳ (431) καὶ ἐν Χαλκηδόνι (451), ὅτι ἐν τῷ ἐνὶ καὶ τῷ αὐτῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠνώθησαν τελείως, ἀσυγγύτως καὶ ἀδιαίρετως ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις.

§ 29.

Τί εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ὅτι ἔσωσε τὸν κόσμον ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἁμαρτίας, εἰς ἧς εἶχε καταπέσει, ἐπανήγαγε πάλιν τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεὸν καὶ κατήλλαξε πρὸς αὐτόν, ἀφ' οὗ οὗτος εἶχεν ἀποχωρισθῆ διὰ τῆς ἁμαρτίας (§ 24) καὶ ἐνέπνευσεν εἰς τὴν ἠθικῶς φθίουσαν ἀνθρωπότητα νέαν ζωὴν ἢ νέον πνεῦμα, τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀγιότητος. Ἐπέλεσε δὲ τὴν σωτηρίαν ταύτην, α) διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην θρησκείαν καὶ κατεπολέμησε δι' αὐτῆς τὴν πλάνην (δι' αὐτοῦ ἡ ἀληθὴς θεογνωσία καὶ λατρεία διεδόθη εἰς τὸν κόσμον). β) διότι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του τὸν ἀρίστον τύπον καὶ ὑπογραμμὸν τῆς εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς· καὶ πρὸ πάντων γ) διότι ἀπέθανεν ὑπὲρ τοῦ κόσμου καὶ ἐγένετο θυσία ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ.

α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ.

§ 30.

Τίνες εἶναι αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ;

Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐγένετο Σωτὴρ τοῦ κόσμου πρῶτον διὰ τῆς διδασκαλίας του. «Ἐγὼ, λέγει αὐτὸς, ὁ Κύριος, εἰς τοῦτο ἐλήλυθα εἰς τὸν κόσμον, ἵνα μαρτυρήσω τῇ ἀληθείᾳ» (Ἰωάνν. ιη', 37). Αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας του ταύτης εἶναι αἱ ἐπόμεναι. 1) Ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ ἡμῶν, ἡ-

μείς δὲ τέκνα αὐτοῦ. Οἱ ἔθνηκαὶ εἶχον πολλὰκις θεωρήσει τὸν Θεὸν ὡς κακοποιὸν τινα δύναμιν, καὶ διὰ τοῦτο δι' αἵματιπρῶν θυσιῶν καὶ ἀνθρωποθυσιῶν ἐνίστε ἐζήτουν νὰ ἐξιλεώσωσιν αὐτόν. Ὁ Ἡρόδοτος αὐτὸς ἐνόμιζε τὸ θεῖον φθονερῖν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀτελείας ταύτας θεωρεῖ ὁ χριστιανισμὸς τὸν Θεὸν ὡς πανάγαθον ὄν, ὡς πατέρα πλήρη ἀγάπης καὶ ἐλέους πρὸς ἡμᾶς. Πανταχοῦ τῆς Κ. Δ. ὁ Θεὸς καλεῖται πατὴρ ἡμῶν (Ματθ. ς', 9, ἡ, 48). Διδάσκων δὲ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ νὰ προσεύχωνται, εἶπεν αὐτοῖς ὁ Κύριος νὰ λέγωσι «Πάτερ ἡμῶν». Διὰ τοῦτο καλεῖ καὶ ὁ Παῦλος τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγελίον υἰοθεσίας (Ῥωμ. ἡ, 18). 2) **Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν σχέσις ἡμῶν** πρέπει νὰ ᾖται **σχέσις ἀγάπης**. Ἡ ἰδέα αὕτη πιγάζει ἀναγκαιῶς ἐκ τῆς ἀνωτέρω. Καθὼς ὁ Θεὸς εἶναι πατὴρ πλήρης ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, οὕτω καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ὡς τέκνα νὰ ἀγαπῶμεν αὐτόν. Τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ πρέπει νὰ τηρῶμεν ἐξ ἀγάπης πρὸς αὐτόν, οὐχὶ μόνον ἐκ φόβου. Τότε δὲ ἔχει ἀξίαν ἢ ἀρετὴν, ὅταν πράττηται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθόν, οὐχὶ δὲ ἐκ φόβου ἢ ἐκ συμφέροντος. Μόνον ὁ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν δύναται νὰ ᾖται ἡνωμένος μετ' αὐτοῦ, καθὼς λέγει ὁ Ἰωάννης· «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐν τῷ Θεῷ μένει καὶ ὁ Θεὸς ἐν αὐτῷ» (Ἰωάνν. δ', 16). 3) Ὁ Θεὸς ὢν πλήρης ἐλέους συγχωρεῖ τὸν μετανοοῦντα ἁμαρτωλόν. Ὁ ἄνθρωπος ἁμαρτάνων δύναται νὰ ᾖται βέβαιος, ὅτι ἐὰν μετανοήσῃ ἀπὸ καρδίας, θέλει εὑρεῖ παρὰ τῷ Θεῷ ἄφεσιν. Τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐκφράζων ὁ Κύριος εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροῦ καὶ ἀγαθοῦ, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους (Ματθ. ε', 45), καὶ ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ ἀσώτου υἱοῦ λέγει περὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ὅτι, ὅτε εἶδεν αὐτὸν ἐπιστρέφοντα καὶ μετανοῦντα, ἔδραμεν εἰς προὔπαντησιν αὐτοῦ καὶ ἐναγκαλισθεὶς κατεφιλήσεν αὐτόν (Λουκ. ιε', 11—32). Διὰ τοῦτο ὀνομάζει καὶ ὁ Παῦλος τὸν Θεὸν «πατέρα οἰκτιρῶν καὶ Θεὸν πάντε παρακλήσεως» (Β' Κορινθ. α', 3). Ἡ ἰδέα αὕτη εἶναι λίαν παρήγορος εἰς τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὑπέβαλλον καὶ σήμερον παρὰ πολλὰς ἔθνηκαὶ (τοῖς Ἰνδοῖς ἰδίως) οἱ μετανοοῦντες ἄνθρωποι ὑποβάλλουσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ των εἰς φοβερωτάτας βασάνους, πολλὰκις πρὸς βαινούσας μέχρι κολυβώσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ σώματος, ἵνα διὰ τῶν μέσων τούτων ἐξιλεώσωσι τοὺς παρωργισμένους Θεοὺς, τοὺς ὁποίους φαντάζονται σκληροῦς καὶ ἀπανθρώπους. Ὁ χριστιανισμὸς διδάσκει Θεὸν

πλήρη οίκτιρμών καὶ ἐλέους, παρέχει τῷ μετανοοῦντι παρηγορίαν καὶ ἐνίσχυσιν. 4). Ὁ μετανοῶν λαμβάνων τὴν συγχώρησιν πρέπει καὶ πράγματι νὰ ἀπαλλαγῇ καὶ καθαρισθῇ ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὅταν ὁ μετανοῶν περιορίζεται εἰς λόγους, καὶ δὲν προβαίνει εἰς πράγματα, ὅταν ἐνῶ θρηνεῖ διὰ τὰ παραπτώματα αὐτοῦ ἐξακολουθῇ νὰ πράττῃ αὐτὰ καὶ νὰ ᾖ δούλος αὐτῶν, εἰς οὐδὲν ὠλησεν αὐτόν ἢ μετάνοια. Τὴν ἀληθῆ μετάνοιαν πρέπει νὰ ἀκολουθῇ ἢ πραγματικὴ λύτρωσις ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ἡ καρδία τοῦ ἀνθρώπου πρέπει νὰ καθαρισθῇ τελείως· διὰ τοῦτο ὁ Κύριος μακαρίζων τοὺς καθαρὸς τῇ καρδίᾳ, λέγει, ὅτι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσιν τὸν Θεόν (Ματθ. 6, 8). Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ὁ Παῦλος ἐνομάζει τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν εὐαγγέλιον ἐλευθερίας τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ (Γαλ. 4, 4). Οἱ οὕτως ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας λελυτρωμένοι καὶ κεκαθαρισμένοι ἀποτελοῦσι τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ κόσμῳ ταύτῃ διὰ κοινωσίαν, ἐν ᾗ βασιλεύει ὁ νόμος καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Τὴν βασιλείαν ταύτην τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ πρὸς τὸ ἅγιον τοῦ Θεοῦ θέλημα, ἦλθε νὰ ἰδρύσῃ εἰς τὸν κόσμον, ὁ Κύριος καθὼς εἶχον προεῖπει οἱ προφῆται (§ 27). Περὶ τῆς βασιλείας ταύτης ποιεῖται ὁ Κύριος λόγον ἐν πάσαις ταῖς διδασκαλίαις του, ἰδίως δὲ ἐν τῇ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλίᾳ καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς αὐτοῦ.

§ 31.

Τίς εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία;

Ἐπὶ τοῦ ὄρους ὁμιλία λέγεται ἡ ὁμιλία ἐκείνη τοῦ Κυρίου, ἣν ἐποίησεν ἐπὶ τινος ὄρους τῆς Γαλιλαίας, καὶ ἣτις περιέχεται ἐν τῷ 6, 5' καὶ 7' κεφ. τοῦ κατὰ Ματθαίου εὐαγγελίου. Ἡ ὁμιλία αὕτη ἀπορτίζεται ἐξ ἑπτὰ μερῶν. 1) Δεικνύει ὁ Κύριος τίνες εἶναι μακάριοι παρὰ τῷ Θεῷ, ἢ ἄξια μέλη τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας. Μακάριοι εἶναι, εἶπεν, οἱ ταπεινοφρονες, διότι αὐτῶν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, μακάριοι οἱ λυποῦμενοι διὰ τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν, διότι αὐτοὶ θὰ παρηγορηθῶσι, μακάριοι οἱ ἐπιθυμοῦντες διακῶδ' τὴν δικαιοσύνην, διότι αὐτοὶ θὰ χορτασθῶσι, μακάριοι οἱ πραεῖς, διότι αὐτοὶ θὰ κληρονομήσωσι τὰ αἰῶνα ἀγαθὰ, μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοὶ, διότι αὐτοὶ θὰ κληθῶσιν υἱοὶ Θεοῦ, μακάριοι οἱ ἐλεήμονες, διότι αὐτοὶ θὰ ἐλεηθῶσι, μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, διότι αὐτοὶ εἶναι ἄξιοι νὰ ἴδωσι τὸν Θεόν, μακάριοι οἱ διωκόμενοι ἕνεκα δικαιοσύνης, διότι αὐτῶν εἶναι ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. 2) Ἐπειτα παραβάλλονται

οὐ εὐσεβεῖς πρὸς τὸ ἄλλας τῆς γῆς καὶ τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Οἱ εὐσεβεῖς καὶ χρηστοὶ ἄνθρωποι εἶναι χρήσιμοι εἰς τὸν κόσμον, καθὼς τὸ ἄλλας εἰς τὰς τροφάς, καὶ τὰ καλὰ αὐτῶν ἔργα λάμπουσιν, ὅπως λάμπει τὸ φῶς. 3) Μετὰ ταῦτα δεικνύει ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν τῆς διδασκαλίας του ὑπὲρ τὴν διδασκαλίαν τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου. Ἡ ὑπεροχὴ συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ὁ μὲν νόμος ἀπῆτει μόνον τὴν κατὰ γράμμα ἐκπλήρωσιν τῶν ἐντολῶν, τὸ δ' εὐαγγέλιον τοῦναντίον ζητεῖ τὴν κατὰ πνεῦμα τήρησιν, ὅχι μόνον δηλ. τὴν ἐξωτερικὴν συμφωνίαν τῶν πράξεων ἡμῶν πρὸς τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τὴν συμφωνίαν τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν διαθέσεως πρὸς αὐτόν. Τὸ εὐαγγέλιον θεωρεῖ ἀληθῶς ἀγαθὰς πράξεις ἐκείνας μόνον, ὅσαι μετ' ἀγαθῆς προθέσεως γίνονται. Ἀπαδεικνύει δὲ ὁ Κύριος τὴν ὑπεροχὴν ταύτην ἐν διαφόροις παραδείγμασιν, οἷον ἐν τῷ φόνῳ, ἐν τῇ ἐπιπορκίᾳ καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπῃ. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε διὰ τῆς ἕκτης ἐντολῆς μόνον τὸ φοβεῦν· τὸ εὐαγγέλιον ἀπαγορεύει καὶ αὐτὴν τὴν ὀργὴν καὶ πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ πλησίον. Ἐπιβάλλει δ' ὡς καθήκον μάλιστα τὴν πρὸς τὸν πλησίον εὐποιάν. Ὁ παλαιὸς νόμος ἀπηγόρευε τὴν ἐπιπορκίαν, ὁ νέος ἀπαιτεῖ οἱ ἄνθρωποι νὰ ἦναι τόσον φιλαλήθεις, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσιν ἀνάγκην παντάπασι τῶν ὄρκων, ἀλλὰ νὰ ἀρκῆ αὐτοῖς τὸ ναὶ καὶ τὸ οὐ. Τέλος ὁ παλαιὸς νόμος ἐπέβαλλε μὲν τὴν ἀγάπην πρὸς τὸν πλησίον, ἐπέτρεπεν ὅμως τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθρούς· τὸ εὐαγγέλιον τοῦναντίον ἐπιβάλλει καὶ αὐτὴν τὴν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ἀγάπην, καὶ θέλει νὰ δεικνύωμεν γενναιότητα καὶ ἀνεξικακίαν πρὸς αὐτούς. Μόνον οὕτως, λέγει ὁ Κύριος, γινόμεθα τέλειοι καὶ ὁμοιάζομεν πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅστις ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. 4) Ἐπειτα τὴν ἰδέαν ἀναπτύσσων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ διάθεσις εἶναι ἡ δίδουσα εἰς τὰς πράξεις τὴν ἠθικὴν ἀξίαν, ἐδίδαξε, τίς εἶναι ἡ ἀληθὴς ἐλεημοσύνη, ἡ ἀληθὴς προσευχὴ καὶ ἡ ἀληθὴς νηστεία. Ἡ ἐλεημοσύνη δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις, πρὸς ἀπλῆν ἐπίδειξιν, ἀλλὰ ἀπὸ καρδίας, οὕτως ὥστε νὰ μὴ γνωρίζῃ ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ, καὶ αὐτοὶ δηλ. οἱ οἰκειότατοι ἡμῖν ἄνθρωποι· νὰ ἀγνωσῶσιν εἰ δυνατόν αὐτήν, ἡ δὲ προσευχὴ νὰ μὴ γίνηται χάριν ἐπίδειξεως, ἀλλ' ἐν τῷ κρυπτῷ, ὅπου μόνος ὁ θεὸς δύναται νὰ βλέπῃ ἡμᾶς καὶ ἡ νηστεία ἐπίσης νὰ μὴ πράττηται, ὅ-

πως γνωσθῆ εἰς πάντας. Πᾶσα λοιπὸν ἀρετὴ τότε μόνον ἔχει ἀξίαν, ὅταν ἦναι πραγματικὴ καὶ δὲν ἦναι πρὸς τὸ φαινόμενον μόνον. 5) Μετὰ τὰ ἀνωτέρω ἀπέτρεψε τοὺς μαθητάς του ἀπὸ τῆς πλεονεξίας. Μὴ ἔχετε, εἶπεν, ἐστραμμένην πᾶσαν τὴν προσοχὴν ὑμῶν εἰς τὸ νὰ ἐπισωρεύητε θησαυροὺς ἐπιγείους, ὑλικά ἀγαθὰ, τὰ ὅποια φθείρονται, ἀλλὰ πρὸ πάντων θησαυροὺς οὐρανίους, ζητεῖτε δηλ. ἀρετάς, αἵτινες δὲν φθείρονται, ἀλλ' εἶναι ἀφθαρτοὶ καὶ αἰώνιοι θησαυροί. Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ καὶ ταῦτα πάντα θέλουσι προστεθῆ ὑμῖν. 6. Μὴ κρίνετε τοὺς ἄλλους αὐστηρῶς, προσέθηκε, ἵνα μὴ καὶ ὑμεῖς κριθῆτε οὕτως· διότι τῷ μέτρῳ, ἐν ᾧ μετρεῖτε, θέλει μετρηθῆ καὶ εἰς ὑμᾶς. Μὴ βλέπῃς τὸ κάρφος τὸ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ τοῦ ἀδελφοῦ σου. Ἴδε μᾶλλον τὴν δοκὸν τὴν ἐν τῷ ὀφθαλμῷ σου. 7. Τέλος ἔδωκε τὸν ἀληθῆ ὀρισμὸν τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας. Ἡ ἀληθὴς πίστις εἶναι ἡ δεικνυμένη δι' ἔργων ἀγαθῶν. Ὁ πιστὸς καὶ εὐσεβὴς διακρίνεται ἐκ τῶν ἔργων του, ὅπως τὸ ἀγαθὸν δένδρον ἐκ τῶν καρπῶν του. Δὲν πρέπει τις νὰ ἦναι ἐξωθεν πρόβατον καὶ ἐσωθεν λύκος. Εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἶναι ἄξιος νὰ εἰσέλθῃ οὐχὶ ὁ λέγων Κύριε, Κύριε, ὁ περιορίζων δηλ. τὴν πίστιν εἰς λόγους καὶ προσευχάς, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Τῶν τοιούτων ἡ πίστις ὁμοιάζει πρὸς οἰκίαν ἐπὶ πετρώδους μέρους ὀικοδομημένην, ἣτις μένει ἀσάλευτος, καὶ ὅταν ἐπέλθωσι σφοδροὶ ἄνεμοι καὶ βροχὴ καὶ ποταμοί. Τοῦναντίον ἡ ἐν λόγους μόνον δεικνυμένη πίστις ὁμοιάζει πρὸς οἰκίαν ὀικοδομημένην ἐπὶ ἄμμου, ἣτις ὅταν ἐπέλθωσιν ἄνεμοι σφοδροὶ καὶ βροχὴ καὶ ποταμοί, καταρρέει. Τοιαῦται ἀρεταὶ κατὰ τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους ἐμιλίαν, τοιαύτη τελεία ἠθικότης ἀρμόζει εἰς ἐκείνους, οἵτινες θέλουσι νὰ ἦναι μέλη τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἣν ἤλθε νὰ ἰδρύσῃ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

§ 32.

Τίνες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου ;

Περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ πραγματεύονται καὶ αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου. Εἶναι δὲ αἱ παραβολαὶ ἀλληγορικαὶ διηγήσεις, δι' ὧν ἐνέδυνε ὁ Κύριος τὰς διδασκαλίας του, ἵνα δι' αὐτῶν καὶ τὴν προσοχὴν τῶν ἀκροατῶν ἐγείρῃ, καὶ ζωηρότερον ἐντυπώσῃ τὰς διδασκαλίας του εἰς αὐτούς. 1. Ἴνα παραστήσῃ τὴν ἀξίαν τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, μετεχειρίσθη τὰς παραβολὰς τοῦ θησαυροῦ καὶ τοῦ μαργαρίτου, οὓς ἵνα ἀποκτήσῃ τις, ἐπώλησε χάριν αὐ-

τῶν πᾶν ὅ,τι εἶχεν. Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν ἀναγέννησις, δι' ἧς εἰσαγόμεθα εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, πρέπει νὰ θεωρῆται παρ' ἡμῶν ὡς τὸ πολυτιμότερον κτῆμα. 2. Τὴν εὐσπλαγχνίαν δὲ καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς βασιλείας ταύτης, καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπιστροφῇ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου παρέστησε διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ ἀπολωλὸτος ἑκατοστοῦ προβάτου, τὸ ὅποιον ἵνα εὕρῃ ὁ ποιμὴν, ἀφῆκε τὰ ἐννενήκοντα ἐννέα, καὶ ἐχάρη χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ εὕρεσει αὐτοῦ, διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ἀπολεσθεύσης δραχμῆς, ἣν εὐροῦσα ἡ πτωχὴ χήρα ἐχάρη, διὰ τῆς παραβολῆς τῶν ἐργατῶν τοῦ ἀμπελῶνος, οὓς πάντας καίπερ κατὰ διαφόρους ὥρας τῆς ἡμέρας εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἀποσταλέντας, πλουσιοπαρόχως ἐξ ἔσπου ὁ κύριος τοῦ ἀμπελῶνος ἀντήμειψε, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τῆς ἀλάρπου συκῆς, ἣν καὶ περ μὴ ποιοῦσαν καρπὸν ἠγέχθη ὁ κύριος. 3. Ὡς πρὸς τὰ μέλη δὲ ἢ τοὺς κοινωνοὺς τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ εἶπε τὴν παραβολὴν τοῦ τελῶνου καὶ φαρισαίου καὶ τὴν τοῦ ἀπολωλὸτος υἱοῦ, ἵνα δείξῃ ὅτι ἡ μετάνοια εἶναι ὁ ἀναπόφευκτος ὄρος τῆς παραδοχῆς εἰς αὐτήν, τὴν δὲ τοῦ καλοῦ Σαμαρείτου, ἵνα παραστήτῃ, ὅτι ἐμπράκτως πρέπει νὰ δεικνύωμεν τὴν φιλαδελφίαν ἡμῶν. 4. Δι' ἄλλων δὲ παραβολῶν ἐδήλωσε τὰ συνήθη κωλύματα εἰς τὴν εἴσοδον ἡμῶν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ὑπερβολικὴν προσκόλλησιν εἰς τὰ γῆινα διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ μεγάλου δειπνοῦ, εἰς ἃν δὲν ἤθελον νὰ προσέλθωσιν οἱ προσκεκλημένοι, διότι ὁ μὲν μετέβη εἰς τὸ ἐμπόριον αὐτοῦ, ὁ δὲ εἰς τὸν ἀγρὸν αὐτοῦ καὶ ὁ ἄλλος εἰς ἄλλην ἀσχολίαν, τὴν ἡδυπάθειαν διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ Λαζάρου, ἐν ἧ ὁ πρῶτος εἶναι τύπος ἀνθρώπου μόνον περὶ τῆς ὕλικῆς εὐτυχίας τοῦ μεριμνῶντος, καὶ διὰ τῆς παραβολῆς τοῦ πλουσίου, οὐτινος εὐφρόσεν ἡ χόρμα, ὅστις ἀπέθανε κατὰ τὴν αὐτὴν νύκτα, καθ' ἣν ἐσκέπτετο νὰ καταστρέψῃ τὰς παλαιὰς ἀποθήκας του καὶ νὰ κατασκευάσῃ νέας εὐρυχώρους καὶ νὰ εἶπῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ «Ψυχῆ, ἔχεις πολλὰ ἀγαθὰ κείμενα εἰς ἔτη πολλά, ἀναπαύου, φάγε, πίε, εὐφραίνου!», τὴν ἀμέλειαν, διὰ τῆς παραβολῆς τῶν δέκα παρθένων, ἐξ ὧν πέντε μωραὶ οὔσαι δὲν ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν ἔλαιον, καὶ διὰ τοῦτο ὅτε εἰσῆλθεν ὁ νυμφίος εἰς τοὺς γάμους μετὰ τῶν φρονίμων, δὲν ἦσαν ἔτοιμοι νὰ συνεισέλθωσι καὶ αὐταί, καὶ διὰ τοῦτο ἔμειναν ἐξω τῶν γάμων, καὶ τὴν ἀμεταιοησίαν καὶ μοχθηρίαν διὰ τῶν παραβολῶν περὶ τῶν κακῶν γεωργῶν, οἵτινες ἀπέκτειναν τοὺς δούλους τοῦ

κυρίου των και τέλος και τον προς αυτούς αποσταλέντα υιόν· περι τῶν δύο τέκνων, ἐξ ὧν ἐκεῖνος, ὅστις εἶχεν ὑποσχεθῆ τῷ πατρὶ, ὅτι ἴθι ὑπάγη εἰς τὸν ἀγρόν, δὲν ὑπῆγεν, ἐν ᾧ ὁ τὸ πρῶτον διὰ τοῦ λόγου ἀρνηθεὶς ὑπήκουσεν ἐπὶ τέλους και μετέβη, και περι τοῦ μὴ ἔχοντος ἔνδυμα γάμου, ὅστις ἐξεβλήθη διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ γάμου. Ὡ. Τέλος εἰς τὴν ἀνάπτυξιν εἶτε ἐν ἡμῖν εἶτε ἐν τῷ κόσμῳ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἀναφέρονται αἱ παραβολαὶ περι τοῦ ἐξελεθόντος ἵνα σπειρῇ τὸν σπῆρον, ἐξ οὗ μέρος μὲν ἔπεσεν εἰς τὴν ὁδόν, μέρος δὲ εἰς τὴν πετρῶδη γῆν, μέρος εἰς τὴν γῆν μετὰ ἀκανθῶν, και μέρος εἰς τὴν ἀγαθὴν γῆν, δι' ἧς παραβολῆς εἰκονίζονται οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῆς δεκτικότητος τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ παρὰ τοῖς ἀνθρώποις, ἐξ ὧν οἱ μὲν οὐδὲ ὅπως θέλουσι νὰ ἀκούσωσι τὸ κήρυγμα, οἱ δὲ ἀκούουσι μὲν αὐτὸ, χωρὶς ὅμως νὰ ῥίψῃ βαθείας ῥίζας παρ' αὐτοῖς, οἱ δὲ παραδέχονται μὲν προθύμως και ῥιζοῦται παρ' αὐτοῖς ὁ λόγος, ἀλλ' ἔπειτα ἀπασχολούμενοι ὑπὸ ἄλλων φροντίδων, λησμονοῦσιν αὐτόν, οἱ δὲ τέλος και προθύμως ἀκούουσι τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, και πάντοτε σύμφωνα πρὸς αὐτὸν ζῶσιν, ἢ περι τῶν ταλάντων, τῶν φυσικῶν δώρων, μεθ' ὧν παρὰ τοῦ πλάστου προικιζόμεθα, και ἅτινα ὀφείλομεν νὰ ἀναπτύσσωμεν, και αἱ περι τοῦ κόκκου τοῦ σιναπέως, ὁ ὁποῖος ἂν και μικρὸν σπέρμα, αὐξάνει ὅμως μεγάλως, περι τῆς ζύμης, ἣτις ζυμοὶ ὀλόκληρον φύραμα, και περι τοῦ σπόρου τοῦ βαλλομένου εἰς τὴν γῆν, ὅστις γίνεται μέγα δένδρον, δι' ὧν δεικνύεται ἡ βαθμιαία και κατὰ μικρὸν ἀνάπτυξις τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἡμετέρας ἀναγεννήσεως.

β) Ὁ βίος τοῦ Κυρίου.

§ 33.

Ἐποῖός τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου;

Ὁ Κύριος ἐγένετο σωτὴρ τοῦ κόσμου, οὐ μόνον διότι ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην εὐσέβειαν και ἠθικὴν, ἀλλὰ και διότι τῆς εὐσεβείας ταύτης και ἠθικῆς ἀριστον παράδειγμα ὑπῆρξεν ὁ βίος του. Ὁ βίος του, λέγει ὁ Πέτρος, ἐδόθη ἀριστος ἡμῖν ὑπογραμμὸς ἵνα ἐπακολουθήσωμεν αὐτῷ (Α' Πέτρου Ἔ', 21). Ἡ διδασκαλία δὲν ἔχει οὐδεμίαν ἀξίαν, ἂν δὲν ἐπικυροῦται και ὑπὸ τοῦ παραδείγματος τοῦ βίου τοῦ διδάσκοντος. Ὁ Κύριος δὲν ἐδίδασκε μόνον τίνα εἶναι τὰ καθήκοντα πρὸς τὸν Θεὸν και τὸν πλησίον, ἀλλ' ἦτο και ὁ ζῶν ὑπογραμμὸς αὐτῶν. Ἐφερεν εἰς τὸν κόσμον οὐ μόνον

τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ζωὴν (Ἰωάν. α', 32. γ', 34). Τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ ὁδηγοῦν εἰς πᾶν ἀγαθὸν καὶ ἐμπνεόν τὴν ἀγάπην πρὸς πᾶσαν ἀρετὴν, ἦτο ἐν αὐτῷ (Ἰωάν. α', 32. γ', 34). Ἠγάπα τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον εἰς ἐντελέστατον βαθμὸν, ἀποδεικνύων τὴν ἀγάπην ταύτην οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων. Διότι πάντοτε ἤθελε νὰ πράττῃ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τῷτο ἦτο ὁ ἄρτος δι' αὐτὸν (Ἰωάν. δ', 32). Χάριν δὲ τῶν ἀνθρώπων ἐδίδασκε πάντοτε καὶ πανταχοῦ καὶ εὐηργέτει πάντας, ἐν ᾧ αὐτὸς δὲν εἶχε ποῦ τὴν κεφαλὴν νὰ κλίνει, ἐπὶ τέλος δὲ ἔδωκε τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν. «Μεῖζονα δὲ ταύτης ἀγάπην, κατὰ τοὺς λόγους αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ιε', 13). Πᾶσαι αἱ ἀρεταί, αἵτινες μονομερῶς ἀπαντῶσαι, δύνανται νὰ κατανηθῶσιν εἰς ἐλαττώματα, ἡνοῦντο ἐν αὐτῷ ἀρμονικῶς. Οὕτω δὲν εἶχε μόνον ζῆλον ὑπὲρ τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἦτο καὶ ἐπιεικὴς πρὸς τοὺς πταίοντας· δὲν ἦτο μόνον ἀφωσιωμένος πρὸς τὸν Θεὸν, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἀφοσιώσεως ἐκείνης πρὸς τὸν Θεὸν συνέδεε καὶ ἀγάπην πρὸς τὸν λαὸν του, ἐλυπεῖτο διὰ τὴν ἄθλιαν αὐτοῦ κατάστασιν καὶ μετεῖχε πάσης χαρᾶς αὐτοῦ. Ἡ ἀρμονικὴ αὕτη ἔνωσις πασῶν τῶν ἀρετῶν εἶναι ἡ ἀληθὴς ἠθικὴ τελειότης. Ὅποιαν καθαρωτάτην ἐντύπωσιν ἀφήκεν εἰς τοὺς μαθητὰς του ὁ βίος αὐτοῦ, δεικνύουσι πρὸ πάντων οἱ λόγοι τοῦ Πέτρου, ὅτις λέγει περὶ αὐτοῦ, ὅτι «ἀμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ» (Α' Πέτρ. β', 22). Τὴν ἠθικὴν ταύτην καθαρότητα ἀνεγνώριζον τῷ Ἰησοῦ καὶ αὐτοὶ οἱ ἔχθροί του. Οὕτως ὅτε ἦλθον οἱ Φαρισαῖοι πειράζοντες αὐτὸν καὶ ἐρωτῶντες, ἂν εἶναι ἐπιτετραμμένον νὰ δίδωσι φόρον τῷ Καίσαρι, ἐπροσιμιάσθησαν λέγοντες· Γνωρίζομεν, ὅτι εἶσαι ἀληθὴς, καὶ ὅτι διδάσκεις τὴν ὁδὸν τοῦ Θεοῦ μετὰ παρρησίας καὶ δὲν σοι μέλει περὶ οὐδενός (Ματθ. κβ', 16). Εἰς τὴν ἀγιότητα ταύτην τοῦ βίου του πεποισθώς, ἠδύνατο καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος νὰ ἀποτεινῇ ποτὲ πρὸς αὐτοὺς τὴν ἐρώτησιν· «Τίς ἐξ ὑμῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας;» (Ἰωάν. ι', 46). Ὁ ἠθικῶς τέλειος οὗτος βίος τοῦ Κυρίου ἴσταται ἐνώπιον ἡμῶν ὡς ἄριπτον παράδειγμα μιμήσεως. Ἐκεῖνος εἶναι ἀληθὴς μαθητὴς αὐτοῦ, ὅστις ἀκολουθεῖ τοῖς ἔχουσιν αὐτοῦ.

γ'. Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου.

§ 34.

Τίς ἡ σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ;

Ὁ Κύριος ἔσωσε τὸν κόσμον καὶ διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Τὸν θάνατον αὐτοῦ θεωρεῖ ἡ Γραφή πρῶτον ὡς τὴν λαμπροτάτην ἔνδειξιν τῆς πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ὑπὲρ ὧν ἀπέθανε, τελείας ἀγάπης του καὶ ὡς ἐπισφράγισιν τῆς ἀγιότητος τοῦ βίου αὐτοῦ (Ἐβρ. ιβ', 2. β', 9. ε', 7—9), δεύτερον δὲ καὶ κυρίως ὡς θυσίαν, ἣν προσήνεγκε τῷ Θεῷ ὑπὲρ τῶν ἀμαρτιῶν τοῦ κόσμου, δι' ἧς κατήλλαξεν ἡμᾶς τῷ Θεῷ, ὃν εἶχομεν παροργίσει διὰ τῶν ἀμαρτιῶν ἡμῶν. «Ἐχθροὶ ὄντες, λέγει ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, κατηλλάγημεν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ θανάτου τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ» (Ῥωμ. ε', 10. καὶ Α', Κορινθ. ε', 18). Τοιαύτην μεγάλην σημασίαν ἀποδίδει ἡ Γραφή εἰς τὸν θάνατον αὐτοῦ· δι' αὐτοῦ κυρίως ἐγένετο ἡ σωτηρία ἡμῶν, ἡ καταλλαγὴ καὶ συμφιλίωσις πρὸς τὸν Θεόν. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ ἐζήτουν διὰ θυσιῶν νὰ ἐξιλεώσωσι τὸ θεῖον· τὰς θυσίας ταύτας ἀπαντῶμεν καὶ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Ἀλλὰ τὸ εὐαγγέλιον θεωρεῖ ὡς τὴν μόνην ἀληθῆ θυσίαν, δι' ἧς κατηλλάγη ὁ κόσμος τῷ Θεῷ, τὴν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ γενομένην (Β' Κορινθ. ε', 18—20). Ὁ θάνατος οὗτος ἔκαμψε τὴν θεῖαν δικαιοσύνην ὑπὲρ τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος καλεῖ τὸν Χριστὸν Μεσίτην, ὡς μεσιτεύσαντα καὶ ὡς καταλλάξαντα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν. Εἰς τὸν θάνατον τοῦτον προσέφερεν ἑαυτὸν ὁ Κύριος ἐκουσίως ἐξ ἀγάπης πρὸς ἡμᾶς, καθὼς δεικνύουσιν οἱ λόγοι του. «Αὕτη ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἡ ἐμὴ, ἵνα ἀγαπάτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Μείζονα ταύτης ἀγάπην οὐδεὶς ἔχει, ἵνα τις τὴν ψυχὴν αὐτοῦ θῆ ὑπὲρ τῶν φίλων αὐτοῦ» (Ἰωάν. ιε', 12), καὶ ἡ προσευχὴ αὐτοῦ πρὸ τοῦ θανάτου του· «Πάτερ μου, γενηθήτω τὸ θελήμα σου» (Ματθ. κς', 42). Τὴν πρὸς ἡμᾶς ταύτην ἀγάπην ὀφείλομεν καὶ ἡμεῖς νὰ ἀνταποδίδωμεν αὐτῷ, τηροῦντες τὰς ἐντολάς του καὶ ὄντες ἀφωτισωμένοι εἰς τὴν θεῖαν διδασκαλίαν του. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου καὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀναστάσεως αὐτοῦ λαλοῦν, λέγει τὸ σύμβολον· «σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς Γραφὰς καὶ ἀνεληθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς» (1).

(1) Αἱ ἐπόμεναι λέξεις τοῦ συμβόλου «Καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς
δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως.

Και εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν. Σύμβ.

§ 35.

Τί εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ;

Τῆς σωτηρίας, ἣν ἐτέλεσεν ὁ Κύριος, μετέχομεν, ὅταν μεταδοθῇ εἰς ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Εἶπομεν ἐν τοῖς περὶ ἁγίας Τριάδος (§ 16), ὅτι Πνεῦμα ἅγιον εἶναι τὸ τρίτον πρόσωπον τῆς ἁγίας Τριάδος, ἡ θεία ὑπόστασις ἡ ἐνεργοῦσα ἐν τῷ κόσμῳ, ἡ ζωοποιοῦσα τὰ πάντα, ἐνισχύουσα καὶ φωτίζουσα τὸν ἄνθρωπον καὶ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν ὀδηγοῦσα αὐτόν. Περὶ τοῦ Πνεύματος τούτου λέγεται ἐν τῷ συμβόλῳ, ὅτι εἶναι «κύριον», διότι ὡς Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι μέτοχον τῆς θείας κυριότητος καὶ ἐξουσίας, «ζωοποιόν», διότι δίδει τὴν ζωὴν εἰς τὰ κτίσματα, «ἐκ τοῦ Πατρὸς ἐκπορευόμενον», διότι ἐκ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς πηγάζει, δηλ. ἔχει τὴν ἀρχὴν καὶ αἰτίαν αὐτοῦ, «τὸ σὺν Πατρὶ καὶ Υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον», διότι ὡς ἐν τῶν προσώπων τῆς ἁγίας Τριάδος πρέπει νὰ συντιμᾶται καὶ συμπροσκυνῆται μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, «τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν», διότι ὑπ' αὐτοῦ ἐμπνεόμενοι οἱ προφῆται ἐλάλησαν καὶ ἔγραψαν τὰ θεῖα αὐτῶν συγγράμματα. Τὸ πνεῦμα τοῦτο τοῦ Θεοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὀδηγεῖ αὐτόν εἰς τὴν ἀγιότητα, ἐμπνέον πᾶν εἶδος ἀρετῆς. Διὰ τοῦτο καρποὶ αὐτοῦ καλοῦνται ἡ ἀγάπη, ἡ χαρὰ, ἡ εἰρήνη, ἡ μακροθυμία, ἡ χρηστότης, ἡ πραότης καὶ ἡ ἐγκράτεια καὶ πάσα ἀρετὴ (*Ἑφ. ε, 22). Ὁ ἔχων αὐτὸ εἶναι βέβαιος, ὅτι εἶναι τέκνον τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο ὀνομάζει αὐτὸ ὁ Παῦλος «Πνεῦμα υἰοθεσίας» (*Ρωμ. ἡ, 15). Τὸ πνεῦμα τοῦτο ἔφερον πάντες οἱ ἱεροὶ τῆς Π. καὶ Κ. Διαθήκης ἄνδρες, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἔζη ἐν τῷ Χριστῷ, περὶ οὗ κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς, οὐ τῆς βιαιότητος οὐκ ἔστι τέλος» θέλουσιν ἐξηγηθῆ κτωτέρω ἐν τῷ περὶ μελλούσης ζωῆς κεφαλαίῳ.

λέγει ὁ Ἰωάννης, ὅτι αὐτὸν ἐκ μέτρου ⁽¹⁾ δίδωσιν (αὐτῶ) ὁ Θεὸς τὸ Πνεῦμα» (Ἰωάν. γ', 34). Διὰ τοῦτο λέγεται τὸ ἅγιον Πνεῦμα καὶ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ (Ῥωμ. 8, 9. Φιλιπ. 4, 19). Τὸ Πνεῦμα τοῦτο κατέλιπεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, καὶ μέχρι τῆς σήμερον ζῆ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ του. Τοῦτο τὸ Πνεῦμα, ὅπερ ἔμελλε νὰ ἐδηγήσῃ τοὺς μαθητάς του εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, ἐνόησε ὁ Κύριος, ὅτε ἔλεγε περὶ ἑαυτοῦ, ὅτι ἔμελλε νὰ μὲνῃ μετὰ τῶν μαθητῶν του μέχρι τῆς συντελείας τῶν αἰώνων (Ματθ. 28, 20). Τὸ Πνεῦμα λοιπὸν τοῦτο τοῦ Χριστοῦ πρέπει νὰ μεταδοθῇ παντὶ θέλοντι νὰ γίνῃ μέτοχος τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας, νὰ σωθῇ καὶ ἀναγεννηθῇ κατὰ Χριστόν. Διότι τί ὄφελεῖ ὅτι ὁ Χριστὸς ἐδίδαξε τὴν ἀρίστην εὐσέβειαν, ὅτι ἔδωκε διὰ τοῦ βίου του τὸν ἀριστον ὑπογραμμὸν αὐτῆς καὶ ὅτι ἀπέθανεν ὑπὲρ ἡμῶν, ὅταν ἡμεῖς ἢ ἀπιστῶμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν, ἢ δὲν ἀκολουθῶμεν τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ἢ ὅταν τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ δὲν μὲνῃ ἐν ἡμῖν; Ὅπως ἀπαλλαγῶμεν ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ λυτρωθῶμεν ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας, πρέπει νὰ φωτίσῃ ἡμᾶς τὸ φῶς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, νὰ ὁμοιάσωμεν κατὰ τὴν ἀγιότητα αὐτὸν τὸν Κύριον, νὰ ἐμπνεώμεθα ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἀγίου Πνεύματος, ὅφ' οὗ ἐνεπνέετο καὶ αὐτός.

§ 36.

Τι εἰεργεῖ ἐν ἡμῖν ἡ μετάδοσις τοῦ ἀγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέννησις, δικαίωσις ἢ σωτηρία;

Τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἢ τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ μεταδιδόμενον εἰς τὸν ἄνθρωπον, μεταβάλλει ἐντελῶς αὐτὸν καὶ ἠθικῶς ἀναπλάσσει. Ἡ ἠθικὴ αὕτη ἀνάπλασις λέγεται ἐν τῇ Γραφῇ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις· δικαίωσις μὲν διότι διὰ τῆς μεταβολῆς ταύτης ἀπὸ ἀδίκου ἀποβαίνει ὁ ἄνθρωπος δίκαιος· ἀναγέννησις δὲ, διότι ὁ ἄνθρωπος χριστιανικῶς ἀναπλαττόμενος γεννᾶται ὡς εἰπεῖν ἐκ νέου, γίνεταί νεός ἄνθρωπος. Ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος τῆς ἀμαρτίας (ἢ παλαιὸς δηλ. ἔξεις) οἴοντι ἀποθνήσκει καὶ ἀνίσταται νέος ἄνθρωπος καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Χριστοῦ. Τὴν εἰκόνα ταύτην μεταχειρίζεται ὁ Παῦλος, ὅστις λέγει, ὅτι οἱ χριστιανοὶ συναποθνήσκουσι μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ συνανίστανται μετ' αὐτοῦ (Κολ. γ', 1—4). Ἀλλαχοῦ ἢ Γραφῇ καλεῖ τὸν χριστιανὸν καινὴν κτίσιν, νέον δηλ. πλάσμα (Β' Κορ. 5, 17. Γαλ. 6, 15). Ἡ δικαίωσις καὶ ἡ ἀναγέννησις λέ-

(1) Μετὰ μέτρου.

γεται ἄλλως καὶ σωτηρία, δηλ. σωτηρία ἀπὸ τῆς πλάνης καὶ τῆς ἀμαρτίας.

§ 37.

Πῶς ἄρχεται ἡ ἀναγέννησις καὶ δικαίωσις ἢ τί εἶναι μετάνοια καὶ πίστις;

Ἡ ἀναγέννησις ἄρχεται διὰ τῆς μετανοίας καὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτε ἤρχισε τὸ κήρυγμα αὐτοῦ ὁ Κύριος, ἔλεγεν· «Ἠγγικεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· μετνοεῖτε καὶ πιστεύετε ἐν τῷ εὐαγγελίῳ» (Μάρκ. α', 15). Ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρῶτον νὰ ἐπιστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας καὶ νὰ προσκολληθῇ τῷ Χριστῷ. Ἡ ἐπιστροφή ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας τελεῖται διὰ τῆς μετανοίας. Εἶναι δὲ ἡ μετάνοια τελεία ἀποστροφή ἀπὸ τοῦ κακοῦ καὶ μεταβολὴ ῥιζικὴ τοῦ φρονήματος ἡμῶν. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν πρῶτον, ὅταν ἀναγνωρίζωμεν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὡς ταιούτας· διότι πᾶσα μετάνοια εἶναι ἀδύνατος, ὅταν τις πταίων δὲν ἀναγνωρίζῃ, ὅτι πταίει, ἀλλὰ θεωρῇ τὴν πράξιν του ὡς καλήν. Τὸ πρῶτον βῆμα εἰς τὴν ἐπιστροφήν ἀπὸ τῆς κακίας, εἶναι νὰ ὁμολογῶμεν ταύτην. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν δεύτερον, ὅταν θρηνώμεν καὶ λυπώμεθα διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν· διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ ἀναγνωρίσωμεν, ὅτι ἐπταίσαμεν· πρέπει νὰ αἰσθανθῶμεν καὶ λύπην διὰ τὸ πταίσμα· νὰ γεννηθῇ ἐν ἡμῖν συντριβὴ καρδίας· τοῦτο εἶναι τὸ δεύτερον βῆμα τῆς ἐπιστροφῆς. Ἀληθῶς μετανοοῦμεν τρίτον, ὅταν ἀποφασίσωμεν μετ' ἀκραδάντου θελήσεως, ποτὲ πλέον νὰ μὴ ἐπανέλθωμεν εἰς τὰ πταίσματα ἡμῶν· διότι ἡ μετάνοια, ὅταν μένη μόνον εἰς τὴν ἀναγνώρισιν τῆς κακίας καὶ τὴν λύπην δι' αὐτὴν καὶ δὲν προβαίνει μέχρι τῆς ἀποφάσεως, ποτὲ νὰ μὴ ὑποπέσῃ ὁ ἄνθρωπος εἰς τὰ αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀληθὴς μετάνοια. Ἐν τῇ ἀγίᾳ Γραφῇ ἀπαντῶμεν πολλὰ παραδείγματα μετανοίας καὶ ἐκ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας καὶ ἐν ταῖς παραβολαῖς, οἷον τοῦ Δαυὶδ, ὅστις μετενόησεν ἀπὸ καρδίας, διότι ἤρπασε τὴν γυναῖκα τοῦ Οὐρίου Βηρσαβεὲ, ἀφ' οὗ ἐφάνευσσε τοῦτον (τῆς ἀπὸ ψυχῆς μετανοίας τοῦ μαρτύριον ἔχομεν τὸν Ψαλμ. ν' «Ἐλέησόν με ὁ Θεὸς κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου» κτλ.), τοῦ Παύλου, ὅστις ἀπὸ διώκτου τῆς ἐκκλησίας ἐγένετο θερμώτατος τοῦ εὐαγγελίου κηρῦξ, τοῦ τελώνου, ὅστις ἐλθὼν ἵνα προσευχηθῇ εἰς τὸν ναόν, ἔσκατο μακρὰν καὶ δὲν ἤθελεν ἐκ συστολῆς νὰ ἀνοψώσῃ τὰ βλέμματά του πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀλλὰ τύπτων τὸ στῆθός του ἔλεγεν· «Πλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ», καὶ τοῦ ἀπολωλότος

υιού, ὅστις μεταμεληθεὶς, διότι ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἀπεφάσισε νὰ ἐπανέλθῃ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ νὰ εἶπῃ αὐτῷ, «Πάτερ, ἤμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου, καὶ οὐκ εἰμι ἄξιος, ἵνα καλῶμαι υἱὸς σου, ποιήσόν με ὡς ἓνα τῶν μισθίων σου». Τὰ παραδείγματα ταῦτα δεικνύουσι τρανῶς τὴν δύναμιν τῆς μετανοίας, ὅτι δι' αὐτῆς ὁ ἄνθρωπος μεταβάλλεται τελείως, καὶ ἀπὸ ἐχθροῦ γίνεται φίλος τοῦ Θεοῦ. Μετὰ τῆς μετανοίας πρέπει νὰ συνδέηται ἡ πίστις εἰς τὸν Χριστόν. Ἀφοῦ μετανοήσῃ τις, ἀποστραφῆ δὴλ. τὸ κακὸν καὶ ἀποφασίσῃ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ εἰς αὐτὸ, πρέπει νὰ πιστεύσῃ εἰς τὸν Χριστόν, δὴλ. νὰ προσκολληθῇ εἰς τὸν Χριστόν, ἢ ἀφοσιωθῇ εἰς αὐτόν, δι' οὗ θὰ ἐνισχυθῇ ἐν τῷ ἀγαθῷ, διότι οὗτος εἶναι «ἡ ὁδὸς καὶ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ» (Ἰωάν. ιδ', 6)· αὐτὸς δὴλ. ὁδηγεῖ ἡμᾶς εἰς τὴν εὐθείαν ὁδόν, εἰς τὴν ἀλήθειαν καὶ εἰς τὴν ζώην, μακρὰν δ' αὐτοῦ εἶναι πλάνη, ψεῦδος καὶ σκότος. Διὰ τῆς πίστεως καὶ προσκολλήτεως ταύτης δύναται ἡ διὰ τῆς μετανοίας ἀρχαμένη ἀναγέννησις καὶ ἀνάπλασις νὰ στερεωθῇ καὶ προβῇ εἰς τὰ πρόσω. Σημειωτέον δὲ καλῶς, ὅτι πίστις εἰς τὸν Χριστόν δὲν σημαίνει ἀπλῶς τὸ νὰ γινώσκῃ τις τὰ κατὰ τὸν Χριστόν καὶ τὴν διδασκαλίαν του, ἀλλὰ συνάμα καὶ τὸ νὰ ἦναι τις ἀπὸ καρδίας ἀφωσιωμένος εἰς αὐτόν καὶ τὴν διδασκαλίαν του. Πίστις εἰς τὸν Χριστόν εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη καὶ ἐγκάρδιος ἀφοσίωσις εἰς αὐτόν ὡς εἰς τὸν Σωτῆρα, δι' οὗ δύναται τις νὰ σωθῇ, νὰ καταλλαγῇ τῷ Θεῷ, καὶ νὰ τύχῃ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς ἡθικῆς του ἀναπλάσεως ἢ ἀναγεννήσεως.

§ 38.

Πῶς συμπληροῦται ἡ τελειοποιεῖται ἡ δικαίωσις καὶ ἀναγέννησις ἢ τί εἶναι ἁγιασμός;

Ἡ δικαίωσις ἢ ἀναγέννησις ἀρχεται μόνον διὰ τῆς μετανοίας καὶ πίστεως, συμπληροῦται δὲ διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ ἢ τῶν καλῶν ἔργων. Ἡ πίστις ἡμῶν εἰς τὸν Χριστόν τότε μόνον εἶναι ἀληθῆς καὶ ζῶσα, ὅταν φανεροῦται ἐν τῷ βίῳ ἡμῶν δι' ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐπιφέρει ἐν ἡμῖν τὸν ἁγιασμόν. Ἁγιασμός εἶναι ἐκείνη ἡ κατάστασις τοῦ χριστιανοῦ, ἐν ᾗ οὐδὲν θέλει νὰ πράττῃ παρὰ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἐξ ἐγωϊσμοῦ ἢ ἐκ τῶν παθῶν, ἀλλὰ σπουδάζει αἱ πράξεις του νὰ ἦναι κατὰ τὸ δυνατὸν σύμφωνοι πρὸς τὸν θεῖον νόμον, ἄγχι. Ὁ ἁγιασμός εἶναι λοιπὸν ἀναπόσπαστον

μέρος τῆς δικαιοσύνης καὶ ἀναγεννήσεως, ἄνευ δηλ. τοῦ ὁποίου αὕτη εἶναι οὐσιωδῶς ἄτελής. Ἦδη ὁ Ἰακώβος παρατήρησεν, ὅτι ἡ πίστις ἄνευ τῶν ἔργων εἶναι νεκρὰ (Ἰακώβ. β', 17). Καὶ ὁ Παῦλος δὲ, ὅστις συνήθως ἐκφράζεται οὕτως, «ὁ ἄνθρωπος δικαιοῦται διὰ τῆς πίστεως», ἐνοεῖ τὴν πίστιν ζῶσαν, διὰ τῶν ἔργων τῆς ἀγάπης ἐκδηλουμένην (πίστις δι' ἀγάπης ἐνεργουμένη Γαλ. ε', 6). Διὰ τοῦτο σφάλλουσιν ἐκεῖνοι οἱ διαμαρτυρόμενοι, οἵτινες ἐδόξασαν ἢ δοξάζουσιν, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ἔργα δὲν εἶναι ἀναγκαῖα πρὸς σωτηρίαν, καὶ ὅτι ἡ δικαιοσύνη δύναται νὰ ὑπάρχῃ καὶ ἄνευ τοῦ ἁγιασμοῦ. Ὁ ἁγιασμός εἶναι ἐπιδεκτικὸς προόδου· διότι οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ, ὅτι ἐφθασεν εἰς τὸν τελειότατον βαθμὸν τῆς ἀγιότητος· καθόσον ἡ τελεία ἀγιότης ἀνήκει μόνον τῷ τελείῳ Θεῷ. Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ τεινῇ μόνον εἰς τὴν ἄκραν ταύτην ἠθικὴν τελειότητα ὡς εἰς ἠθικὸν ἰδεώδες. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ ἀπερυσσώμεθα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Κυρίου» (Α' Κορινθ. ε', 38), αὐτὸς δὲ περὶ ἑαυτοῦ ἐφρόνει, ὅτι δὲν εἶχε φθάσει εἰς τὸ ποθούμενον τέρμα (Φιλιππ. γ', 12).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ ἐκκλησίας.

Εἰς μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, Σύμβ.

§ 39.

Τι εἶναι Ἐκκλησία;

Καὶ Τὴν εἰς τὸν ἄνθρωπον μετάδοσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Χριστοῦ, δι. ἧς τελεῖται ἡ ἄνω περιγραφείσα ἠθικὴ ἀνάπλασις αὐτοῦ, ἡ δικαιοσύνη ἢ ἀναγέννησις αὐτοῦ καὶ σωτηρία, ἐνεργεῖ ἡ ἐκκλησία. Εἶναι δὲ ἡ ἐκκλησία τὸ ἄθροισμα ἢ ἡ κοινωνία τῶν πιστευόντων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν καὶ ἀναγνωρίζοντων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τοῦ θρησκευτικοῦ αὐτῶν βίου, ἢ ἰδρυθεῖσα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην μετέδωκεν ὁ Κύριος τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ. Κυβερνᾶται δὲ ἡ ἐκκλησία παρὰ κανονικῶν ποιμένων ὀρισθέντων παρ' αὐτῶν τῶν ἀποστόλων, δηλ. ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων, πρεσβυτέρων καὶ διακόνων. Εἶναι δὲ κατὰ τὸ σύμβολον μία κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς πολλὰς αἰρέσεις, ἀγία, διότι ἐνεργεῖ τὸν ἁγιασμόν τῶν πιστῶν, καθολικὴ, ὡς καθ' ὅλον τὸν κόσμον διαδομένη, καὶ ἀποστολικὴ, διότι ἐξηπλώθη τὸ πρῶτον διὰ τῶν ἀ-

ποστόλων. Ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἐκκλησίας κατ' ἀνάγκην πρέπει νὰ ἐμμένῃ τις, ἐὰν θέλῃ νὰ ἦναι κοινῶνός τοῦ πνεύματος τοῦ Χριστοῦ καὶ νὰ ἀναγεννηθῇ ἢ σωθῇ. Διότι καθὼς τὸ κλῆμα, ἐὰν μὴ μείνῃ ἐν τῇ ἀμπέλῳ δὲν δύναται ν' ἀποφέρῃ καρπὸν, οὕτω καὶ ἡμεῖς δὲν δύναμεθα ν' ἀποφέρωμεν πνευματικούς καρπούς, ἢ ἔργα ἀγαθὰ, ἐὰν μὴ μείνωμεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. ιε 4)· καθ' ὅσον τις θά φωτίσῃ τὸν ἄνθρωπον, τις κυρίως θά διδάξῃ αὐτὸν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον καθήκοντα, τίς θά ἐμπνεύσῃ αὐτῷ τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ ἀγαθόν, ὅταν οὗτος ἦναι ἀπεσπασμένος ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας; Ἡ ἐκκλησία εἶναι ἡ πνευματικὴ ἡμῶν μήτηρ, ἡ θερησκευτικῶς ἐκτρέφουσα ἡμᾶς καὶ στηρίζουσα ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Διὰ τοῦτο καθὼς τὰ μέλη ἐνὸς σώματος πρέπει νὰ ἦναι συνηνωμένα μετὰ τοῦ ὅλου σώματος, ἵνα ζῶσιν, οὕτω καὶ ὁ χριστιανὸς πρέπει νὰ μένῃ ἠνωμένος μετὰ τοῦ ὅλου σώματος τῆς ἐκκλησίας, οὕτινος κεφαλὴ εἶναι ὁ Χριστὸς (Ἐφεσ. δ', 6. ε, 30).

§ 40.

Πῶς ἰδρύθη ἡ ἐκκλησία καὶ ἐξηπλώθη καὶ τίς ἡ ἀρχαία αὐτῆς ἀνάπτυξις;

Ἡ ἐκκλησία ἰδρύθη δι' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅστις συνήγαγε περὶ ἑαυτὸν τοὺς δώδεκα μαθητάς, τοὺς ἀποστόλους καλουμένους, οἵτινες μετὰ τὸν θάνατον καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ἀνάληψιν αὐτοῦ διασκορπισθέντες εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον διεδώκαν τὸ εὐαγγέλιον καὶ ἐθεμελίωσαν τὰς κυριωτέρας ἀρχαίας ἐκκλησίας. Μετὰ τῶν λοιπῶν ἀποστόλων ἐργάστη καὶ ὁ Πέτρος ὡς ἀπόστολος, κληθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς τὸ ἔργον τοῦτο (37 μ. Χ.), εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μετὰ μεγάλου καὶ ἀξιοθαυμάστου ζήλου. Αὐτὸς ἴδρυσεν τὰς χριστιανικὰς ἐκκλησίας ἐν Κύπρῳ, Μικρᾷ Ἀσίᾳ, Μακεδονίᾳ, Ἀχαΐᾳ, (Ἀθήναις, Κορίνθῳ), Κρήτῃ, ἦλθε δὲ καὶ μέχρις αὐτῆς τῆς Ῥώμης, ὅπου ἐμαρτύρησε (67 μ. Χ.). Το ἔργον τῆς διαδόσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξηκολούθησαν καὶ οἱ μαθηταὶ τῶν ἀποστόλων καὶ ἐν γένει οἱ πρῶτοι χριστιανισμοὶ μετὰ μεγάλου ζήλου. Περὶ τὰ τέλη τοῦ 1^{ου} αἰῶνος τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους, τὸ ὅποιον τότε περιελάμβανεν ὅλην σχεδὸν τὴν Ἑυρώπην καὶ μέγα μέρος τῆς Ἀσίας καὶ Ἀφρικῆς, ἦτο χριστιανικόν. Εἰς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ μεγάλα προσκόμματα παρενέβαλλον ἔνθεν μὲν οἱ πανταχοῦ τότε διεσκορπισμένοι Ἰουδαῖοι, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν χριστιανισμόν ὡς δικαστροφῆν δέχθεν

τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ τοὺς χριστιανούς ἀποστάτας ἀπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ νόμου, ἐτέρωθεν δὲ οἱ ἐθνικοὶ, οἱ τε Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες, οἵτινες ἐνόμιζον τοὺς χριστιανούς ἐχθροὺς τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ τῶν νόμων αὐτοῦ, διότι ἐπολέμουν τὴν ὑπὸ τούτων προασιζομένην Ῥωμαϊκὴν εἰδωλολατρικὴν θρησκείαν, καὶ οἱ ὄχλοι, οἱ ὅποιοι εἶχον παραδοξοτάτας περὶ τῶν χριστιανῶν προλήψεις, ἀφ' οὗ πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐνόμιζον αὐτοὺς ἀθέους, διότι δὲν ἐλάτρευον τοὺς ἐθνικοὺς θεοὺς καὶ δὲν εἶχον ἐν ταῖς τόποις τῆς λατρείας τῶν εἰδω-
λα, μισανθρώπους, διότι δὲν ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰς κοινὰς τέρψεις, εἰς τὰ ἀπάνθρωπα θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μονο-
μαχιῶν καὶ ἐν γένει ἀπέφευγον τὴν μετὰ τῶν ἀκολάστων ἐθνικῶν ἀναστροφὴν, καὶ συνωμότας, διότι ἐτέλουν τὰ τῆς λατρείας τῶν ἐκ φόβου πρὸς τοὺς ἐθνικοὺς κρυφίως ἐν καιρῷ νυκτὸς καὶ ἐν ἐρήμοις.
Ἐνεκα πάντων τούτων τῶν λόγων σφοδροὶ ἠγέρθησαν κατὰ τῶν χριστιανῶν διωγμοὶ κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνας. Οἱ φοβερώ-
τεροι ἐξ αὐτῶν ὑπῆρξαν οἱ γενόμενοι ἐπὶ Νέρωνος (64 μ. Χ.), ἐπὶ **Μάρκου Αὐρηλίου** (180), ἐπὶ **Δεκίου** (251) καὶ ἐπὶ **Διοκλητιανοῦ** (303). Κατὰ τοὺς διωγμοὺς τούτους ὑπέστησαν τὰ πάν-
δεινα οἱ χριστιανοί, διὰ φρικτῶν βασάνων ἀναγκαζόμενοι νὰ ἀπο-
πύωσι τὸν χριστιανισμόν, νὰ θύωσιν εἰς τὰ εἰδωλα καὶ νὰ παρα-
δίδωσι τὰς ἀγίας Γραφὰς ἵνα καῶσιν. Οἱ ἀνθιστάμενοι παρεδίδοτο εἰς βορὰν τῶν ἀγρίων θηρίων, ἢ ἐκαίοντο ἐπὶ πυρᾶς, ἢ ἄλλως πως ἐφονεύοντο. Οἱ οὕτως ὑπὲρ τοῦ Χριστοῦ ἀποθνήσκοντες ἐτιμῶντο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὡς **μάρτυρες**. Τὸ θάρρος καὶ ἡ ἐν ταῖς βασάνοις καρτερία τῶν χριστιανῶν ἐξέπληξε τοὺς ἐθνικοὺς. Ἐπὶ τέλους δὲ μεθ' ὅλους τοὺς διωγμοὺς τούτους ὁ χριστιανισμὸς, ὅστις εἶχε τὴν παρὰ Θεοῦ εὐλογίαν, ἐθριάμβευσε, διότι **Κωνσταντῖνος ὁ μέγας**, Ῥωμαῖος αὐτοκράτωρ, οὐ μόνον ἔθηκε τέρμα εἰς τοὺς διωγμοὺς τούτους (313), ἀλλ' ἀνεγνώρισε τὸν χριστιανισμόν καὶ ὡς ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους (323) καὶ κηρόνησε μεγάλως τοὺς χριστιανούς. Ἀπ' αὐτοῦ ἤρχισε νὰ καταπίπτῃ καὶ νὰ ἐκλείπῃ ἡ ἐθνικὴ εἰδωλολατρεία. Μόνος ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ **Κωνσταντίνου ὁ Ἰουλιανὸς** (361), ὁ λεγόμενος **παραβάτης** καὶ ἀποστάτης, ἐζήτησε νὰ δώσῃ εἰς αὐτὴν νέαν ζωὴν, παραγκωνίζων τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἀλλ' ὁ θρίαμβος τοῦ χριστιανισμοῦ δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ ἐπισχεθῇ ὑπὸ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ εἶχε πλέον ὀριστικῶς ἠττηθῆ ἡ εἰδωλολατρεία. Ἡ νέα θρησκεία διεδίδετο

ὁσημέραι εἰς νέους λαούς, ἔκτοτε δὲ ἤρχισαν νὰ προσέρχωνται εἰς τὸν χριστιανισμόν οἱ μέχρι τῆς σήμερον τὴν δυτικὴν καὶ βόρειον Εὐρώπην κατοικοῦντες λαοί. Κατὰ τοὺς αὐτῶ πρώτους αἰῶνας διὰ τῶν σοφῶν διδασκάλων τῆς ἐκκλησίας, τῶν καλουμένων πατέρων, ὧν διασημότεροι ὑπῆρξαν ὁ Ἰουστίνος, ὁ Κλήμης, ὁ Ὀριγένης, ὁ Ἀθανάσιος, ὁ Βασίλειος, οἱ δύο Γρηγόριοι, ὁ Χρυσόστομος καὶ οἱ λατινοὶ Τερτουλλιανός, Κυπριανός, Ἀμβρόσιος, Ἰερώνυμος καὶ Αὐγουστίνος, ἀνεπτύχθη ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία, κατὰ δὲ τῶν αἰρετικῶν τῶν διαστρεφόντων αὐτὴν ὀρίσθησαν ἐν διαφόροις συνόδοις τῶν ἐπισκόπων, οἰκουμενικαῖς (τοιαῦται ἐγένοντο ἑπτὰ) καὶ τοπικαῖς, τὰ δόγματα τοῦ χριστιανισμοῦ, τὰ ὅποια περιελήφθησαν συνοπτικῶς εἰς τὸ Σύμβολον τὸ ἐν ταῖς δύο πρώταις οἰκουμενικαῖς συνόδοις ἐν Νικαίᾳ (325) καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει (381) γενόμενον, τὸ ὅποιον ἡ Κατήχησις ἔχει ὡς βᾶσιν τῆς. Ἡ διολκῆσις ἐπὶ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἦτο λίαν ἀπλή, ἀπαντῶμεν δ' ἔκτοτε τοὺς ἐπισκόπους, τοὺς πρεσβυτέρους καὶ διακόνους, καθὼς καὶ διακονίσσας. Αἱ τελευταῖαι αὗται ἐχρησίμευσαν εἰς ἔργα, δι' ἃ γυναῖκες ἦσαν καταλληλότεραι, οἷον εἰς τὸ νὰ φέρωσιν ἐλεημοσύνας εἰς τοὺς γυναικωνίτας, νὰ κατηγῶσιν ἐθνικὰς γυναῖκας καὶ νὰ περιθάλπωσιν ἀσθενεῖς. Κατὰ μικρὸν δὲ ἕνεκα τῆς αὐξήσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χριστιανῶν ἐπολλαπλασιάσθησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀξιώματα, ἀνεράνησαν δὲ οἱ μητροπολίται καὶ μετὰ τοὺς χρόνους τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου οἱ ἀρχιεπίσκοποι καὶ οἱ πατριάρχαι Ῥώμης, Κωνσταντινουπόλεως, Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων. Αἱ πόλεις αὗται ἦσαν αἱ ἐπισημότεραι τοῦ τότε κόσμου. Ὁ Ῥώμης ἐλέγετο ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος καὶ πάρος, ἐθεωρεῖτο δὲ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ ἀπλῶς ὡς εἰς τῶν πατριαρχῶν, ὁ πρῶτος κατὰ τὴν τιμὴν μόνον καὶ τὴν τάξιν ἕνεκα τῆς πολιτικῆς ὑπεροχῆς τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας ἦτο ἐπίσκοπος. Ἀλλ' αὐτὸς μὴ ἀρκοῦμενος εἰς τὴν τιμὴν ταύτην, ἤθελε νὰ δεσπόσῃ τῆς ἐκκλησίας καὶ νὰ γίνῃ ἀρχὼν αὐτῆς. Καὶ ἡ λατρεία ἤρχισε μετὰ μεγάλης ἀπλότητος. Ὡς πρῶται ἐκκλησιαὶ ἐχρησίμευσαν ἰδιωτικῶν οἴκων χριστιανῶν ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῶν διωγμῶν συνήρχοντο οἱ χριστιανοὶ εἰς ἐρήμους, εἰς κατακόμβας (!) καὶ ἐν γένει εἰς κεκρυμ-

(!) Κατακόμβαι καλοῦνται μεγάλα καὶ ἀπέραντα ὑπόγεια ὑπόχροντα ὑπὸ πολλὰς Ἰταλικὰς πόλεις (ἰδίως τὴν Ῥώμην), ὅτινα ἐσχηματίσθησαν κατὰ μίσην δι' ἐξαγωγῆς γῆς τινος χρησίμου εἰς τὰ μεγάλα κτίρια. Αἱ κατακόμβαι αὗται ἐχρησίμευσαν κυρίως ὡς κοιμητήρια.

μένα μέρη ἐκ φόβου πρὸς τοὺς διώκτας. Βραδύτερον ὅμως, ὅτε μάλιστα ἀπῆλθυσαν εἰρήνης, ἤρχισαν οἱ χριστιανοὶ νὰ κτίζωσι μεγαλοπρεπεῖς ἐκκλησίας. Ὀλίγων δὲ κατ' ὀλίγον περιεκοσμήθησαν αἱ ἐκκλησίαι αὗται δι' ἀναγλύφων καὶ εἰκόνων. Καὶ αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἦσαν κατ' ἀρχὰς λίαν ἀπλαῖ, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀπέβησαν μεγαλοπρεπέστεραι καὶ πομπωδέστεραι. Ὡς λειτουργία γενικῶς δεκτὴ ἐπεκράτησεν ἐν μὲν τῇ ἀνατολῇ ἢ τοῦ ἁγίου Χρυσοστόμου, ἐν δὲ τῇ δύσει ἢ ῥωμαϊκῇ. Ὡς σπουδαιότατον δὲ μέρος τῆς λατρείας ἐθεωρεῖτο πάντοτε τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῶν ἀναγιγνωσκομένων περικοπῶν τῶν Ἀγίων Γραφῶν, καθὼς μαρτυρεῖ ὁ Ἰουστίνος (Ἀπολ. 67). Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου ἔκμαζον αἱ ῥητορικαὶ σχολαί, οἱ λόγοι οὗτοι προσέλαβον σὺν τῷ χρόνῳ τεχνικωτάτην μορφήν. Οἱ λόγοι πδχ. τοῦ Χρυσοστόμου παραβάλλονται πρὸς αὐτοὺς τοῦ Δημοσθένους τοὺς λόγους κατὰ τὴν ῥητορικὴν τέχνην. Τὰ ἤθη τέλος τῶν ἀρχαίων χριστιανῶν ἰδίως ἐπὶ τῶν χρόνων τῶν διωγμῶν ἦσαν ἀξιοθαύμαστα διὰ τὴν καθαρότητα αὐτῶν καὶ ἀπετέλουν μεγάλην ἀντίθεσιν πρὸς τὰ τῶν ἐθνικῶν παραλελυμένα ἤθη. Ὁ χριστιανισμὸς διαδιδόμενος ἀνέπλασεν ἠθικῶς τοὺς ἀνθρώπους. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Τερτουλλιανοῦ (1) ἔκραζον αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ περὶ τῶν χριστιανῶν. Ἴδετε πῶς ἀγαπῶσιν ἀλλήλους καὶ πῶς εἶναι ἔτοιμοι ὑπὲρ ἀλλήλων νὰ ἀποθνήσκωσιν! Ἡ ἀρχαία ἀπανθρωπία ἐξέλιπε καὶ τὰ σκληρὰ θεάματα τῶν θηριομαχιῶν καὶ μονομαχιῶν κατηργήθησαν· ἡ δουλεία ἤρχισεν κατ' ὀλίγον νὰ ἐκλίπη, διότι οἱ δούλοι ὁσμῆραι ἐχειραφετοῦντο· ἡ ἐθνικὴ τέλος ἀκολασία ἐμετριάσθη, ὁ οἰκογενειακὸς βίος ἐξηγιασθη καὶ ἡ γυνὴ ἀνυψώθη.

§ 41.

Τινες εἶναι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθοῦσαι διαιρέσεις;

Μέχρι τοῦ 6^{ου} αἰῶνος οἱ χριστιανοὶ ἦσαν πάντες σχεδὸν ἡνωμένοι· ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον ἕνεκα τῆς ἀλαζονείας τῶν παπῶν, αἱ τινες ἀπ' οὗ ὑπέταξαν ὑφ' ἑαυτοὺς κατὰ μικρὸν πάσας τὰς ἐκκλησίας τῆς δύσεως, ἠθέλησαν νὰ δεσπότωσι καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς ἀνατολῆς, ἐπῆλθε σχίσμα μεταξὺ ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς ἐκκλησίας (860). Τὴν ἀρχαίαν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὰ δικαιώματα τῶν ἀνατολι-

(1) Tertull. Apol. 36.

κῶν ἐκκλησιῶν ὑπερασπίσας γενναίως ἔσωσε τότε ὁ πεπαιδευμένος πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Φώτιος. Ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔμεινεν ἕκτοτε ἐστηριγμένη ἐπὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἀρχαίων οἰκουμενικῶν συνόδων. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία τοῦναντίον ἀπὸ νεωτερισμοῦ ὁσμῆραι εἰς νεωτερισμὸν μεταπίπτουσα, ἠλλοίωσεν ἐπὶ τέλους τελείως τὸν ἀρχικὸν χριστιανισμὸν, ἀπομακρυνθεῖσα οὐσιαδῶς καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ (πρὸςθήκη τοῦ «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ») καὶ ἐν τῇ διοικήσει (ἀπερίφριστος ἐξουσία τῶν παπῶν), καὶ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ τῇ ἐκκλησιαστικῇ εὐταξίᾳ ἀπὸ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν θεσμῶν τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ὅτε δὲ ἡ διασφορά τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ἔφθασεν εἰς τὸν ἔσχατον βαθμὸν, ἦτοι κατὰ τὸν 15^{ον} αἰῶνα, τρεῖς ἄνδρες ἐγεγρήντες κατ' αὐτῆς ὁ Λουθήρος ἐν Γερμανίᾳ καὶ ὁ Ζβίγγλιος καὶ ὁ Καλθίνος ἐν Ἑλβετίᾳ ἀπέσπασαν ἀπὸ τοῦ πάπα τὸ ἡμῖς σχεδὸν τῶν ἐν τῇ δύσει χριστιανῶν καὶ ἰδρυσαν τὰς προτεσταντικὰς (1) ἢ μετερρυθμισμένας ἐκκλησίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ προτεστάνται τὴν Γραφὴν ὑψώσαντες ὡς μόνην πηγὴν καὶ κανόνα τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας, προσέβαλον οὐ μόνον τὰς μεταγενεστέρους καταχρήσεις καὶ παρεκτροπὰς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ ἄλλας ἀρχαίας παραδόσεις (π.χ. τὴν τιμὴν τῶν ἁγίων καὶ τῶν εἰκόνων αὐτῶν), ἀντετέθησαν διὰ τοῦτο οὐ μόνον πρὸς τὴν δυτικὴν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν ἐκκλησίαν. Οἱ προτεστάνται ἢ διαμαρτυρούμενοι διηρέθησαν ἔπειτα εἰς πολλὰς μικροτέρας ἐκκλησίας, τοὺς Λουθηρανούς, τοὺς Καλθινιστὰς, τοὺς Ἀγγλικανούς, τοὺς Πρεσβυτεριανούς, τοὺς Μεθοδιστὰς, τοὺς Βαπτιστὰς καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐν τῇ μιᾷ χριστιανικῇ θρησκείᾳ ἐμορφώθησαν τρία δόγματα τῶν ὀρθοδόξων (80 ἑκατομμ.), τῶν καθολικῶν (150 ἑκατομμ.) καὶ τῶν διαμαρτυρουμένων (100 ἑκατομμ.).

(1) Προτεστάνται ὠνομάσθησαν οἱ ἑπαθοὶ τῆς διὰ Λουθήρου γενομένης θρησκευτικῆς μεταρρυθμίσεως ἀπὸ τοῦ ἔτους 1529, ἀρ' οὗτο ἐπὶ τινος συνέδριου γερμανῶν ἡγεμόνων δεμαρτηθήσαν κατὰ τῆς ἀποφάσεως νὰ μὴ ἐξαπλωθῇ ἡ μεταρρύθμισις εἰς νέας χώρας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῶν λοιπῶν μέσων τῆς ἀναγεννήσεως ἢ τῆς σωτηρίας.

Ὁμολογῶ ἐν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Σύμβ.

§ 42.

Διὰ τίνων μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν;

Ἡ ἐκκλησία μεταδίδει τοῖς πιστοῖς τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ τελεῖται ἐν αὐτοῖς ἡ ἠθικὴ ἀνάπλασις ἢ ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναγέννησις, διὰ τριῶν μέσων 1) διὰ τοῦ κηρύγματος· 2) διὰ τῆς προσευχῆς· καὶ 3) διὰ τῶν μυστηρίων.

§ 43.

Νο. Τίς ἡ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ εὐαγγελίου;

Ἐν τῶν κυριωτάτων μέσων, δι' ὧν πρέπει ἡ ἐκκλησία νὰ ἐνεργῇ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀνθρώπων, εἶναι τὸ κήρυγμα ἢ ἡ διδασκαλία τοῦ εὐαγγελίου. Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαῖον. Ἡ πίστις, λέγει ὁ Παῦλος, προέρχεται ἐξ ἀκοῆς, ἢ δὲ ἀκοὴ διὰ τοῦ κηρύγματος (Ῥωμ. ι, 17). Διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἀκούσιν, πρέπει νὰ κηρύξωσιν τὸ κήρυγμα, καὶ νὰ ἀκούσῃ, πρέπει νὰ κηρύξωσιν εἰς αὐτόν. Ὅτε ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του ὁ Κύριος εἰς τὸν κόσμον, διέταξεν αὐτούς νὰ διδάξωσιν τὰ ἔθνη. «Πορευθέντες, εἰπε, μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτούς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διδάσκοντες αὐτούς τηρεῖν πάντα ὅσα ἐνετείλαμην ὑμῖν» (Ματθ. κη', 19). Ἀλλαχοῦ δὲ ἡ Γραφὴ μακαρίζει τοὺς ἀκούοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ καὶ φυλάσσοντας αὐτόν (Λουκ. ια', 28). Διὰ τοῦτο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ οἱ προσερχόμενοι εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν ἐθνικῶν πρώτον ἐδιδάσκοντο καὶ ἐκατηχούντο τὰς ἀληθείας τῆς χριστιανικῆς θρησκείας, καὶ εἶτα ἐγίνοντο δεκτοί. Πάντα δὲ σχεδὸν μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ εὐαγγελίου ἢ τῶν Γραφῶν ἐν γένει ὁ ἐπίσκοπος ἢ ὁ πρεσβύτερος ἢ ἄλλος τις τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐπισκόπου ἐδίδασκε τὸν λαόν, ἀναπτύσσων τὸ ἀναγνωσθὲν μέρος καὶ προτρέπων εἰς τὴν τῶν ἐν αὐτῷ μνημονευομένων καλῶν παραδειγμάτων μίμησιν (πρβλ. § 40). Ἐγένετο δὲ τὸ κήρυγμα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Γραφῆς, διότι αὕτη κατ' ἐξοχὴν εἶναι καταλληλοτάτη εἰς τὸ νὰ διδάξῃ, ἐλέγξῃ, ἐπανορθώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν δικαιοσύνην.

(Β' Τιμ. γ', 15), καθ' ὅσον οὐδὲν ἄλλο βιβλίον περιέχει ὀρθοτέρας ἰδέας περὶ θρησκείας καὶ ἠθικῆς καὶ ἐξοχώτερα παραδείγματα εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς. Καὶ σήμερον πρέπει πᾶς παῖς χριστιανῶν γονέων νὰ κατηχήται ἀρεπύτως καὶ μαθηθῆναι τὰ καθήκοντα αὐτοῦ ὡς χριστιανοῦ, καὶ ἐν καιρῷ τῆς δημοσίας λατρείας τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἐπέρχηται εἰς συμπλήρωσιν τῆς κατ' ἰδίαν ἢ ἐν τῷ σχολείῳ κατηχίσεως. Ἡ ἄλλειψις τῆς κατηχίσεως καὶ τοῦ κηρύγματος καθιστᾷ τοὺς χριστιανοὺς ἢ ἀδιαφόρους πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ ἀσεβεῖς, ἢ γεννᾷ προλήψεις καὶ δεισιδαιμονίας καὶ ἐπάγει τὴν διαστροφὴν τῆς ἀληθοῦς χριστιανικῆς θρησκείας.

§ 44.

Τί εἶναι προσευχή;

Ὡς μέσα πρὸς ἀναγέννησιν ἡμῶν μεταχειρίζεται ἡ ἐκκλησία ἐκτός τοῦ κηρύγματος καὶ τὴν προσευχὴν καὶ τὰς τελετὰς τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Προσευχὴ εἶναι ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ καὶ τῆς καρδίας πρὸς τὸν Θεόν, ὁ διάλογος τῆς ψυχῆς πρὸς τὸν πλάστην αὐτῆς. Ἐν τῇ προσευχῇ ἡ εὐχαριστοῦμεν τὸν Θεόν, ἢ δοξολογοῦμεν αὐτὸν διὰ τὸ μεγαλεῖόν του, ἢ ἐκφράζομεν τὴν μετάνοιαν ἡμῶν ἢ ζητοῦμεν τι παρ' αὐτοῦ. Ὁ ἔχων εὐσέβειαν, ὁ πιστεύων εἰς τὸν Θεόν, ὁ ἠγαπῶν αὐτὸν καὶ εἰς αὐτὸν ἐλπίζων κατ' ἀνάγκην προσεύχεται, διότι φύσει ὁ ἄνθρωπος πᾶν ὅτι αἰσθάνεται ζωηρῶς ἐν τῇ καρδίᾳ του, ζητεῖ νὰ ἐκδηλώσῃ καὶ ἐξωτερικῶς. Ὁ μὴ προσευχόμενος οὐδὲ ἐσωτερικὴν εὐσέβειαν ἢ θρησκείαν ἔχει. Ἡ προσευχὴ ἀνυψόουσα τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν, ἐξαγνίζει αὐτόν. Ἐνώπιον τοῦ ἁγίου Θεοῦ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος τὰς ἠθικὰς αὐτοῦ ἐλλείψεις, καὶ καταλαμβάνεται ὑπὸ ἱεροῦ ζήλου, ἵνα ἀπαλλαγῇ ἀπ' αὐτῶν, ὅπως ἦναι ἀρεστὸς αὐτῷ. Τοιοῦτοτρόπως πνεῦμα ἅγιον ἐμπνέεται ἡμῖν διὰ τῆς προσευχῆς, τὸ ὁποῖον ἐμπνέει ἡμᾶς καὶ ὀδηγεῖ εἰς πᾶν ἀγαθόν. Ἡ προσευχὴ ἀποτείνεται κυρίως πρὸς τὸν Θεόν, ἐὰν δὲ δεόμεθα καὶ πρὸς τοὺς ἁγίους, τοῦτο πράττομεν οὐχὶ διότι θεωροῦμεν αὐτοὺς ὡς θεοὺς τινεσ, οἵτινες ἠδύναντο ἢ ἐκ αὐτῶν νὰ βοηθήσωσιν ἡμᾶς, ἀπαγε τῆς βλασφημίας!, ἀλλὰ διότι ὡς φίλοι τοῦ Θεοῦ ἕνεκα τῆς ἀγιότητος καὶ ἠθικῆς αὐτῶν καθαρότητος πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῶν δεήσεων αὐτῶν πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶ, ὅπως καὶ οἱ ζῶντες προσευχόμεθα ὑπὲρ ἀλλήλων καὶ δυνάμεθα νὰ αἰτῶμεν ἀλλήλων τὰς δεήσεις. Ἡ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται πρῶτον ἀπὸ καθαρᾶς καρδίας· διότι τῆς μοχθηρᾶς, τῆς μίσῃ καὶ δόλους ὑποκρυπτούσης

καρδίας ἢ προσευχὴ δὲν εἶναι δεκτὴ τῷ Θεῷ. Διὰ τοῦτο εἶπεν ὁ Κύριος, ὅτι, ὅταν πρόκηται νὰ προσφέρῃς εἰς τὸν ναὸν τὸ δῶρόν σου, τὴν θυσίαν ἢ τὴν προσευχὴν σου, καὶ ἐκεῖ ἀναμνησθῆς, ὅτι ἔχει τι κατὰ σοῦ ὁ ἀδελφός σου, ἄφες τὸ δῶρον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου καὶ ὕπαγε, διαλλάγηθι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ σου, καὶ ἔπειτα ἔλθων προσφες τὸ δῶρόν σου (Ματθ. 6, 23). Ἀλλαχοῦ δὲ εἶπε πάλιν ὁ αὐτός Κύριος, ὅτι ἐὰν μὴ ἀφῶμεν τοῖς ἄλλοις τὰ παραπτώματα αὐτῶν, οὐδὲ ὁ Θεὸς θέλει ἀφήσει ἡμῖν τὰ παραπτώματα ἡμῶν (Ματθ. 5, 16). Δεύτερον ἢ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται μετὰ πίστεως πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἀφοσιώσεως εἰς τὸ θεῖον αὐτοῦ θέλημα. Ἡ προσευχὴ δηλ. πρέπει νὰ γίνηται οὕτως, ὥστε πάντοτε νὰ εὐχόμεθα νὰ γίνηται τὸ θέλημα αὐτοῦ οὐχὶ δὲ τὸ ἡμέτερον θέλημα. Ἄς γίνῃ αὐχὸς ὅτι, ἐγὼ, ἀλλ' ὅ, τι σὺ θέλεις» (Μάρκ. 11, 36). οὗτος εἶναι ὁ ἀριστος τύπος τῆς προσευχῆς. Τρίτον ἢ προσευχὴ πρέπει νὰ γίνηται οὐχὶ πρὸς ἀπλήν ἐπίδειξιν ἢ μηχανικῶς καὶ καθ' ἀπλὴν ἀπομίμησιν, οἷα ἦτο ἢ προσευχὴ τῶν φαρισαίων καὶ τῶν βαπτολογούντων οἵτινες χατακρίνονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ (Ματθ. 5, 7). Διὰ τὸ ἐκ τῆς προσευχῆς ὄψελος προτρεπόμεθα ὑπὸ τῆς Γραφῆς νὰ προσευχόμεθα πάντοτε. «Αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν, ζητεῖτε καὶ εὐρήσετε, κρούετε καὶ ἀνοίγησεται ὑμῖν» (Ματθ. 7, 7). Ἡ προσευχὴ δύναται νὰ γίνηται πανταχοῦ, διότι ὁ Θεὸς εἶναι πανταχοῦ παρὼν. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς προλήψεις τῶν Σαμαρειτῶν καὶ Ἰουδαίων, οἵτινες ἐφρόνουν, ὅτι μόνον ἐν Γαριζὶν ἢ ἐν Ἱερουσολύμοις δύναται νὰ λατρευθῆται ὁ Θεός, ἐδίδαξεν ὁ Κύριος, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι Πνεῦμα (ἐπομένως πανταχοῦ παρὼν), καὶ οἱ προσκυνῶντες αὐτὸν δύναται (πανταχοῦ) ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ νὰ προσκυνῶσιν αὐτόν (Ἰωάν. 4, 24). Ἄλλ' ἂν καὶ δυνάμεθα πανταχοῦ νὰ προσευχόμεθα, ἀρμοδιώτερον ὅμως καὶ ὠφελιμώτερον εἶναι νὰ πράττωμεν τοῦτο ἐν τοῖς πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον προωρισμένοις ναοῖς, διότι, 1ον ἐν αὐτοῖς ἢ ὅλη περικόσμησις συντείνει εἰς τὸ νὰ προσευχόμεθα κάλλιον· 2ον τὸ παράδειγμα τῶν ἄλλων ἐγείρει ἡμᾶς εἰς θερμότεραν προσευχὴν· 3ον ἢ ἐν τοῖς ναοῖς κοινὴ προσευχὴ ἐνοῖ ἡμᾶς ἀδελφικῶς καὶ 4ον δίδει συνάμα εὐκαιρίαν τοῖς λειτουργοῖς τῆς ἐκκλησίας ὅπως διδάξωσι τὸ εὐαγγέλιον τοῖς πιστοῖς. Ὅμοίως δυνάμεθα μὲν πάντοτε νὰ προσευχόμεθα, ὡσάκεις ἂν ἢ ἡ καρδιά ὠθῆ ἡμᾶς πρὸς τοῦτο, ἀλλ' ἀρίστη εἶναι καὶ ἡ συνήθεια νὰ προσευχόμεθα κατὰ ὠρισμένης ὥρας (κατ' ὄλιγον) καὶ ἡμέρας (ἐν τοῖς ναοῖς), διότι οἱ ὠρισμένοι οὗτοι

καιροὶ ὑπομιμνήσκουσιν ἡμῖν τὸ τῆς προσευχῆς καθήκον, ὅπερ ἄνευ αὐτῶν ἴσως θὰ ἐπελανθανόμεθα. Τὰ ἀγαθὰ, περὶ ὧν πρέπει νὰ δεώμεθα, δέον νὰ ἴναι κυρίως καὶ κατὰ πρῶτον λόγον πνευματικὰ ἀγαθὰ, εἶτα δὲ ὕλικὰ, πάντοτε δὲ πράγματα ἀρμόζοντα εἰς τὴν ἀγιότητα τοῦ Θεοῦ. «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ», λέγει καὶ ἡ Γραφή (Ματθ. ζ', 33). Τύπου προσευχῆς ἄριστον ἔδωκε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ ὁ Κύριος τὸ «Πάτερ ἡμῶν», ὅπερ διὰ τοῦτο καὶ κυριακὴ προσευχὴ λέγεται.

§ 45.

Τίς εἶναι ἡ κυριακὴ προσευχὴ καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς ;
 Ἡ κυριακὴ προσευχὴ εἶναι ἡ ἐξῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ! Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου. Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου. Γεννηθήτω τὸ θέλημά σου, ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον. Καὶ ἄφεσις ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν, ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν. Καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν. Ἄλλα ῥύται ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.» (Ματθ. Ῥ', 9). Ἡ ἔννοια τοῦ Πάτερ ἡμῶν εἶναι ἡ ἐξῆς: «Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς». Καλοῦντες τὸν Θεὸν πατέρα, πρέπει νὰ ἀναμιμνησκώμεθα, ὅτι εἴμεθα πάντες ἄδελφοί, καὶ ὅτι ὀφείλομεν ἀλλήλοις ἀγάπην, τοῖς δεομένοις ἰδίως βοήθειαν. Λέγομεν δὲ, ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἐν οὐρανοῖς, ἂν καὶ κυρίως εἰπεῖν εἶναι πανταχοῦ παρὼν, ἵνα ἐκφράσωμεν τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ, παριστάνοντες τοὺς μεγαλοπρεπεῖς οὐρανοὺς ὡς θρόνον αὐτοῦ. «Ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου» Ἐνταῦθα ἀρχόμεθα νὰ παρακαλῶμεν τὸν Θεὸν νὰ ἴδωμεν πραγματοποιημένον καὶ θριαμβεῖον ἐν τῷ κόσμῳ τὸ ἅγιον αὐτοῦ θέλημα ἢ τὸ ἀγαθόν. Εἶθε, λέγομεν, νὰ τηρῆται ἅγιον καὶ ἀμόλυντον ἢ τιμᾶται παρὰ πάντων ἡμῶν τὸ ὄνομά σου διὰ ἀγαθῶν καὶ ἁγίων πράξεων «Ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου.» εἶθε νὰ βασιλεύῃ μεταξὺ ἡμῶν πάντοτε ὁ νόμος σου. «Γεννηθήτω τὸ θέλημά σου ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς» εἶθε νὰ γίνηται παρ' ἡμῶν πανταχοῦ τὸ θέλημά σου, καθὼς γίνεται τοῦτο ἐν οὐρανῷ παρὰ τῶν ἀγγέλων. Τοιοῦτοτρόπως ὑπενημιζοῦμαι ἡμῖν τὸ καθήκον νὰ πράττωμεν πάντοτε τὸ ἀγαθόν, καὶ νὰ ἀποστρεφώμεθα τὸ κακὸν ὡς ἀντικείμενον εἰς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. «Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δός ἡμῖν σήμερον». Διὰ τῆς αἰτήσεως ταύτης παρακαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ παρέχῃ ἡμῖν καὶ πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις τὰ πρὸς συντήρησιν ἀναγκαῖα. Ἄρτος πρέπει νὰ ἐννοηθῇ ἐνταῦθα ἀντι τῆς τροφῆς ἐν γένει. Ἐπι-

ούσιος δὲ σημαίνει τὸν καθημερινὸν (ἐκ τοῦ ἐπιούσα ἡμέρα). «Καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν». Ζητοῦμεν νὰ συγχωρήσῃ ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν, ἐνῶ συγχρόνως ὑποσχόμεθα νὰ ἀφίεμεν καὶ ἡμεῖς τοῖς ἄλλοις τὰ πρὸς ἡμᾶς παραπτώματα αὐτῶν. Ἡ αἴτησις αὕτη πρέπει νὰ ἐμπνέῃ ἡμῖν τὴν πρὸς πάντας συγκατάθεσιν. «Καὶ μὴ εἰσειέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρασμόν». Δεόμεθα τοῦ παντοδυνάμου Θεοῦ ἵνα λυτρώσῃ ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πειρασμοῦ, δηλ. νὰ ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς ἀπὸ πάσης τοιαύτης περιστάσεως, ἥτις ἰδύνατο νὰ δώσῃ ἡμῖν ἀφορμὴν εἰς τὸ κακόν. «Ἄλλὰ ρύσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πονηροῦ.» σῶσον δηλ. ἡμᾶς ἀπὸ παντὸς πονηροῦ καὶ κακοῦ.

§ 46.

Καὶ Τίς ἡ ἔννοια τῶν μυστηρίων καὶ πόσα εἶναι ταῦτα ;
 Τὸ τρίτον μέσον, δι' οὗ ἐνεργεῖται διὰ τῆς ἐκκλησίας ἐν ἡμῖν ἡ σωτηρία, εἶναι αἱ τελεταὶ τῆς λατρείας ἢ τὰ μυστήρια. Τὰ μυστήρια εἶναι ἱερά ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν Ἀποστόλων διαταγεῖσαι τελεταί, ἐν αἷς ὑπὸ ὁρατὰς πράξεις παρίσταται μεταδιδομένη καὶ μεταδίδεται τῷ ἀνθρώπῳ ἢ αὐτὸν ἀγαθίζουσα ἀόρατος χάρις τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἶναι δὲ συνάμα ἐξωτερικὰ σημεῖα, δι' ὧν διακρίνονται οἱ χριστιανοὶ ὡς μέλη τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν ἀλλοθρήσκων. Ἐκλήθησαν δὲ αἱ τελεταὶ αὗται μυστήρια, ὡς ἐνεργεῖσαι μυστικῶς καὶ ἀόρατως, καὶ ὡς καταληπτὰ οὐσα μόνον τοῖς μεμυημένοις καὶ δεδιδασμένοις χριστιανοῖς, ἄγνωστοι δὲ μένουσαι τοῖς ἐθνικοῖς. Σημειωτέον δὲ, ὅτι κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπὶ τῶν διωγμῶν οἱ χριστιανοὶ ἀπέκρυπτον τὰς τελετάς ταύτας ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν αὐτοῦ διωκόντων καὶ ὑβρίζοντων ἐθνικῶν. Τὰ μυστήρια τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας εἶναι ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν, τὸ βάπτισμα, τὸ χρίσμα, ἡ εὐχαριστία, ἡ μετένοια, ὁ γάμος, τὸ εὐχέλαιον καὶ ἡ ἱερωσύνη. Τὰ μυστήρια ταῦτα μνημονεύονται ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, ἡ δὲ Γραφὴ ἢ φανερῶς ἀναφέρει αὐτὰ ὡς διατεταγμένα ἢ υποδεικνύει αὐτὰ ἰκανῶς σαφῶς. Τὰ σπουδαιότερα τῶν μυστηρίων τούτων εἶναι τὸ βάπτισμα, δι' οὗ εἰσάγεται τις εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἡ εὐχαριστία, ἐν ἣ τελεῖται ἡ τελεία ἔνωσις ἡμῶν μετὰ τοῦ Χριστοῦ. Οἱ διαμαρτυρόμενοι ἠρέσθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὰ δύο ταῦτα μυστήρια, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν εἰσῆγαγον καὶ αὐτοὶ τελετάς τινὰς τοῦ χρίσματος, τῆς μετα-

νοίας, τοῦ γάμου καὶ τῆς χειροτονίας. Μόνον τὸ εὐχέλαιον ἔμεινεν ἐντελῶς ἀποκλεισμένον. Οἱ καθολικοὶ ἔχουσι καὶ τὰ ἑπτὰ.

§ 47.

Καὶ Τι διδάσκει ἡ Γραφή καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος;

Τὸ βάπτισμα εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ, καθ' ἣν καθὼς βαπτίζεται εἰς τὸ ὕδωρ ὁ πιστεύων καὶ καθαρίζεται δι' αὐτοῦ σωματικῶς. οὕτω πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῆς θείας χάριτος τοῦ ἁγίου Πνεύματος καθαρίζεται καὶ κατὰ τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Οἱ λόγοι, δι' ὧν ὁ Κύριος διέταξε τὸ βάπτισμα, εἶναι «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος.» Ὁ βαπτιζόμενος ὁμολογεῖ τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν, ὅτι δηλ. πιστεύει εἰς τὸν Θεὸν τὸν Πατέρα ἡμῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τὸν ποιητὴν τοῦ κόσμου, εἰς τὸν Υἱόν, δι' οὗ ἐσώθη ὁ κόσμος, καὶ εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δι' οὗ τελεῖται ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν (Ματθ. κη', 19). Τὸ βάπτισμα εἶναι τὸ μυστήριον τῆς παραδοχῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ὁ γινόμενος χριστιανὸς πρῶτον πρέπει νὰ καθαρῶσθαι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. Ὁ βαπτιζόμενος ἐνῆλιξ δέον νὰ ἔχη πίστιν, καθὼς λέγει ἡ Γραφή «Ὁ πιστεύσας καὶ βαπτισθεὶς σωθήσεται» (Μάρκ. ις', 16). Διὰ τοῦτο πρὶν βαπτισθῆ τις πρέπει νὰ διδάσκηται καλῶς καὶ κατηχητῆται, ἵνα πιστεύσῃ πρῶτον καὶ στηριχθῆ ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Ὅταν δέ τις ὡς κήπιον λάβῃ τὸ βάπτισμα, πρέπει ἔπειτα ἠλικιωθεὶς νὰ ζῆ ἐν πίστει καὶ εὐσεβείᾳ. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ οἱ τῶν χριστιανῶν παῖδες πρέπει νὰ κατηχῶνται ἐπιμελῶς καὶ στηρίζωνται ἐν τῇ πίστει. Πρὸς τοῦτο εἶναι ὠρισμένοι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ οἱ ἀνάδοχοι, οἵτινες ἀναλαμβάνουσι τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ νὰ φροντίζωσι μετὰ τῶν γονέων, ἵνα ὁ βαπτιζόμενος κατηχηθῆ καὶ ὀδηγηθῆ καὶ στερεωθῆ εἰς τὴν πίστιν καὶ εἰς τὴν εὐσεβείαν. Τὸ βάπτισμα γίνεται διὰ τριῶν καταδύσεων, δι' ὧν εἰκονίζεται ὁ θάνατος καὶ ἡ τριήμερος ἐν τῷ τάφῳ διαμονὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρομοιάζει τὸ βάπτισμα πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου (Ῥωμ. ζ', 3). Μέχρι τοῦ V αἰῶνος καὶ οἱ ἐν τῇ δύσει χριστιανοὶ εἶχον τὴν τριττὴν κατάδυσιν, ἀλλὰ βραδύτερον εἰσήγαγον ἀντ' αὐτῆς τὸ βάντισμα ἢ τὴν ἐπίχυσιν παρὰ τὴν ἀρχαίαν συνήθειαν. Ἐπραζαν δὲ κακῶς· διότι βαπτίζεον δὲν ἐσήμενέ ποτε βάντιζέον ἢ ἐπίχέον ὕδωρ, ἀλλὰ καταδύειν εἰς τὸ ὕδωρ. Οὐδ' ἐκφράζεται σαφῶς ἡ κυρία

ἰδέα τοῦ βαπτίσματος, ἡ κάθαρσις δηλ. τῆς ψυχῆς, διὰ τοῦ βάντισματος καὶ τῆς ἐπιχύσεως. Οἱ διαμαρτυρόμενοι παρέλαβον παρὰ τῶν καθολικῶν τὸ βάντισμα.

§ 48.

καὶ Τί εἶναι τὸ χρίσμα ;

Τὸ χρίσμα εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ καθ' ἣν καθὼς τὸ σῶμα χρίεται διὰ τοῦ μύρου, πιστεύομεν ὅτι οὗτος ὁ χριόμενος ἐπισχύεται διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐν τῇ χάριτι, ἣν ἔλαβεν ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι. Ἐνῶ τὸ βάντισμα καθαρίζει ἡμᾶς, τὸ χρίσμα ἐπισχύει καὶ στηρίζει. Σημειωτέον δὲ, ὅτι ἡ δι' ἐλαίου ἢ ἄλλης ὁμοίας ὕλης χρίσις τοῦ σώματος ἦτο παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐν χρήσει πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος, διὰ τοῦτο δὲ ἐνταῦθα λαμβάνεται ὡς σύμβολον τῆς ἐπισχύσεως. Τὸ μύρον κατασκευάζεται ἐκ ποικίλων εὐωδῶν ὕλων. Ἀπαντῶμεν δὲ τὴν τελετὴν ταύτην τῆς ἐπισχύσεως ἤδη παρὰ τοῖς ἀποστόλοις, οἵτινες ἐπιθέτοντες τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς βαπτιζομένους, ἐπεκαλοῦντο ἐπ' αὐτοὺς τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς πνευματικὴν αὐτῶν ἐπίσχυσιν (Πράξ. ἡ. 14, 16). Ἦτο δὲ πάντοτε ἡνωμένοι τὸ χρίσμα μετὰ τοῦ βαπτίσματος. Οἱ δυτικοὶ καὶ κατὰ τοῦτο ἐνεωτέρισαν, διότι χωρίζοντες τὸ μύρον ἀπὸ τοῦ βαπτίσματος τελοῦσιν αὐτὸ ἐπὶ μὲν τῶν ἄρρῶνων μόλις κατὰ τὸ 14ον ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν, ἐπὶ δὲ τῶν θηλέων κατὰ τὸ 12ον. Τῇ νεωτέρᾳ ταύτῃ συνθιθεῖσιν ἐπονται καὶ οἱ διαμαρτυρόμενοι.

§ 49.

καὶ Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία ;

Ἡ εὐχαριστία εἶναι ἡ ἱερὰ ἐκείνη τελετὴ καθ' ἣν πιστεύομεν, ὅτι μεταλαμβάνοντες τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, κοινωνοῦμεν αὐτοῦ τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ Κυρίου, καὶ ἐνούμεθα μετ' αὐτοῦ, ἐνῶ συνάμα ἀναμνησκόμεθα τοῦ θανάτου αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Τὸ μυστήριον τοῦτο διετάγη παρ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, καθὼς διηγείται ὁ Παῦλος (Α' Κορινθ. ια', 23—26), λέγων ὅτι «ὁ Κύριος ἐν τῇ νυκτὶ, ἣ παρεδίδοτο, ἔλαβεν ἄρτον καὶ εὐχαριστήσας ἔκοψεν αὐτὸν καὶ εἶπε, Λάβετε, φάγετε, τοῦτό μου ἐστὶ τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλώμενον. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Ὡσαύτως λαβὼν καὶ τὸ ποτήριον ἔδωκεν εἰπών· Τοῦτο τὸ ποτήριον ἡ Καινὴ Διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι. Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἐμὴν ἀνάμνησιν. Διότι ὅσκις ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ τὸ ποτήριον τοῦτο πίνετε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε». Ἡ εὐχαρι-

στία κατὰ τοὺς λόγους τούτους τοῦ Παύλου ἀναπαρίστησιν ἡμῖν πραγματικῶς καὶ ἀληθῶς αὐτὸν τὸν θάνατον καὶ τὴν θυσίαν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο σπᾶλλουσιν οἱ διαμαρτυρούμενοι, ἀρνούμενοι νὰ παραδεχθῶσι τὴν ἰδέαν τῆς θυσίας ἐν τῇ εὐχαριστίᾳ καὶ ἐν γένει τὴν στενοτάτην αὐτῆς σχέσιν πρὸς τὸν σταυρικὸν θάνατον τοῦ Κυρίου. Ὡνομάσθη δ' εὐχαριστία τὸ μυστήριον τοῦτο, διότι ὁ Κύριος δίδων τὸν ἄρτον καὶ οἶνον, ἠύχαριστησε πρῶτον τὸν Θεόν. Ἡ εὐχαριστία ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν ἀποστόλων ἐτελεῖτο διὰ συνήθους ἄρτου. Ἡ Γραφή λέγει πάντοτε, ὅτι ὁ Κύριος «ἐλάβεν ἄρτον». Μετεδίδεται δὲ πᾶσιν ἀνεξαιρέτως καὶ ὁ ἱερός οἶνος. «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες» εἶπεν ὁ Κύριος, διατάσσω τὰ περὶ εὐχαριστίας (Ματθ. κς', 28). Καὶ τὴν τάξιν ταύτην μετέβαλον οἱ δυτικὸι χριστιανοί, καὶ ἀντὶ μὲν συνήθους ἄρτου εἰσήγαγον τὰ ἄζυμα, εἰς δὲ τοὺς λαϊκοὺς δὲν μεταδίδουσι καὶ ἐκ τοῦ οἴνου. Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἀνενέωσαν τὴν μετάδοσιν τοῦ οἴνου καὶ τοῖς λαϊκοῖς, εἰσήγαγον δὲ καὶ τὸν συνήθη ἄρτον. Καὶ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἀνατολικῇ ἐκκλησίᾳ μέχρι τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἡ εὐχαριστία τὸ κέντρον καὶ τὴν ψυχὴν τῆς δημοσίας λατρείας ἢ λειτουργίας. Καὶ τὴν συνήθειαν ταύτην μετέπεισαν οἱ διαμαρτυρούμενοι, σπανίως ἐκτελοῦντες τὴν εὐχαριστίαν. Ὁ προσερχόμενος εἰς τὴν εὐχαριστίαν ἵνα μεταλάβῃ αὐτῆς, πρέπει νὰ ᾖ ἡνιὰ προσηκούτως προητοιμασμένος καὶ νὰ ἔχη ἐαυτὸν ἐξετάσει, διότι πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ζητήσῃ τις τὴν μετὰ τοῦ Χριστοῦ ἔνωσιν, ὅταν ἡ συνειδησίς του ᾖ βεβαρημένη ὑπὸ τῆς ἐνοχῆς βαρέων ἁμαρτημάτων; Οὕτω λέγει ὁ Παῦλος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νὰ δοκιμάξῃ ἐαυτὸν καὶ οὕτω νὰ ἐσθίῃ ἐκ τοῦ ἄρτου καὶ πίνη ἐκ τοῦ ποτηρίου· διότι ὁ ἀναξίως ἐσθίων καὶ πίνων ἁμαρτάνει (Α' Κορινθ. ια', 28, 29). Διὰ τοῦτο τῆς μεταλήψεως τῆς εὐχαριστίας πρέπει νὰ προηγήται ἡ μετάνοια.

Σημ. Λειτουργία καλεῖται ἡ δημοσία λατρεία τῶν χριστιανῶν. Σύγκριται δ' αὕτη ἐκ πέντε τιμῶν (1ον) Ἐκ τῆς ἀναγνώσεως περιεκτικῶν τῶν Εὐαγγελίων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων. 2ον) Ἐκ τοῦ κηρύγματος ἐπὶ τῶν περιεκτικῶν τούτων. 3ον) Ἐκ διαφόρων προσευχῶν καὶ ὕμνων. 4ον) Ἐκ τῆς τελέσεως τῆς εὐχαριστίας καὶ 5ον) ἐκ τῆς ἀπαγγελίας τοῦ Πιστεύω καὶ τοῦ Πάτερ ἡμῶν. Οἱ κυριώτεροι ὕμνοι τῆς λειτουργίας εἶναι οἱ ἑξῆς: α. Ὁ μόνος γεννῆς υἱὸς καὶ λόγος τοῦ Θεοῦ ἀθάνατος, ὑπάρχων καὶ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου αἰειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας, σταυρωθεὶς τε, Χριστὸς ὁ

Θεός, θανάτω θάνατον πατήσας, εἰς ὧν τῆς ἁγίας Τριάδος, συνδοξαζόμενος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, σῶσον ἡμᾶς. β'. «**Α** γι ο ς ὁ Θε ο ς, ἅγι ο ς ἰσχυ ρό ς, ἅγι ο ς ἀθά να το ς, ἐλέ η σον ἡ μᾶ ς. Δό ξα Πα τρὶ καὶ Υἱ ῶ καὶ ἁγί ῳ Πνεύ μα τι καὶ νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰ ς τοῦ ς αἰ ῶ να ς τῶν αἰ ῶ ῶ να ς. Ἀ μ ῆ ν. γ'. «**Ο** ἰ τ ᾶ Χ ε ρ ο υ β ῖ μ μυστικῶ ς εἰ κ ο ἰ ζ ῶ ν τε ς καὶ τῆ ζω ο πο ῖ ῳ Τρι ᾶ δι τὸν τρι ᾶ σι ο ν ὕ μ ν ο ν προ σά φ ο ν τε ς πᾶ σ α ν τὴν βι ω τι κ ῆ ν ἡ μ ῶ ν ἀ πο θ ῶ μ ε θ α μ ῆ ρι μ α ν· ὡ ς τὸν β ρ α σι λ ῆ α τῶν ὅ λ ω ν ὑ πο θε ζ ῶ μ ε ν ο ἰ ταῖ ς ἀ γ γ ε λ ι κ αῖ ς ἀ ο ρ ᾶ τ ω ς θ ο υ ρ ο φ ο ρ ῶ μ ε ν ο ν τ ᾶ ξ ε σ τ ι ν. Ἀ λ λ η λ ῴ ῃ α. δ'. «**Α** γι ο ς ἅ γι ο ς ἅ γι ο ς Κ ῦ ρι ο ς Σ α θ ρ α θ ῆ π λ ῆ ρ η ς ὁ οὐ ρ ᾶ ν ὂ ς καὶ ἡ γ ῆ τῆ ς δό ξ η ς σ ο υ. Ὡ τ α ν ᾶ ἔ ν τοῖ ς ὑ ψ ῖ σ τ ω ς· εὐ λ ο γ ῆ ῖ μ ῆ ς ὁ ἐ ρ γ ῶ μ ε ν ο ς ἔ ν ὀ ν ὄ μ α τι· Κ υ ρ ῖ ο υ. Ὡ τ α ν ᾶ ἔ ν τοῖ ς ὑ ψ ῖ σ τ ω ς». ε'. «**Σ** ὁ ὕ μ ν ο ὕ μ ε ν, σὲ εὐ λ ο γ ο ῦ μ ε ν, σοὶ εὐ χ α ρ ι σ τ ο ῦ μ ε ν, Κ ῦ ρι ε, καὶ δε ὀ μ ε θ ᾶ σ ο υ, ὁ Θε ο ς ἡ μ ῶ ν». ς'. «**Α** ξ ῖ ὄ ν ἔ σ τ ι ν ὡ ς ἀ λ ῆ θ ῶ ς μα κ α ρ ῖ ζ ε ι ν σε τὴν Θε ο τ ὄ κ ο ν, τὴν ἀ ει μ α κ ᾶ ρ ι σ τ ο ν καὶ πα να μ ῶ μ ῆ τ ο ν καὶ μη τ ῆ ρ α τοῦ Θε οῦ ἡ μ ῶ ν, τὴν τι μ ι ω τ ῆ ρ ᾶ ν τῶν Χ ε ρ ο υ β ῖ μ καὶ ἔ ν δ ο ξ ο τ ῆ ρ ᾶ ν ἀ τυ χ α ρ ῖ τ ω ς τῶν Σ ε ρ α φ ῖ μ, τὴν ἀ δι α φ θ ῶ ρ ο ς Θε ὸν λό γ ο ν τε κ ο ῦ σ α ν, τὴν ὄ τ ω ς Θε ο τ ὄ κ ο ν. Σ ῆ μ ε γ α λ ῶ μ ε ν». ζ'. «**Α** ἰ ν ε ῖ τ ε τὸν Κ ῦ ρι ο ν ἐ κ τῶν οὐ ρ ᾶ ν ὶ ω ν. Ἀ λ λ η λ ῴ ῃ α. η'. «**Ε** ἰ ἡ τ ὴ ὄ ν ο μ α Κ υ ρ ῖ ο υ εὐ λ ο γ ῆ μ ῆ ς ἀ π ὸ τοῦ νῦν καὶ ἔ ω ς τοῦ αἰ ῶ ν ο ς». θ'. «**Ε** ἴ δ ο μ ε ν τὸ φ ῶ ς τὸ ἀ λ ῆ θ ι ν ὸ ν· ἐ λ ᾶ θ ο μ ε ν πνε ῦ μ α ἐ π ο ῦ ρ ᾶ νι ο ν· εὐ ρ ο μ ι ν π ῖ σ τ ι ν ἀ λ ῆ θ ῆ ς, ἀ δι ᾶ ρ ε τ ο ν Τρι ᾶ δ α προ σ κ ο υ ν ὄ ν τε ς· αὐ τ ῆ γ ᾶ ρ ἡ μᾶ ς ἔ σω σ ε ν». Ἡ δὲ ἐ εὐ χ α ρ ι σ τ ῖ α γ ῖ ν ε τ α ἰ ὡ ς ἔ ξ ῆ ς. Λ α μ β ᾶ ν ο ἰ ὁ ἱ ε ρ εὺ ς τὸν ἱ ε ρ ὸν ἄ ρ τ ο ν καὶ τὸν ἱ ε ρ ὸν οἶ ν ο ν, δι' ὧν μ ῆ λ λ ε ι ν ᾶ τε λ ῆ σ ῃ τὴν εὐ χ α ρ ι σ τ ῖ α ν, καὶ φ ῆ ρ ω ν αὐ τ ᾶ κ ρ α λ υ μ ῆ μ ῆ ν α, ἔ ρ χ ε τ α ἰ εἰ ς τὸ μ ῆ σ ο ν τῆ ς ἐ κ κ λ η σ ῖ α ς καὶ προ τ ε ῖ ν α ν αὐ τ ᾶ εἰ ς προ σ κ ῶ ν η σ ι ν, λέ γ ε ι· «**Π** ᾶ ν τ ω ν ὕ μ ῶ ν μ η σ θ ε ῖ ῃ Κ ῦ ρι ο ς ὁ Θε ο ς ἔ ν τῆ β α σι λ ῆ α αὐ τοῦ». Εἰ σ ε ρ χ ῶ μ ε ν ο ς δὲ εἰ ς τὸ ἅ γι ο ν β ῆ μ α, κα τα θ ῆ τ ε αὐ τ ᾶ ἐ π ῖ τῆ ς ἁ γί α ς Τ ρ α π ῆ ζ ῆ ς. Συ γ χ ρ ῶ ν ο ς δὲ ψ ᾶ λ λ ε τ α ἰ ὁ ὕ μ ν ο ς **Ο** ἰ τ ᾶ Χ ε ρ ο υ β ῖ μ, ὅ σ τ ι δια κ ῶ π τ ε τ α ἰ, ὅ τ α ν ἐ ξ ῆ ρ χ ῆ τ α ἰ ὁ ἱ ε ρ εὺ ς. Με τ ᾶ ταῦ τ α ἐ κ φ ω ν ε ῖ ἱ ε ρ εὺ ς τοὺ ς λό γ ο υ ς τοῦ Κ υ ρ ῖ ο υ λ ᾶ θ ε τ ε, φ ᾶ γ ε τ ε καὶ Ἠ ἰ ε τ ε ἐ ξ αὐ τοῦ π ᾶ ν τ ε ς· καὶ δι ᾶ τῆ ς ἐ π ι κ λ ῆ σ ε ω ς τοῦ ἁ γί ο υ Πνε ῦ μ α τ ο ς τε λ ε ῖ τὸ μυσ τ ῆ ρ ι ο ν τῆ ς εὐ χ α ρ ι σ τ ῖ α ς· Ἔ ἴ τ α ἀ φ ῶ ὕ με τα λ ᾶ θ ῃ ὁ ἱ ε ρ εὺ ς, κα θ' ἣ ν ὥ ρ α ν ψ ᾶ λ λ ε τ α ἰ τὸ **Α** ἰ ν ε ῖ τ ε τὸ ν Κ ῦ ρι ο ν, ἐ ξ ε ρ χ ῶ μ ε ν ο ς ἐ π ῖ τῆ ς ἁ γί α ς π ῶ λ η ς, καὶ προ σ κ α λ ῶ ν π ᾶ ν τ ᾶ τὸν β ο ῦ λ ὸ μ ε ν ο ν ν ᾶ με τα λ ᾶ θ ῃ, λέ γ ε ι· **Μ** ε τ ᾶ φ ὄ θ ο υ Θε ο ῦ π ῖ σ τ ε ω ς καὶ ἀ γ ᾶ π η ς προ σ ῆ λ θ ε τ ε. Ἐ ν τε λ ε ῖ δὲ δι α ν ῆ μ ε ι· ὁ ἱ ε ρ εὺ ς τὸ ἀ ν τ ῖ ὀ ω ρ ο ν δη λ. τὸ ὑ πο λει φ θ ῆ ν μ ῆ ρ ο ς τοῦ ἄ ρ τ ο υ, ἐ ξ οὗ ἐ λ ῆ ρ θ ῃ τὸ ἀ ν α γ κ α ῖ ο ν μ ῆ ρ ο ς εἰ ς τὴν εὐ χ α ρ ι σ τ ῖ α ν, καὶ εὐ λ ο γ ε ῖ τὸν λα ὸ ν. — Ὡ ς προ ε ἰ σα γ ω γ ῆ εἰ ς τὴν λ ει τ ο υ ρ γ ῖ α ν χ ρ η σ ι μ ε ῖ τ α ὁ ἔ σ π ε ρ ι ν ὂ ς, ὁ γ ῖ ν ὸ μ ε ν ο ς τὸ ἔ σ π ε ρ α ς τῆ ς πα ρ α μ ο ν ῆ ς· ἐ κ ᾶ σ τ η ς κυ ρ ι α κ ῆ ς καὶ ἱ ο ρ τ ῆ ς, καὶ ὡ ς εἰ σα γ ω γ ῆ ὁ λε γ ὸ μ ε ν ο ς ὁ ρ θ ρ ο ς ὁ ἀ μ ῆ σ ο ς προ η γ ῶ μ ε ν ο ς τῆ ς λ ει τ ο υ ρ γ ῖ α ς.

§ 50.

καὶ Τί εἶναι ἡ μετάνοια ἢ ἡ ἐξομολόγησις;

Ἡ μετάνοια εἶναι τὸ μυστήριον ἢ ἡ τελετὴ ἐκείνη, καθ' ἣν ὁ χριστιανὸς μετανοῶν καὶ ὁμολογῶν ἐνώπιον τοῦ πνευματικοῦ τὰς ἁμαρτίας του λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτοῦ τὴν ἄφεσιν τῶν

ἀμαρτιῶν. Καὶ τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπαντῶμεν ἐν τῇ *Καινῇ Διαθήκῃ*. Οὕτως ἀναγινώσκουμεν ἐν τῇ βίβλῳ τῶν πράξεων τῶν ἀποστόλων, ὅτι «πολλοὶ τῶν πεπιστευκότων ἤρχοντο ἐξομολογούμενοι καὶ ἀναγγέλλοντες τὰς πράξεις αὐτῶν» (ἰθ', 18). Ἄλλαχού δὲ βλέπομεν, ὅτι ὁ Κύριος ἔδωκε τοῖς ἀποστόλοις (καὶ δι' αὐτῶν τοῖς διαδόχοις αὐτῶν) τὴν ἐξουσίαν τοῦ συγχωρεῖν τὰς ἀμαρτίας (Ματθ. ιθ', 18). Ὁ ἀμαρτάνων ἄνθρωπος ἀδύνατον εἶναι νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπο τῆς ἀμαρτίας, ἐνόσω δὲν ἀναγνοιρίζει αὐτὴν ὡς τοιαύτην, καὶ δὲν μεταμελεῖται ἐπ' αὐτῇ ἢ μετάνοια μόνον, ἢ συντριβὴ ἐξαλείφει τὸ ἀμαρτήμα καὶ καταλλάσσει καὶ συμφιλιῖ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν Θεόν. Ὁ ἐν τῇ τελετῇ τῆς μετανοίας παρῶν πνευματικὸς συμβουλεύει τὸν μετανοοῦντα περὶ τοῦ πῶς δύναται νὰ διορθωθῇ ἐν τῷ μέλλοντι, καὶ ἀναγγέλλων αὐτῷ ἐν ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ, ὅτι ὁ Θεὸς παρέχει τὴν ἄφεσιν εἰς τοὺς μετανοοῦντας ἀμαρτωλοὺς, παραμυθεῖ καὶ ἐνισχύει αὐτόν. Οἱ διαμαρτυρούμενοι κατ' ἄρχας ἀπορρίψαντες τὴν ἐξομολόγησιν, εἶτα εἰσήγαγον παλιν αὐτὴν, ἀλλὰ γινομένην γενικῶς παρὰ πάσης τῆς κοινότητος πρὸ τῆς εὐχαριστίας.

Σημ. Ἐνδείξεις μετανοίας εἶναι ἡ νηστεία, ὁ περιορισμὸς δηλ. εἰς λιποτάτην τροφήν. Οἱ ἀρχαῖοι χριστιανοὶ συνείθιζον νὰ νηστεύωσι πρὸ τοῦ πάσχα οἱ μὲν μίαν, οἱ δὲ πλείωτέρας ἑβδομάδας, ἕως οὗ ᾤρισθη ὁ νῦν χρόνος τῆς ἁγίας τεσσαρακοστῆς. Βραδύτερον δὲ προστετέθησαν καὶ ἄλλαι νηστεῖαι πρὸ τῶν ἑορτῶν τῆς Χριστοῦ γεννήσεως, τῶν ἁγίων ἀποστόλων καὶ τῆς κομῆσεως τῆς Θεοτόκου.

§ 51.

Τί εἶναι ὁ γάμος ;

Ὁ γάμος εἶναι ἡ ἱερά τελετὴ, ἐν ἣ ὁ ἱερεὺς ἐπικαλεῖται τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ δύο εἰς γάμου κοινωνίαν συνεργομένων προσώπων. Ὁ γάμος κηρύττεται ἐν τῇ *Γραφῇ* ὡς θέλημα Θεοῦ (Γεν. α', 28. ἑ', 23) καὶ δεσμὸς ἱερὸς (Ἐφ. ἑ', 31). Διὰ τοῦτο ἡ ἐκκλησία ἀνέκαθεν ἠλόγησε αὐτόν (¹) Εἷς μόνος ὁ ἀνὴρ καὶ μία μόνη γυνὴ συνιστῶσι τὸν νόμιμον γάμον (Γεν. ἑ', 24). Ὁ χριστιανισμὸς ἀπαγορεύει τὴν πολυγαμίαν. Μόνον ἐν τῇ μονογαμίᾳ εἶναι δυνατὴ τελεία καὶ ἁρμονικὴ ἀνάπτυξις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. Ὁ σκοπὸς τοῦ γάμου εἶναι διττός, τὸ μὲν νὰ δώσῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν σύντροφον τοῦ βίου του· οὕτω ἡ *Γραφή* λέγει (Γεν. α', 18), ὅτι ὁ Θεός, εἶδεν, ὅτι αὐτὸ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον», καὶ ὅτι ἔπρε-

(¹) Tertull ad uxorem II, 9.

πε να ποιήσῃ αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν· τὸ δὲ σκοπεῖ ὁ γάμος νὰ συντελέσῃ διὰ τῆς τεκνογονίας εἰς τὴν συντήρησιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους (Γεν. α', 28). Ὁ ἀνὴρ εἶναι ἡ κεφαλὴ τῆς οἰκογενείας· διότι αὐτὸς εἶναι ὁ προστατεύων αὐτὴν κατὰ παντός κινδύνου καὶ διὰ τῆς ἐργασίας του συντηρῶν αὐτὴν, πρὸς ὃ εἶναι ὑπὸ τοῦ πλάστου πεπρωκισμένος καὶ διὰ μεγαλητέρας ἰσχύος. Πρέπει δὲ νὰ μὴ καταχράται τῆς ἀνωτέρας ταύτης ἐξουσίας του, προσφερόμενος πρὸς τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ὡς πρὸς δούλην, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀγαπᾷ αὐτὴν καὶ νὰ θεωρῇ ὡς σύντροφον τοῦ βίου του, μετὰ συγκαταθέσεως διορθῶν πᾶσαν αὐτῆς ἀδυναμίαν, καθὼς λέγει ἡ Γραφή· «Οἱ ἄνδρες ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ὑμῶν» (Κολασσ. γ'. 19), καὶ ἄλλαχού· «Οἱ ἄνδρες ὁμοίως συνοικούντες ταῖς ἰδίαις γυναίξι κατὰ γινῶσιν ὡς ἀσθεστέρω σκεύει τῶ γυναικείῳ ἀπονέμοντες τιμὴν» (Α' Πέτρου γ', 7). Ἡ δὲ γυνὴ πρέπει νὰ ἀγαπᾷ, τιμᾷ, σέβηται καὶ ὑπακούῃ εἰς εἰς τὸν ἑαυτῆς ἄνδρα. Ἀμφοτέρων δὲ πρώτιστα καθήκοντα εἶναι ἀμοιβαία ἀφοσίωσις καὶ πίστις, ἧς ἄνευ ὁ γάμος δύναται νὰ καταστραφῇ (Ἑβρ. ιγ'. 4), καὶ ἡ βοήθεια ἐν ταῖς περι τῆς οἰκίας καὶ τῶν τέκνων φροντίσιν. Οἱ γονεῖς πρέπει νὰ ἀγαπῶσι τὰ τέκνα καὶ φρονιζῶσι περὶ τῆς σωματικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως ἢ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἀγωγῆς αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ ἵνα καταστήσωσιν αὐτὰ χρηστοὺς ἀνθρώπους· τὰ δὲ τέκνα ὀφείλουσι νὰ τιμῶσι τοὺς γονεῖς αὐτῶν, νὰ ἀγαπῶσιν αὐτοὺς, νὰ ὑπακούωσιν εἰς αὐτοὺς καὶ χρεῖαν ἔχοντας νὰ περιθάλπωσι καὶ βοηθῶσιν αὐτοὺς, μάλιστα κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν. Μόνος ὁ θάνατος ἔπρεπε κυρίως νὰ χωρίζῃ τοὺς εἰς γάμου κοινωνίαν συνελθόντας· διότι ὁ συνάπτων γάμον συνάπτει δεσμὸν οὐκ ἀπόσκαίρον, ἀλλ' ἰσόβιον· ἀλλ' ἔλλειψις πίστεως ἢ ὁμοία σπουδαιότατη ἀφορμὴ δύναται νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν συμβίωσιν καὶ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου (Ματθ. ε', 32). Ὁ θὸς ἀφορμὴν φέρει μεγίστην εὐθύνην καὶ ἀμαρτάνει βαρέως. Ἐν περιπτώσει διαλύσεως ἐπιτρέπει ἡ ἡμετέρα ἐκκλησία καὶ δεῦτερον καὶ τρίτον γάμον. Ἐὰν πολλοὶ γάμοι ἐπετρέποντο, θὰ διελύοντο εὐκόλως τὰ συνοικίαι καὶ θὰ ἐγκαταλείποντο οἱ οἰκογενειακοὶ δεσμοί. Οἱ μετὰξὺ στενῶν συγγενῶν γάμοι ἀπαγορεύονται, ὅπως ἐξ ἀνάγκης ἐξαπλοῦνται οἱ δεσμοὶ τῆς συγγενικῆς ἀγάπης πάντοτε εἰς πλειοτέρας οἰκογενείας. Ἡ ῥωμαϊκὴ ἐκκλησία ἐναντίον τῆς Γραφῆς (αὐτόθι) θεωροῦσα τὸν γάμον ἀπολύτως ἀδιάλυτον, ἐπιτρέπει μόνον νὰ μὴ συζῶσιν οἱ διαφωνοῦντες σύζυγοι. Μόνον δὲ μετὰ

τὸν θάνατον τοῦ ἐνὸς συζύγου δύναται κατ' αὐτὴν ὁ ἕτερος σύζυγος νὰ ἔλθῃ εἰς νέον γάμον. Τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ προφανῶς λίαν ἐπιβλαβῆ ἠθικὰ ἀποτελέσματα. Ὁ εἰς τῶν συζύγων δύναται τότε νὰ ἐπιθυμῇ τὸν θάνατον τοῦ ἄλλου. Ἐπιτρέπεται δὲ παρὰ τῆς ῥωμαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ τέταρτος γάμος. Οἱ διαμαρτυρούμενοι δι' εὐλόγους αἰτίας δέχονται τὴν διάλυσιν τοῦ γάμου, ἔχουσι δὲ καὶ αὐτοὶ τὸν τέταρτον γάμον.

Σημ. Ὁ γάμος εἶναι ἀναγκαῖος πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Τῆς ὑποχρέωσιν τοῦ γάμου ἀπαλλάσσονται ὅσοι ἐκ λόγων ὑγείας ἀδυνατοῦσι νὰ συνάψωσι γάμον ἢ ὅσοι θέλουσιν ἀμερίστως νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς ἐκκλησίας, ὡς οἱ μοναχοὶ, ἢ ἐν γένει εἰς ὑψηλὸν τινα κοινωφελῆ σκοπὸν.

§ 52.

Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον;

Τὸ εὐχέλαιον εἶναι τὸ μυστήριον ἐκεῖνο, ἐν ᾧ ὁ ἱερεὺς χρίσιν τὸν πάσχοντα δι' ἐλαίου, ἐπικαλεῖται τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν αὐτοῦ καὶ τὴν ἰασίν του συνάμα δὲ καὶ τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ. Τὴν δι' ἐλαίου χρίσιν μετεχειρίζοντο, ὡς ἐρρέθη καὶ ἀλλαχοῦ, οἱ Ἰουδαῖοι πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ σώματος· διὰ τοῦτο ἐνταῦθα παριστᾷ ἡ χρίσις τὴν παρὰ Θεοῦ ἐνίσχυσιν. Περὶ τοῦ εὐχελαίου τούτου λέγει ὁ Ἰάκωβος τὰ ἐξ᾽ ἧς· «Ἀσθενεῖ τις ἐν ὑμῖν; προσκαλεσάσθω τοὺς πρεσβυτέρους τῆς ἐκκλησίας καὶ προσευξάσθωσαν ἐπ' αὐτὸν ἀλείψαντες αὐτὸν ἐλαίῳ ἐν ὀνόματι τοῦ Κυρίου. Καὶ ἡ εὐχὴ τῆς πίστεως σώσει τὸν κάμνοντα, καὶ ἁμαρτίας ἢ πεποικῶς, ἀφεθήσεται αὐτῷ» (ἐ, 14, 15). Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία παρὰ τὴν παραγγελίαν τῶν ἀποστόλων παρέχει τὸ εὐχέλαιον κατὰ τὴν ὄραν τοῦ θανάτου. Οἱ διαμαρτυρούμενοι ἀπέριψαν τὸ μυστήριον τοῦτο παντελῶς καὶ τοὶ μαρτυρούμενοι τοσοῦτον σαφῶς ὑπὸ τῆς Γραφῆς (αὐτοῖ).

§ 53.

Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη;

Τὰ ἠνωτέρω ἐκτεθέντα μυστήρια καὶ ἐν γένει ἡ λατρεία τελεῖται παρὰ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, αἵτινες λαμβάνουσι τὴν πρὸς τοῦτο ἐξουσίαν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερωσύνης. Ἡ ἱερωσύνη εἶναι ἡ ἱερά ἐκείνη τελετὴ, ἐν τῇ ὅποια ὁ ἐπίσκοπος ἐπιθέτων τὰς χεῖρας ἐπὶ τὸν ἐκλεχθέντα καὶ ἐπικαλούμενος ἐπ' αὐτὸν τὴν χάριν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, μεταδίδωσιν αὐτῷ τὴν ἐξουσίαν τῆς ἱερωσύνης, δηλ. τὸ δικαίωμα ἴσον νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ,

2ον νὰ τελῆ τὰ μυστήρια καὶ 3ον νὰ μετέχη τῆς διοικήσεως τῆς ἐκκλησίας. Ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία κατέρχεται ἀπὸ τῶν ἀποστόλων (Β' Τιμόθ. α', 5. Α' Τιμόθ. δ', 14, ε', 22. Πράξ. σ', 6), ἀφ' ὧν διὰ τῶν ἐπισκόπων ἀλληλοδιαδόχως ἔφθασε μέχρις ἡμῶν. Οἱ διάφοροι βαθμοὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱεραρχίαν, εἶναι κυρίως τρεῖς, ὁ τοῦ ἐπισκόπου, ὁ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ ὁ τοῦ διακόνου. Εἰς τὴν ἐκλογήν τῶν ἐκκλησιαστικῶν λειτουργῶν μετεῖχον ἄλλοτε οἱ πιστοί. Τὰ πρῶτιστα προσόντα αὐτῶν πρέπει νὰ ἦναι πρῶτον μὲν ἀμεμπτος βίος καὶ δεύτερον παιδεία. Ὁ ἀμεμπτος βίος εἶναι ἀναγκαῖος, διότι πῶς δύναται τις νὰ διδάσκη τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἠθικὴν (καὶ τοῦτο εἶναι ὁ κύριος προορισμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λειτουργοῦ), ἂν ὁ βίος του ἀντίκηται πρὸς ὅ,τι διδάσκει; Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος λέγει, ὅτι ὁ ποιμὴν (οἱ ἐκκλησιαστικοὶ λειτουργοὶ λέγονται καὶ ποιμένες καὶ ἡ ἐκκλησία ποιμνὴ) πρέπει νὰ ἦναι τύπος τῶν πιστῶν ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ, ἐν πνεύματι (Α' Τιμόθ. δ', 12). Ἐπειτα ἡ παιδεία εἶναι ἀναγκαῖα τῷ κληρικῷ· διότι πῶς δύναται τις νὰ ἦναι διδάσκαλος τοῦ Εὐαγγελίου, καὶ ὅμως νὰ ἦναι ἀπαιδευτος; Διὰ τὸν λόγον τοῦτον λέγει περὶ αὐτοῦ ὁ Παῦλος, ὅτι πρέπει νὰ δύναται νὰ κηρύττῃ τὸν λόγον, νὰ ἐλέγχῃ, νὰ ἐπιτιμᾷ καὶ νὰ παραμυθῇ τοὺς πιστοὺς (Β' Τιμόθ. 2', 4). Διὰ τοῦτο μόνον ἄνδρες τακτικῶς ἐκπαιδευθέντες ἐν ἐκκλησιαστικαῖς σχολαῖς πρέπει νὰ χειροτονῶνται κληρικοί. Οἱ διαμαρτυρόμενοι δὲν θεωροῦσι τὴν ἱερωσύνην κατὰ τὴν ἀρχαίαν διδασκαλίαν ὡς χάρισμα καὶ ἐξουσίαν ἀπὸ τῶν ἀποστόλων κατερχομένην διὰ τῆς χειροτονίας, ἀλλὰ τὴν ἐξουσίαν τῶν λειτουργῶν τῶν παράγουσιν ἐκ τῆς ἐκκλησίας, ἧτις ἐκλέγει καὶ διορίζει αὐτοὺς. Δὲν καλοῦσι δὲ τοὺς λειτουργοὺς τῶν ἱερείς, ἀλλὰ ποιμένας ἢ κήρυκας, καὶ ἔχουσι, πλὴν τῶν ἀγγλων, μόνον πρεσβυτέρους καὶ διακόνους. Ἡ δυτικὴ ἐκκλησία ἔχει τὴν ἱερωσύνην μετὰ τῶν τριῶν βαθμῶν αὐτῆς.

Σημ. Ἐκτὸς τῶν μυστηρίων τούτων ἔχει ἡ ἐκκλησία καὶ ἄλλας τελετὰς κατωτέρας σημασίας, οἷον τὴν νεκρώσιμον ἀκολουθίαν, τὰς παρακλήσεις ἢ δεήσεις ὑπὲρ συγχωρήσεως καὶ σωτηρίας, τὸν ἁγίασμον, ἐν ᾧ τὸ ἀγιαζόμενον ὕδωρ χρησιμεύει ὡς σύμβολον τῆς ζητούμενης ψυχικῆς καθάρσεως καὶ τὰ ἐγκαίνια τῶν ναῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Προσδοκῶ ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοιτος αἰῶνος. Σύμβ.

§ 54.

Ὅχι Τί διδάσκει τὸ σύμβολον καὶ ἡ Γραφή περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ;

Καὶ τὸ σύμβολον διὰ τῶν ἀνω λέξεων καὶ ἡ ἀγία Γραφή πολλοῦ διδάσκουσιν, ὅτι ὑπάρχει πέραν τοῦ τάφου ζωὴ, ζωὴ μέλλουσα, εἰς ἣν θέλουσιν ἀναστῆ οἱ νεκροὶ καὶ ἐν ἧ ἕκαστος θέλει δώσει λόγον τῶν πράξεων αὐτοῦ. «Ὁ τὸν λόγον μου ἀκούων καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, λέγει ὁ Κύριος, μεταβέβηκεν ἀπὸ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν» (Ἰωάν. ια', 24). Ὁ δὲ ἱερός συγγραφεὺς τῆς Σοφίας Σολομώντος λέγει· «ὁ Θεὸς ἔκτισε τὸν ἄνθρωπον ἐπ' ἀφθαρσίᾳ» (β', 23). Καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής· «Καὶ ἐπιστρέψῃ ὁ χροὺς ἐπὶ τὴν γῆν, ὡς ἦν, καὶ τὸ πνεῦμα ἐπιστρέψῃ πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἔδωκεν αὐτό» (ιβ', 7). Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ζωῇ ἡ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ πολλάκις προσβαλλομένη δικαιοσύνη καὶ ἀνικανοποίητος μένουσα θέλει ἰκανοποιηθῆ, καὶ οἱ μὲν δίκαιοι θέλουσιν ἀνταμειφθῆ, ὡς ἐμπρέπει, καὶ ἡ ἀρετὴ θέλει στεφθῆ, οἱ δὲ ἄδικοι θέλουσι δικαίως κολασθῆ. «Ἐκάστῳ ἀποδώσει ὁ Θεὸς κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ» (Ῥωμ. β', 6). Θέλει ἔλθει, λέγει καὶ τὸ Σύμβολον, ὁ κριτὴς κερῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς». Οἱ δίκαιοι λοιπὸν δοξάζονται ἐκεῖ, ἀποτελοῦντες τὴν ἐν οὐρανῷ θριαμβεύουσαν κληθεῖσαν ἐκκλησίαν κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς ἐπὶ γῆς πιστοὺς τοὺς ἐν μέσῳ μυρίων ἀγῶνων εὐρισκομένους καὶ διὰ τοῦτο ἀποτελοῦντας τὴν στρατευομένην ἐκκλησίαν.

§ 55.

Ὅχι Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς προσάγουσι ;

Ἡὲς λογικῶς σκεπτόμενος ἄνθρωπος πρέπει νὰ παραδεχθῆ τὴν εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν ἢ τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς πίστιν διότι πλείστοι λόγοι πείθουσι περὶ αὐτῆς. Ἰον Ἡ φύσις αὐτῆ τῆς ψυχῆς ὡς αὐτοῦ. Ἡ ψυχὴ εἶναι αὐλός (§ 19)· ἀλλ' ὁ θάνατος εἶναι διάλυσις τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν ἀποτελοῦνται τὰ ὕλικὰ σώματα·

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

δὲν εἶναι ἐξόντως αὐτῶν ἄρα ἡ ψυχὴ ὡς αὔλος καὶ ἀμέριστος μὴ δυναμένη νὰ διαλυθῇ εἰς μέρη, δύναται νὰ μὴ ἀποθάῃ καὶ νὰ μείνῃ καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ σώματος. 2ον Ὁ προορισμὸς τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ τέλειον ἢ πρὸς τὴν ἔνωσιν μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ ψυχὴ ὡς λογικὴ καὶ ἐλευθέρα τείνει νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς τελειότητα· θέλει διὰ τοῦ νοῦς νὰ περιλαβῇ, εἰ δυνατόν, τὴν ἄπειρον σοφίαν, διὰ δὲ τῆς ἐλευθέρως θελήσεως νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν τελείαν ἀγιότητα, ζητεῖ ἐν πᾶσι τὸ τέλειον, τὸν Θεὸν αὐτὸν καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ ἔνωσιν. Εἶναι λοιπὸν δυνατόν νὰ υποθέσωμεν, ὅτι ἡ ψυχὴ ἔχουσα τοιαύτας ἀπείρους τάσεις, ἀναγνωρίζουσα δι' ἑαυτὴν τοσοῦτον ὑψηλὸν προορισμὸν, μέλλει νὰ ἀπολεσθῇ μετὰ τοῦ σώματος, ἐν μιᾷ στιγμῇ, ὅπως τὸ κτήνος, τὸ ὁποῖον ἐλόκληρον τὸν προορισμὸν του καὶ τὴν εὐτυχίαν του εὐρίσκει εἰς τὴν τροφὴν του; Διὰ τί τότε ὁ πλάστης ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν τοιαύτας ἀπείρους τάσεις, τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ αἰώνιον καὶ ἄπειρον, ἐάν ἐμελλεν ἡ μόνη ζωὴ αὐτῆς νὰ ἦναι ἡ ἐνταῦθα, ἡ ἀφίνουσα ἀνεκπληρώτους τὰς τάσεις ταύτας, τὴν ἀγάπην ταύτην πρὸς τὸ ἄπειρον; Καὶ μόνη ἡ ἀγάπη αὕτη πρὸς τὸ ἄπειρον καὶ αἰώνιον ἀρκεῖ νὰ δεῖξῃ, ὅτι ὁ ἀνθρώπος ἐπλάσθη διὰ τὴν αἰωνιότητα, ἥς ἀρχὴ εἶναι ἡ παρούσα ζωὴ. 3ον Ἡ ἀνάγκη τῆς ἀνταμοιβῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ τιμωρίας τῶν κακῶν ἐν μελλούσῃ τινὲ ζωῇ. Ἐκ μυρίων παραδειγμάτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀνθρώποι πολλὰκις ἀγιώτατοι καταθλίβονται διὰ μεγάλων δυστυχημάτων· τούναντίον ἀνθρώποι φαῦλοι ἐντροφῶσιν ἐν εὐτυχίαις. Τίς λογικὸς ἀνθρώπος δύναται ποτε νὰ πιστεύσῃ, ὅτι ὁ δίκαιος Θεὸς (καὶ τὸν Θεὸν δὲν δυνάμεθα ἄλλως νὰ ἐννοήσωμεν) δὲν θέλει ποτὲ ἐν μελλούσῃ τινὲ ζωῇ ἀνταμείψῃ μὲν τοὺς ἐνταῦθα ἀναξιοπαθήσαντας δικαίους, τιμωρήσῃ δὲ τοὺς ἀδικήσαντας τοὺς λοιποὺς ἀνθρώπους χάριν τῆς προσκαίρου εὐδαιμονίας των; Ἡ ἠθικὴ ἡμῶν συνείδησις ἀπαιτεῖ ἀναγκάτως τὴν ἰκανοποίησιν ταύτην τῆς ἐνταῦθα προσβαλλομένης ἐνίοτε δικαιοσύνης καὶ ἀνικανοποίητου μενοῦτης. 4ον Ἡ μαρτυρία πάντων τῶν ἐθνῶν ὑπὲρ τῆς ἀθανασίας. Πάντες οἱ ἀρχαῖοι νομοθέται ἔτασσον ἐν ἀρχῇ τῆς νομοθεσίας των τὸ δόγμα τῆς ἀθανασίας ὡς βᾶσιν τοῦ πολιτεύματός των. Μετὰ δὲ τῆς περὶ Θεοῦ πίστεως παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ἀρχαίοις καὶ νεωτέροις, πεπολιτισμένοις καὶ ἀπολιτιστοῖς, κοινὴ σχεδὸν ἦτο καὶ εἶναι καὶ ἡ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς καὶ μελλούσαν τινὰ ζωὴν πί-

στις. Ἐὰν ἡ πίστις αὐτῆ ἦτο ἀθαίρετος καὶ πεπλανημένη ἐπινό-
ησις τοῦ ἀνθρώπου, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ᾖναι οὕτω γενικῶς παρὰ τοῖς
ἀνθρώποις ἐξηπλωμένῃ· διότι ἡ πλάνη καὶ ἡ πρόληψις σήμερον ὑπάρ-
χει καὶ αὐριον ἐκλείπει, εὐρίσκεται παρὰ τούτῳ τῷ λαῷ καὶ δὲν
ἀπαντᾷ παρ' ἐκείνῳ. Τὸ νὰ ᾖναι κοινὴ εἰς πάντας τοὺς ἀνθρώ-
πους καθ' ἀπάσας τὰς ἐποχὰς καὶ καθ' ἀπάσας τὰς καταστάσεις
τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ἡ ἰδέα τῆς ἀθανασίας, τοῦτο σημαίνει,
ὅτι εἶναι ἰδέα ἀληθῆς, ἰδέα παρ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου τῷ ἀνθρώπῳ
ἐντεθεισα, πρὸς ἣν δηλ. ἀναγκαιῶς ὀδηγεῖται ὁ λογικὸς ἄνθρωπος.

§ 56.

Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος τῆς μελλούσης κρίσεως;

Περὶ κρίσεως λαλῶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ εἰκόνα τινὰ δίδων αὐ-
τῆς, εἶπεν, ὅτι θέλει καθίσει ὁ Κριτὴς ἐπὶ θρόνου δόξης καὶ
θέλουσι συναχθῆ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ θέλει χωρίσει τοὺς δικαί-
ους ἀπὸ τῶν ἀδίκων, καθὼς χωρίζει ὁ ποιμὴν τὰ πρόβατα ἀπὸ
τῶν ἐριφίων. Καὶ θὰ στήσῃ τοὺς μὲν δικαίους ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ
ἀδίκους ἐξ ἐωνύμων. Καὶ εἰς μὲν τοὺς δικαίους θέλει εἰπεῖ·
Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμα-
σμένην ὑμῖν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου βασιλείαν! διότι ἐπέινασα καὶ
ἐδώκατέ μοι νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ με ἐποίησατε, γυμνὸς ἦμην καὶ
με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ με συναγάγετε, ἀσθενὴς καὶ με ἐπισκέ-
ψασθε, ἐν φυλακῇ καὶ ἤθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀποκριθῶσιν αὐτῷ
οἱ δίκαιοι λέγοντες, Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα πάντα πάσχοντα
καὶ σε εὐηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἴπῃ αὐτοῖς· Ἐφ' ὅσον ἐποίησατε
ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων (τῶν πτωχῶν, οἴτινες καὶ αὐτοὶ εἶναι
πλάσματα καὶ εἰκόνες τοῦ Θεοῦ), ἐμοὶ ἐποίησατε. Πρὸς δὲ τοὺς ἀδί-
κους θὰ εἴπῃ· Σεῖς ὑπάγετε μακρὰν ἀπ' ἐμοῦ! διότι ἐπέινασα
καὶ δέν μοι ἐδώκατε νὰ φάγω, ἐδίψησα καὶ δέν με ἐποίησατε, γυ-
μνὸς ἦμην καὶ δέν με ἐνεδύσατε, ξένος καὶ δέν με συναγάγετε,
ἀσθενὴς καὶ ἐν φυλακῇ καὶ ὅμως δέν ἤλθετε πρὸς με. Καὶ θὰ ἀπο-
κριθῶσιν αὐτῷ οἱ ἄδικοι λέγοντες, Κύριε, πότε σὲ εἶδομεν ταῦτα
πάντα πάσχοντα καὶ δέν σε εὐηργετήσαμεν; Καὶ θὰ εἴπῃ εἰς αὐ-
τούς· Ἐφ' ὅσον δέν ἐποίησατε εἰς ἓνα τῶν ἐλαχίστων τούτων (τῶν
πτωχῶν), οὐδὲ εἰς ἐμὲ ἐποίησατε. Καὶ θέλουσιν ἀπέλθει οἱ μὲν
δίκαιοι εἰς τὴν αἰώνιον ζωὴν μετὰ τοῦ Κυρίου, «οὐ τῆς βασι-
λείας οὐκ ἔσται τέλος» (σύμβ.), οἱ δὲ ἄδικοι εἰς τὴν αἰώνιον κό-

λασιν. Ἡ μέλλουσα ζωὴ καὶ κρίσις εἶναι κατὰ ταῦτα φοβερὰ εἰς τοὺς κακοὺς, τούναντίον οἱ ἀγαθοὶ καὶ εὐσεβεῖς, οἱ φιλόανθρωποι καὶ δίκαιοι, δύναται νὰ ἀπιθνήσκωσιν ἡσύχως· διότι τὴν ἀρετὴν περιμένει ἐν τῇ ἄλλῃ ζωῇ στέφανος καὶ ἀμοιβή, ἐνῶ ἡ κακία θὰ τιμωρηθῇ δικαίως. Ἄς ζῶμεν λοιπὸν κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς καὶ ἄς προσβλέπωμεν μετὰ θάρρους εἰς τὴν μέλλουσαν ζωὴν.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ Δεκάλογος.

§ 57.

Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ;

Ἐν τῷ δεκαλόγῳ, τῷ δοθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ.

Ὁ δεκάλογος οὗτος εἶναι ὁ ἑξῆς :

Α'. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ Θεός σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Β'. Οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἰδώλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐ δὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Γ'. Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Δ'. Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιαζεῖν αὐτήν· ἕξ ἡμέρας ἔργα καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ε'. Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

Σ'. Οὐ φονεύσεις.

Ζ'. Οὐ μοιχεύσεις.

Η'. Οὐ κλέψεις.

Θ'. Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ι'. Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Τὸν δεκάλογον τοῦτον, ἐν ᾧ περιλαμβάνονται πάντα τὰ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον, περιέλαβεν

ὁ Κύριος εἰς τὰς δύο ἐντολάς τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν πλησίον. «Ἀγαπήσεις, εἶπε, Κύριον τὸν Θεόν σου ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου καὶ ὅλη τῇ διανοίᾳ σου. Αὕτη ἐστὶ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολή. Δευτέρα δὲ ὅμοια αὐτῇ. Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. Ἐν ταύταις ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται» (Ματθ. κβ', 37—41). Ἐν τῇ πρώτῃ περιελήφθησαν τὰ πρὸς τὸν Θεὸν καθήκοντα ἢ αἱ τέσσαρες πρώται ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου, ἐν δὲ τῇ δευτέρῃ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα ἢ αἱ ἕξ τελευταῖαι ἐντολαὶ. Συνάμα δὲ ἀνέπτυξεν ὁ Κύριος τὰς δέκα ἐντολάς καὶ ἐν ἄλλαις μὲν διδασκαλίαις του, μάλιστα δὲ διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ὄρους θαυμαστῆς ὁμιλίης του καὶ ἐτελειοποίησεν αὐτάς, ἀποδοῦς ὑψηλοτέραν ἔννοιαν τῆς ἐν ἡ πρότερον ἐννοοῦντο. Μὴ νομίσητε, εἶπεν, ὅτι ἤλθον νὰ καταργήσω τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· δὲν ἤλθον νὰ καταργήσω αὐτοὺς, ἀλλὰ νὰ συμπληρώσω καὶ τελειοποιήσω (Ματθ. ε', 17). Ἡ τελειοποίησις αὕτη συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς :

1) Αἱ ἐντολαὶ τοῦ δεκαλόγου καὶ πᾶσαι ἐν γένει αἱ ἠθικαὶ διατάξεις τῆς Γραφῆς δὲν πρέπει νὰ τελεῶνται ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸν Θεόν. «Ἀγαπήσεις, λέγει, Κύριον τὸν Θεόν σου». Διότι τότε ἡ ἀρετὴ ἔχει ἀξίαν. ὅταν πράττηται ἐξ ἀγάπης πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ ὄχι ἐκ φόβου. «Ἡ τελεία ἀγάπη, λέγει ὁ Ἰωάννης (Α' δ', 18), ἐξω βάλλει τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβούμενος οὐ τετελείωται ἐν τῇ ἀγάπῃ». 2) Ἡ ἀξία τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐντολῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως, μεθ' ἧς πράττονται, οὐχὶ δὲ ἐκ τῆς ἐξωτερικῆς ἀπλῶς ἐκπληρώσεως. Ὅταν πράττη τις πῶς τὴν ἐλεημοσύνην πρὸς τὸ θεαθῆναι, χάριν ἐπιδειξέως, δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἐπίσης καὶ ὅταν προσεύχηται τις, ἵνα ἐπιδείξῃ εὐσεβειαν, ὅπως ἔπραττον οἱ Φαρισαῖοι, δὲν εἶναι ἀληθὴς ἡ τοιαύτη προσευχή. Ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀγαθὴ πράξις τότε εἶναι ὡς πρὸς τὸν πράττοντα ἀγαθὴ, ὅταν πράττηται μετ' ἀγαθῆς διαθέσεως. 3) Αἱ ἐντολαὶ πρέπει νὰ ἐκπληρῶνται οὐχὶ μόνον κατὰ γράμμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ πνεῦμα, δηλ. οὐ μόνον νὰ τηρῶμεν ὅτι διὰ τῶν λέξεων τῆς ἐντολῆς ἰκρυβῶς ἐννοουμένων λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὅτι, ἐκ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐντολῆς ἐξάγεται. Α. γ. ἡ ὀγδόη ἐντολὴ ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν· ἢ κατὰ γράμμα ἔννοια εἶναι μόνον νὰ μὴ ἀφαιρῶμεν τὰ τοῦ ἄλλου πράγματα· κατὰ τὸ πνεῦμα ἢ τὴν ἔννοιαν ὁμως σημαίνει ἢ ἐντολὴ καὶ νὰ μὴ προξενῶμεν εἰς τὴν πε-

ριουσίαν τοῦ ἄλλου μηδεμίαν ζημίαν, μᾶλλον δὲ καὶ νὰ βοηθῶμεν αὐτὸν χρεῖαν ἔχοντα.

§ 58.

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πόθεν δηλοῦται ἢ εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις τοῦ ἀνθρώπου;

Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη ἢ ἐπιβαλλομένη καὶ ὑπὸ τοῦ δεκαλόγου καὶ ὑπὸ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλάστου ἐν τῇ συνειδήσει ἐνὸς ἐκάστου ἀνθρώπου ἐγκεχαραγμένος· διότι πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ἐθεώρησε καλὸν τὸ σέβασθαι τὸν Θεὸν καὶ λατρεύειν αὐτὸν, τὸ μὴ φονεῦν, τὸ μὴ κλέπτειν καὶ τὸ εὐεργετεῖν, κακὸν δὲ τὴν ἀτέθειαν, τὴν κλοπὴν, τὸν φόνον, τὴν ἀπανθρωπίαν καὶ τὰ τοιαῦτα. Φωνὴ τις μυστηριώδης ἐν αὐτῷ ἐπέβαλλε πάντοτε τὰ πρῶτα καὶ ἀπέτρεπεν ἀπὸ τῶν δευτέρων· τὴν φωνὴν δὲ ταύτην ἀκούει ἐν ἑαυτῷ καὶ ἕκαστος ἡμῶν. Ἡ φωνὴ αὕτη εἶναι ἢ καλουμένη συνειδήσις. Ἡ συνειδήσις, πρὸ μὲν τῆς πράξεως, ἐὰν μὲν ᾖ καλὴ, προτρέπει ἡμᾶς εἰς τὸ νὰ πράξωμεν αὐτήν, ἐὰν δὲ κακὴ, ἀποτρέπει ἡμᾶς μετὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ μὲν τὴν ἀγαθὴν πράξιν ἐπιμνεῖ ἡμᾶς (ἠθικὴ ἰκανοποίησις), διὰ δὲ τὴν κακὴν πράξιν ἐλέγχει (τῆς συνειδήσεως). Ὁ ἀκούων τὴν ἱερὰν ταύτην φωνὴν εἶναι ἄνθρωπος ἠθικὸς (εὐσυνειδήτος), ὁ δὲ παρακούων αὐτήν ἀνήθικος (ἀσυνειδήτος). Ὅτι δὲ ἐν τῇ συνειδήσει πάντων τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἐγκεχαραγμένος ὁ ἠθικὸς νόμος τῆς πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπης, εἶναι ἀλήθεια, ἢν καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ τρανῶς λέγουσα, ὅτι «ἐθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιεῖ» καὶ ὅτι οἱ ἐθνικοὶ ἔφερον «ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν γραπτὸν τὸν θεῖον νόμον» (Ῥωμ. 6', 14). Ἡ ἀμαρτία καὶ κακία ἐξησθήθησαν μόνον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τὴν φωνὴν τῆς συνειδήσεως, δὲν ἐξήλειψαν ὅμως τελείως αὐτήν. Διὰ δὲ τοῦ φωτός τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἐγερθείσης ἠθικῆς ζωῆς ἡ φωνὴ τῆς συνειδήσεως ἀνέλαβε πάλιν τὴν ἀκμὴν αὐτῆς. Ἡ συνειδήσις ἐπινοοῦσα ἡμᾶς, ὅταν πράττωμεν τὸ καλόν, καὶ ἐλέγχουσα, ὅταν πράττωμεν τὸ κακόν, προϋποθέτει ὅτι εἴμεθα ὄντα ἐλεύθερα, κεκτημένα δηλ. ἐλευθέρων θέλησιων· διότι ἂν ὁ ἄνθρωπος ἐπραττε κατ' ἀνάγκην, δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ καταλογίζωνται αὐτῷ αἱ πράξεις μῆτε αἱ ἀγαθαὶ μῆτε αἱ κακαί, θὰ ἔπαυε δὲ νὰ ᾖ ἠθικόν.

Ἐπὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς θελήσεως στηρίζεται ὁλόκληρος ἡ ἠθικότης τοῦ ἀνθρώπου. Καθῆκον λέγεται πᾶν ὅ,τι ἐπιβάλλεται ἡμῖν ὑπὸ τοῦ ἠθικοῦ νόμου τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον. Ἀρετὴ δὲ εἶναι ἡ ἐξὶς τοῦ πράττειν τὸ ἀγαθὸν καὶ κακία ἡ ἐξὶς τοῦ πράττειν τὸ κακόν. Μετὰ τὰς παρατηρήσεις ταύτας ἔλθωμεν εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν δέκα ἐντολῶν.

§ 59.

Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἡ ἔννοια αὐτῆς ;

Ἐγὼ εἶμι Κύριος ὁ Θεὸς σου, οὐκ ἔσονται σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ.

Ἡ πρώτη ἐντολὴ ἐντέλλεται νὰ ἀναγνωρίζωμεν καὶ τιμῶμεν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀναγνωρίξῃ καὶ τιμᾷ ψευδεῖς θεοὺς. «Αὕτη ἐστὶν ἡ ζωὴ, λέγει καὶ ὁ Κύριος, ἵνα γινώσκωσί τε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν» (Ἰωάν. ιζ', 3). Ἡ ἐντολὴ αὕτη εἶναι ἡ πρωτίστη καὶ σπουδαιότατη καὶ ἡ βᾶσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν. «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου» αὕτη εἶναι κατ' αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Κυρίου ἡ πρώτη καὶ μεγάλη ἐντολὴ (Ματθ. κβ', 37). εἶναι δὲ ἡ βᾶσις πασῶν τῶν ἄλλων ἐντολῶν, διότι ἄνευ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν Θεὸν τίς ἄλλη ἐντολὴ δύναται νὰ τηρηθῆ; Ὁ μὴ φοβούμενος τὸν Θεόν, ὁ μὴ ἀκούων τὴν φωνὴν τοῦ Θεοῦ ἐν ἡμῖν, ἡ τὴν συνειδήσιν, θὰ διστασῇ νὰ ψευδορκήσῃ, νὰ κλέψῃ ἢ νὰ πράξῃ τι ἄλλο κακόν, ὅταν ἦναι βέβαιος, ὅτι δὲν θὰ καταδιωχθῇ ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης; Τὸν Θεὸν ἀναγνωρίζομεν καὶ τιμῶμεν, ὅταν πιστεύωμεν εἰς αὐτὸν μετὰ θερμῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, ὅταν φοβώμεθα αὐτὸν ὡς τιμωρὸν τοῦ κακοῦ, ὅταν ἀγαπῶμεν αὐτὸν καὶ τὴν ἀγάπην ταύτην δεικνύωμεν οὐ μόνον διὰ λόγων, ἀλλὰ καὶ δι' ἔργων ἀγαθῶν, καὶ ὅταν ἐλπίζωμεν εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ ἢ εἰς τὴν περὶ ἡμῶν πρόνοιαν αὐτοῦ. Ἐναντία τῇ ἐντολῇ ταύτῃ πράττουσιν οἱ ἄθεοι, ὅσοι δηλ. διαφθαρέντες καὶ ὑπὸ τῶν ὕλικῶν συμφερόντων καταπνιγέντες ἀπέβαλον πᾶν ἔχνος θρησκευτικοῦ καὶ ἠθικοῦ αἰσθήματος, καὶ κατέστησαν ἢ ἀδιάφοροι ἢ ἐχθροὶ πρὸς τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἠθικὴν· οἱ πολυθεῖσται οἱ ἀντὶ τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ πολλοὺς ψευδεῖς καὶ πλαστοὺς θεοὺς τιμῶντες· οἱ μάγοι, δηλ. οἱ ἀγύρται ἐκεῖνοι, οἵτινες παρὰ βαρβάρους μάλιστα λαοὺς ἀναφαινόμενοι, ἀπατῶσι τὰ ἀμαθῆ πλήθη, ἰσχυριζόμενοι ὅτι τῇ βοήθειᾳ τοῦ Θεοῦ ἢ τῶν θεῶν, ψιθυρίζοντες ὀλίγας ἀκαταλήπτους καὶ

μυστηριώδεις λέξεις ἢ ἄλλο τι πράττοντες, δύνανται ἀδύνατα πράγματα νὰ πράττωσιν, ὡς νὰ προλέγῃσι τὰ μέλλοντα, νὰ θεωραπέωσι διὰ μιᾶς μόνης λέξεως νοσήματα καὶ τοιαῦτα ἄλλα νὰ τελῶσι· καὶ οἱ δεισιδαίμονες, οἵτινες ἔχουσι διεστραμμένας περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς θρησκείας ἰδέας καὶ συνδέουσι μετὰ τῆς θρησκείας πράγματα ὅλως ξένα καὶ ἄσχετα αὐτῇ, ἢ ἐξαρτῶσιν ἐκ τυχαίων καὶ ἀσημάντων πραγμάτων τὴν εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν των.

Σημ. Ἄν ἡμεῖς τιμῶμεν τοὺς ἁγίους, δὴν παραβύνομεν τὴν πρώτην ἐντολήν, δίδει τοὺς ἁγίους δὴν θεωροῦμεν ὡς θεοὺς τινάς, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ἢ ἡκῶς τελειωθέντας. Ὡς ἐπικαλούμεθα τὸς ὑπὲρ ἡμῶν θεήσεις. Τοὺς ἁγίους τιμῶμεν, κα' ὡς τιμῶμεν καὶ ζῶντας τοὺς ἐναρέτους ἄνδρας καὶ ζητοῦμεν καὶ ζῶντων ἀνθρώπων τὰ ὑπὲρ ἡμῶν θεήσεις.

§ 60.

Τίς εἶναι ἡ δετέρα ἐντολή;

Ὁὗ ποιήσεις σεαυτῷ εἶδωλον οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασι ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ προσκυνήσεις αὐτοῖς, οὐδὲ μὴ λατρεύσεις αὐτοῖς.

Ἡ δευτέρα αὕτη ἐντολή ἀπαγορεύει νὰ ποιῶμεν εἶδωλα ψευδῶν θεῶν καὶ νὰ προσκυνῶμεν αὐτά. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς πρώτης. Καθὼς ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀναγνωρίζωμεν καὶ νὰ μὴ τιμῶμεν ψευθεῖς θεοὺς, οὕτω δὲν πρέπει νὰ λατρεύομεν καὶ τὰ εἶδωλα αὐτῶν. Εἶδωλα λέγονται τὰ ὁμοιώματα τῶν ψευδῶν θεῶν, ἀγάλματα ἢ εἰκόνες αὐτῶν. Οἱ ἔθνικοὶ ἐποίουν τοιαῦτα εἶδωλα τῶν θεῶν των, καὶ ἐνῶ κατ' ἀρχὰς ἐχρησίμευον ἀπλῶς πρὸς ἀνάμνησιν τῶν ἄπερ παρίστανον προσώπων, ἔπειτα συγχέομενα μετ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οὗς εἰκόνιζον, ἐλατρεύοντο ὡς αὐτοὶ οἱ θεοί. Ἐντεῦθεν ἡ πολυθεΐα καὶ εἰδωλολατρεία λέγεται. Τὴν ἐντολήν ταύτην παραβαίνουσιν λοιπὸν οἱ λατρεύοντες τὰ εἶδωλα. Παραβάται αὐτῆς δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ ὅσοι τῶν χριστιανῶν τὰς εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων, τὰς ὁποίας ὀφείλομεν μόνον νὰ τιμῶμεν ἀπλῶς, ὡς παρίστανούσας ἡμῖν πρόσωπα σεβαστά, καθὼς τιμῶμεν καὶ πᾶσαν ἄλλην εἰκόνα παρίστανούσαν ἡμῖν πρόσωπόν τι ἡμῖν πολύτιμον, θεοποιοῦσι καὶ λατρεύουσιν. Ἡ ἐκκλησία διδάσκει ῥητῶς, ὅτι ἡ λατρεία δηλ. ἡ ἀναγνώρισις θείας παντοδυναμίας καὶ μεγαλειότητος ὀφείλεται εἰς μόνον τὸν Θεόν, εἰς δὲ τὰς εἰκόνας τῶν ἁγίων μόνον τιμητικῇ, ἀπλῇ προσκύνεισι ('). Τὰς

(') Πρὸς τὸν ὄρον τῆς Ζ' Οἰκουμ. Συνόδου ἐν συλλ. Ῥάλλη καὶ Ποτλῆ.

εικόνας ἔχομεν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ἵνα περικοσμῶμεν αὐτάς, ἵνα ἀναμνηνευομένη τῶν ἁγίων προσώπων, ἅτινα παριστάνουσι, καὶ ἵνα διδάσκωμεν δι' αὐτῶν ὡς διὰ βιβλίων τὸν ἀμαθῆ λαόν.

§ 61.

Τίς εἶναι ἡ τρίτη ἐντολή;

Οὐ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου ἐπὶ ματαίῳ.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει τὸ νὰ ποιῶμεν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἀνευλαβῶς. Ἀνευλαβῆς χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ γίνεται, ἐὰν τις ἀνευ λόγου καὶ ἀποχρώσεως αἰτίας ἀναφέρῃ αὐτὸ, ἐὰν βλασφημῇ ἢ ὑβρίξῃ αὐτὸ, ἐὰν καταράται ἢ εὐχεται τοῖς ἄλλοις κακὰ δι' αὐτοῦ, πρὸ πάντων δὲ ἐὰν ψευδῶς ὀρκίζηται εἰς αὐτόν. Ὁ ὄρκος εἶναι ἐπιβεβαίωσις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν δι' ἐπιλήσεως τοῦ Θεοῦ ὡς μάρτυρος, κριτοῦ καὶ ἀναποδότου. Ὅταν λοιπὸν, καὶ περ ὀρκιζόμενοι, ἢ λέγωμεν ψευδῆ ἢ δὲν τηρῶμεν τὰ μεθ' ὄρκου ὑπεσχημένα, δεικνύομεν, ὅτι δὲν φοβούμεθα, οὐδὲ σεβόμεθα τὸν Θεόν. Ὁ Κύριος ὅτε εἶπε τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ὀρκίζωνται παντάπασι («μὴ ὀμόσαι ὅλως»), ἀλλὰ νὰ ἰσχύονται εἰς τὸ ναὶ καὶ εἰς τὸ οὐ (Ματθ. ε', 33), δὲν ἐσκόπει νὰ ἀπαγορεύσῃ ἀπολύτως τὸν ὄρκον, ἀλλὰ μόνον νὰ προσβάλλῃ τὴν κατάχρησιν τῶν ὄρκων τῶν ἀνευ λόγου γινομένων, τῶν ἐπιτολαίων καὶ ἀνοφελῶν ὄρκων, οἵτινες δεικνύουσιν ἀσεβίαν πρὸς τὸν Θεόν, ἤθελε δὲ οἱ μαθηταὶ του ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀνατροπῇ νὰ ἦναι τοσοῦτον φιλαλήθεις, καὶ νὰ ἐμπνέωσι πρὸς ἀλλήλους τοιαύτην ἀμοιβαίαν ἐμπιστοσύνην, ὥστε νὰ μὴ ἔχωσι χρεῖαν νὰ κατὰφύγωσιν εἰς τοὺς ὄρκους. Ἐν μεγάλῃ ὁμῶς ἀνάγκῃ πάντοτε θεωρήθη ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἐπιτετραμμένος ὁ ὄρκος ὡς τέλος πάσης ἀντιλογίας καὶ ὡς ἐγγύησις τῆς ἀληθείας τῶν λόγων ἡμῶν· πρὸ πάντων δὲ ἐπιτρέπονται οἱ παρὰ τῆς πολιτείας ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἢ ἐν ἄλλαις περιστάσεσιν ἀπαιτούμενοι ὄρκοι. Ὁ δικαστὴς ὀρκίζεται νὰ δικάσῃ δικαίως· ὁ μάρτυς νὰ εἴπῃ τὴν ἀλήθειαν· ὁ ὑπάλληλος νὰ ἐκτελέσῃ εὐσυνειδήτως τὰ καθήκοντά του· ὁ δὲ στρατιώτης νὰ ὑπερασπίσῃ διὰ τοῦ αἵματός του τοὺς νόμους καὶ τὴν πατρίδα. Ὅτι ἐπιτρέπεται ἐν σπουδαίαις περιστάσεσιν ὁ ὄρκος, δεικνύεται ἐκ τοῦ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ὤρκισθη ἐνώπιον τοῦ ἀρχιερέως (Ματθ. κς', 63), καὶ ὁ Παῦλος μεταχειρίζεται ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς τοῦ τύπου ὄρκων, ὅταν θέλῃ νὰ βεβαιώσῃ τοὺς λόγους του, οἷον «Μάρτυς μου ὁ Θεός» ἀμάρτυς ὁ

Θεός τῆ ἐμῆ ψυχῇ» (Ῥωμ. α, 9. Β' Κορινθ. α, 23). Δυνάμεθα λοιπὸν ἐν ἐκτάτοις καὶ σπουδαίαις περιστάσεσι νὰ ὀρκιζώμεθα, ἀλλὰ πρέπει νὰ ὀρκιζώμεθα πάντοτε ἀληθῶς. Ποτὲ λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ εἰπωμεν ψεῦδος, ἐνῶ ὠρκίσθημεν εἰς τὸν Θεὸν νὰ εἰπωμεν τὴν ἀλήθειαν. Ποτὲ δὲν πρέπει νὰ παραλείψωμεν νὰ πράξωμεν ὅσα μεθ' ὄρκου ὑπεσχέθημεν. Ἀπαγορεύουσα ἡ ἐντολὴ νὰ κάμνωμεν κακὰν χρῆσιν τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ, ἐπιτρέπει καὶ ἐντέλλεται νὰ μεταχειριζώμεθα αὐτὸ καλῶς. Πρὸ πάντων δὲ γίνεται ἀρίστη χρῆσις τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ ἐν ταῖς πρὸς αὐτὸν προσευχαῖς ἡμῶν.

§ 62.

Τίς εἶναι ἡ τετάρτη ἐντολὴ;

Μνήσθητι τὴν ἡμέραν τῶν σαββάτων ἀγιάζειν αὐτήν. ἕξ ἡμέρας ἔργα καὶ ποιήσεις πάντα τὰ ἔργα σου, τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ σάββατα Κυρίῳ τῷ Θεῷ σου.

Ἡ ἐντολὴ παραγγέλλει νὰ τηρῶμεν ἀγίας τὰς ἡμέρας τὰς ἀφιερωμένας εἰς τὴν λατρείαν τοῦ Θεοῦ. Τοιαῦται ἡμέραι ἦσαν παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐκάστη ἑβδόμη τῆς ἑβδομάδος ἡμέρα, σάββατον καλουμένη. Παρ' ἡμῶν δὲ τοῖς χριστιανοῖς εἶναι τοιαύτη ἡμέρα ἡ Κυριακὴ, ἥτις ἐκλήθη οὕτω ἐκ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, διότι τελοῦμεν κατ' αὐτὴν τὴν μνήμην τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ. Ἐκτός δὲ αὐτῆς εἶναι καὶ ἄλλαι τινεὶ ἑορταὶ ὀρισμέναι εἰς ἀνάμνησιν διαφόρων συμβάντων καὶ ἰσῶν προσώπων, μεθ' ὧν στενωὺς συνδέεται ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας θρησκείας. Τοιαῦται εἶναι αἱ εἰς ἀνάμνησιν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (τῆς γεννήσεως, τοῦ βαπτίσματος, τῆς μεταμορφώσεως, τῆς ἀναστάσεως), τῆς ἀγίας αὐτοῦ μητρὸς, τῶν προφητῶν, τῶν ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων, τῶν πατέρων, τῶν ὁσίων. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς κυριακῆς καὶ ἑορτῆς εἶναι ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἀπὸ κοῖνου κατ' αὐτὴν, δευτερευόν δὲ ἡ παῦσις τῶν ἐργασιῶν ἡμῶν πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἡμῶν ἀπὸ τῶν κόπων αὐτῶν. Αἱ καθημεριναὶ ἐργασίαι ἀπασχολοῦσαι ἡμᾶς δὲν παρέχουσιν εὐκόλως ἡμῖν εὐκαιρίαν, ἵνα κοινῇ λατρεύωμεν τὸν Θεόν. Διὸ τοῦτο ἔπρεπε νὰ ᾔνοι καὶ ἡμέραι πρὸς τοῦτον τὸν σκοπὸν ἀποκλειστικῶς ὀρισμέναι. Ἐπίσης μετὰ συνεχῆ ἐργασίαν ἕξ ἡμερῶν ἔχει ἀνάγκην τὸ τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα ἡμῶν ἀνακουρίσεως· ἄλλως κινδυνεύομεν νὰ ἐξαντλήσωμεν πάσας ἡμῶν τὰς δυνάμεις. Κατὰ τὰ ἀνωτέρω τὸ πρῶτον καθήκου τοῦ χριστιανοῦ κατὰ τὰς ἑορτὰς εἶναι ἡ με-

τοχή ἐν τῇ κοινῇ λατρείᾳ. Δεύτερον εἶναι καλὸν ὁ γινώσκων γραμματα νὰ ἀσχολῆται εἰς θερησκευτικὴν τινὰ μελέτην (1). Διὰ τῆς μελέτης ταύτης στηρίζεται τις ἐν τῇ εὐσεβείᾳ. Τρίτον πρέπει νὰ παύωμεν πᾶσαν ἐργασίαν. Μόνον αἱ ἐπείγουσαι καὶ ἀναγκαῖαι καὶ αἱ πρὸς φιλανθρωπικοὺς σκοποὺς γινόμεναι ἐργασίαι δὲν ἀπαγορεύονται. Ὁ Κύριος ἤλεγξε τοὺς Ἰουδαίους διὰ τὴν μικρολόγον καὶ ὑπερακριβῆ τήρησιν τοῦ σαββάτου. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς ἑορτὰς ἐπιτάσσεται παῦσις ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑορτῶν δὲν πρέπει νὰ ᾖ ὑπέρμετρος· διότι ἄλλως αἱ πολλαὶ ἑορταὶ δίδουσι ἀρορμὴν εἰς τὴν ὀργίαν, τὴν πηγὴν πάσης κακίας. Τινὲς ἐνόμισαν, ὅτι κατὰ τὰς ἑορτὰς ἀπαγορεύεται αὐστηρῶς πᾶσα τέρψις· ἀλλ' ἐσφαλμένως· διότι καὶ αἱ τέρψεις συντείνουσιν εἰς τὴν ἀνακούφισιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, ὅστις εἶναι εἰς τῶν σκοπῶν τῆς ἑορτῆς. Πρέπει μόνον αἱ τέρψεις νὰ ᾖναι πρῶτον μετὰ μέτρου καὶ ἔπειτα ἀθῶαι, ἵνα μὴ μολύνωσι τὴν ἱερότητα τῆς ἡμέρας καὶ μὴ ἀντιβαίνωσιν εἰς τὸν σκοπὸν τῆς ἀναπαύσεως.

§ 63.

Τίς εἶναι ἡ πέμπτη ἐντολή;

Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται καὶ ἵνα μακροχρόνιος ἔσῃ ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἐπιτάσσει νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ἡμῶν, ἀγαπῶμεν αὐτοὺς, ὑπακούωμεν αὐτοῖς καὶ εὐγνωμονῶμεν· διότι οὐ μόνον αὐτοὶ ἔδωκαν ἡμῖν τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ ἐφρόντισαν νὰ ἀναπτύξωσιν ἡμᾶς σωματικῶς καὶ πνευματικῶς, ἀναθρέψαντες ἡμᾶς διὰ μυρίων κόπων καὶ παιδαγωγήσαντες ἡμᾶς. Ὅ,τι καὶ ἂν ἡμεῖς, ὅ,τι καὶ ἂν ἔχωμεν, κατὰ μέγα μέρος ὀφείλομεν εἰς αὐτοὺς. Αὐτοὶ εἶναι οἱ μέγιστοι μετὰ Θεὸν εὐεργέται ἡμῶν. Ἡ δὲ τιμὴ καὶ ἀγάπη πρὸς αὐτούς, ἡ στοργή, οὐδέποτε πρέπει νὰ παύῃ. Καὶ ὅταν ἀκόμη ἠθέλωμεν παρατηρήσει ἔλλειψίν τιναν παρ' αὐτοῖς, δὲν πρέπει νὰ παύωμεν εὐλαβεῖς ὄντες πρὸς αὐτούς, μηδέποτε ἀμνημόνες γινόμενοι τῆς πρὸς αὐτοὺς ὀφειλομένης εὐγνωμοσύνης. Ὅφειλομεν δὲ νὰ περιθάλλωμεν αὐτοὺς, χρεαν ἡμῶν ἔχοντας, μάλιστα δὲ κατὰ τὸ γῆρας αὐτῶν. Ἄλλως θὰ ἐδεικνύομεν ἐσχάτην ἀχαριστίαν πρὸς αὐτούς. Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς ἀσέβεια καὶ ἀνευ-

(1) Κατὰλληλόστατα πρὸς τοῦτο βιβλίον εἶναι τὸ Εὐαγγέλιον, τὰ Κυριακο-
δρόμια Θεοτόκου, αἱ Ὀμιλίαι Μελλῶ, αἱ Θερησκευτικαὶ μελέται Μαυροκορδάτου,
ἡ Μίμρσις Χριστοῦ καὶ αἱ φιλοσοφ. μελέται περὶ χριστιανισμοῦ τοῦ Β. Β. Ἄλφ.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

λάβειν εἶναι μέγιστον ἔγκλημα καὶ ἐκ τῶν παρὰ φύσιν· διότι καὶ αὐτὴ ἡ φύσις ἐμπνέει τοῖς ἰένοις στοργὴν πρὸς αὐτοὺς. Διὰ τοῦτο οἱ πατροκτόνοι ἐθεωρήθησαν πάντοτε ὡς φοβερὰ ἠθικὰ τέρατα. Καθὼς δὲ ὑποχρεούμεθα νὰ τιμῶμεν τοὺς γονεῖς ὡς εὐεργέτας ἡμῶν, οὕτως ὀφείλομεν νὰ τιμῶμεν καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ὠφελούντας ἡμᾶς ἢ τὴν κοινωνίαν ὁλόκληρον, τοὺς συγγενεῖς ἡμῶν καὶ τοὺς κηδεμόνας, οἵτινες εἶναι πρὸς ἡμᾶς ὡς ἄλλοι γονεῖς· τοὺς διδασκάλους, οἵτινες ἐκπαιδεύουσιν ἡμᾶς· τοὺς γέροντας διὰ τὴν πείραν καὶ τὰς εἰς τὴν κοινωνίαν ὑπηρεσίας των· τοὺς λειτουργοὺς τῆς ἐκκλησίας, οἵτινες διδάσκοντες ἡμᾶς τὸ εὐαγγέλιον, ὀδηγοῦσιν ἡμᾶς εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν· καὶ τοὺς τῆς πολιτείας ἄρχοντας, τοὺς νομοθέτας, δηλ. δικαστὰς καὶ ἐκτελεστὰς τῶν νόμων, δι' ὧν ἐξασφαλίζεται κατὰ τῶν κακῶν ἀνθρώπων ἡ ζωὴ, ἡ τιμὴ καὶ ἡ παρουσία ἡμῶν καὶ προάγονται τὰ κοινὰ πάντων ὕλικὰ καὶ ἠθικὰ συμφέροντα. Ἰδίως ὀφείλεται τιμὴ εἰς τὸν ἀνώτατον ἄρχοντα. «Τὸν βασιλέα τιμᾶτε» παραγγέλλει καὶ ἡ Γραφὴ (Α' Πέτρ. β', 17). Καὶ ἄλλαχού ἐντελλόμεθα νὰ τελῶμεν τοὺς νομίμους φόρους προθύμως. «Ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι» (Ματθ. κβ', 21). Ἄλλως ἀπειθοῦντες εἰς τοὺς πολιτικοὺς ἄρχοντας καὶ μὴ ὑπέικοντες εἰς τοὺς νόμους τῆς πατρίδος, ἀμφοτέρωθεν καὶ φέρομεν τὴν καταστροφὴν εἰς τὴν πατρίδα ἡμῶν. Ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν πατρίδα ἢ ὁ πατριωτισμὸς, ἀνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύνανται τὰ ἔθνη νὰ μεγαλύνωνται καὶ ἀμυάζωσι, πρέπει νὰ κοσμῇ πάντα χριστιανόν.

§ 64.

Τίς εἶναι ἡ ἕκτη ἐντολή;

Οὐ φοιεύσεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν ζωὴν τοῦ πλησίου. Ἡ ζωὴ εἶναι τὸ πολυτιμότερον κτῆμα παντός ἀνθρώπου· διὰ τοῦτο ὀφείλομεν πρὸ πάντων αὐτὴν νὰ σεβώμεθα. Ὁ φονεύων ἀνθρώπον καταστρέφει πλάσμα καὶ εἰκόνα Θεοῦ καὶ ἄσεβει προφανῶς πρὸς τὸν Θεὸν τὸν δόντα αὐτῷ τὴν ζωὴν. Ἡ αὕτη ἀσεβεία δεικνύεται καὶ ἐὰν ἠθέλομεν τολμήσει καὶ ἡμῶν αὐτῶν τὴν ζωὴν νὰ ἀφαιρέσωμεν, διότι καὶ ἡ αὐτοκτονία εἶναι ἐξέγερσις κατὰ τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐδωρήσατο ἡμῖν τὴν ζωὴν, καὶ ἀχαριστία πρὸς αὐτόν. Πρέπει λοιπὸν νὰ σεβώμεθα τὴν ζωὴν τῶν ἄλ-

λων και να αποφεύγωμεν πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο να θέσῃ αὐτὴν εἰς κίνδυνον. Ἐπίσης δὲ δεόν να προσυλάττωμεν και τὴν ζωὴν ἡμῶν και μηδέποτε να τολμήσωμεν να ἐγείρωμεν φοινικὴν χεῖρα καθ' ἡμῶν αὐτῶν. Ἐὰν ἐν ἀμύνη εὐρισκόμενος τις και ὑπερασπιζόμενος ἑαυτὸν κατὰ τῆς προσβολῆς ἄλλου κατὰ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἤθελε φονεύσει αὐτὸν, ἐλαττοῦται ἢ εὐθύνῃ ἢ ἐκ τοῦ φόνου· διότι δὲν εἶχε αὐτὸς τὴν πρόθεσιν να ἀφαιρέσῃ τὴν ζωὴν τοῦ ἄλλου, ἀλλ' ἤθελε μόνον να ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν προσβαλλόμενον παρὰ τοῦ ἄλλου· ἀλλὰ και ἐν ἀμύνη ὦν τις, δεόν να ἀποφύγῃ ὅσον τὸ δυνατόν φόνον ἀνθρώπου. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει και ἐν τῷ δικαίῳ ὑπὲρ πατρίδος πολέμῳ· και ἐνταῦθα εὐρίσκεται τὸ ἔθνος ὅλον ἐν ἀμύνη ὑπὲρ ἑαυτοῦ προσβαλλομένου ἢ ἀδικουμένου παρ' ἄλλου· διὰ τοῦτο και ἐνταῦθα ἢ ἄμυνα ἐλαττοῖ τὴν εὐθύνῃ τὴν ἐκ τῶν φόνων. Ἡ ἠθικὴ ὅμως τελειότης ἀπαιτεῖ να ἐκλίπωσιν οἱ πόλεμοι ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, διότι ὁ πόλεμος πάντοτε εἶναι κακόν τι, ἂν και ἀναγκαῖον. Ἡ πολιτεία ὅπως ἀσφαλίσῃ τὴν ζωὴν τῶν πολιτῶν, τὴν ὑπὸ κακούργων ἀδιορθῶτων και προφανῶς ἐπικινδύνων ἀπειλουμένην, δικαιούται να ἐπιβάλλῃ θανατικὴν ποινὴν εἰς αὐτούς. Ἡ Γραφὴ ἀναγνωρίζει τοιαύτην ἐξουσίαν τῇ πολιτείᾳ (Ῥωμ. ιζ', 6). Πρέπει ὅμως πᾶς φιλόανθρωπος να εὐχῆται, ἵνα ἡ κοινωνία ἠθικῶς τελειοποιηθῇ τόσον, ὥστε να μὴ ἦναι πλέον ἀναγκαῖα ἢ θανατικὴ ποινὴ, ἀλλὰ ἐπὶ τέλος να καταργηθῇ. Ἐν τισι περιστάσεσιν ὑποχρεώμεθα να ἀφειδώμεν τῆς ζωῆς ἡμῶν, οἷον προκειμένου κινδύνου τῆς τιμῆς ἢ ἠθικῆς ἡμῶν, κινδυνευούσης τῆς πατρίδος ἢ διατρεχούσης κίνδυνον τῆς τιμῆς ἢ ζωῆς τῶν ἄλλων. Δὲν ἀπαγορεύει δὲ ἡ ἐντολὴ μόνον τὸν βίαιον θάνατον, ἀλλὰ και τὸν κατὰ μικρὸν δυνάμενον να συμβῆ. ὅταν πρὸς ἀμελῶμεν τὴν υγείαν ἡμῶν ἢ ἄλλου, ἐνῶ εἶναι ἡμῖν ἐμπειστημένῃ ἡ περὶ αὐτοῦ φροντίς, ἢ ὅταν θλίβωμεν αὐτὸν ἢ ἄλλως κακῶμεν, ὥστε ἐπὶ τέλος να ἐπέλθῃ ὁ θάνατος. Οὐ μόνον δὲ ὁ σωματικὸς φόνος ἀπαγορεύεται ὑπὸ τῆς ἐντολῆς, ἀλλὰ και ὁ ψυχικὸς· φονεύομεν δὲ τὴν ψυχὴν τινος, ἐὰν διαφθερίωμεν αὐτὸν και ἀποπλανῶμεν αὐτὸν ἀπὸ τοῦ ἐρθοῦ και δικαίου εἰς τὴν κακίαν. Ὁ φόνος οὗτος εἶναι μεγαλειότερος τοῦ σωματικοῦ, ὅσον ἡ λογικὴ ψυχὴ πολυτιμότερα τοῦ ὕλικου σώματος· και διὰ τοῦτο ὁ Κύριος παρηγγέλλει να μὴ φοβώμεθα τοὺς ἀποκτείνοντας τὸ σῶμα, μὴ δυναμένους δὲ να ἀπολέσωσι και τὸ σῶμα και τὴν ψυχὴν (Ματθ. ι, 24). Τελευταῖον παρατηρούμεν,

ὅτι ὁ χριστιανὸς δὲν πρέπει νὰ ἀρκῆται εἰς τοῦτο μόνον, νὰ μὴ φονεύῃ, ἀλλὰ πρέπει ἐν γένει νὰ ἀποφεύγῃ καὶ πᾶσαν βλάβην κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἄλλου, πᾶσαν κάκωσιν καθόλου, καὶ πρὸς τούτοις νὰ μὴ δεικνύῃ μηδεμίαν πρὸς αὐτὸν δυσμένειαν, ἀλλὰ νὰ προσφέρῃται αὐτῷ φιλαδέλφως. «Ἠκούσατε, λέγει ὁ Κύριος, ὅτι ἐρρέθη τοῖς ἀρχαίοις Οὐ φονεύσεις . . . Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν, πᾶς ὁ ὀργιζόμενος κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ εἰκὴ ἔνοχος ἔσται τῇ κρίσει» (Ματθ. 5, 22).

§ 65.

Τίς εἶναι ἡ ἑβδόμη ἐντολή;

Ὁὐ μοιχεύσεις.

Ἡ ἐντολὴ αὕτη ἀπαγορεύει πᾶσαν παράβασιν τῆς συζυγικῆς πίστεως. Εἶδομεν ἀλλαγῶ (§ 51) ὅτι ὁ γάμος καὶ ἡ οἰκογένεια στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως τῶν συζύγων. Πᾶσα λοιπὸν προσβολὴ τῆς πίστεως ταύτης ματαιοῖ τὸν σκοπὸν τοῦ γάμου καὶ καταστρέφει τὴν οἰκογένειαν ἐναντίον τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ. Διότι ὁ γάμος εἶναι θέλημα τοῦ Θεοῦ (Γέν. 2, 24). Ἐν γένει δὲ ἡ ἐντολὴ ἀπαγορεύει εἰς τε ἐγγάμους καὶ ἀγάμους πᾶν εἶδος αἰσχρότητος, ἀσωτείας καὶ φιληδονίας, ἐπιβάλλουσα ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην καὶ σεμνότητα καὶ ἐν διαλογισμοῖς καὶ ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις. Ἡ ἀκολασία καὶ ἀσωτεία φθείρει τὸν ἄνθρωπον, καὶ καταστρέφουσα κατὰ μικρὸν πολλάκις καὶ τὴν υγίαν καὶ τὴν ὑπόληψιν καὶ τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, ὀδηγεῖ αὐτὸν εἰς τὸν τέλειον ὄλεθρον, ἡ ἐγκράτεια τοῦναντίον καὶ σωφροσύνη φέρει μεθ' ἑαυτῆς τὴν υγίαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν προκοπὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐν πᾶσι. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον ὡς πρὸς τὰ ἄτομα ἰσχύει, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς ὀλόκληρα ἔθνη. Διότι εἰς ὅσα ἔθνη ἐπεκράτει καὶ ἐφ' ὅσον ἐπεκράτει σωφροσύνη καὶ χρηστοθήεια, ἤμαζον καὶ ἐμεγαλύνοντο· πάντοτε δὲ μετὰ τῆς ἀσωτείας καὶ τῆς διαφθορᾶς, πρὸ πάντων μετὰ τῆς ἐκλύσεως τῶν ἱερῶν οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἐπῆλθε καὶ ἡ παρακμὴ καὶ κατὰπτωσις αὐτῶν. Τοῦτο συνέβη καὶ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν Ῥώμην. Τὴν ἀρχὴν ταύτην πρέπει νὰ ἐγχαράξῃ βαθέως ἡ νεότης ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς, ὅτι δηλ. ἡ μὲν σωφροσύνη καὶ ἐγκράτεια σώζει, ἡ δὲ ἀκολασία καὶ διαφθορὰ φθείρει.

§ 66.

Τίς εἶναι ἡ ὀγδόη ἐντολή;

Οὐ κλέψεις.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου· διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἔλλειψις πάσης δικαιοσύνης καὶ φιλαδελφίας πρὸς αὐτόν. Περιουσία ἢ ἰδιοκτησία λέγεται πᾶν ὅ,τι ἔχει τις νομίμως περιελθὸν αὐτῷ ἢ ἐκ κληρονομίας ἢ ἐκ δωρεᾶς ἢ ἐξ ἐργασίας ἢ ἄλλως πως. Πᾶς ἄνθρωπος ἔχων ἀνάγκην τροφῆς, ἐνδυμασίας, κατοικίας καὶ πολλῶν ἄλλων πρὸς συντήρησιν καὶ ἀνάπτυξιν ἑαυτοῦ, ὀφείλει νὰ ἐργάζεται πρὸς ἀπόκτησιν τούτων, ἵνα μὴ ἐπιβαρῶνῃ τοὺς ἄλλους. Ἄλλ' ἡ ἐργασία ἵνα ἦναι ἠθικῶς ἐπιτετραμμένη, πρέπει νὰ μὴ ἐξευτελίξῃ τὸν ἄνθρωπον, νὰ μὴ ἀντίκηται εἰς τὴν ἠθικὴν, νὰ μὴ μετέρχηται τις αὐτὴν ἀνηθικῶς καὶ νὰ μὴ ἐξαντλῇ τὰς δυνάμεις ἡμῶν. Οὐ μόνον δὲ δὲν πρέπει νὰ ἀφαιρῶμεν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴ βλάπτωμεν αὐτήν. Κλέπτῃς εἶναι α) ὁ διὰ τῆς βίας ἢ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ἄλλου ἀφαιρῶν τούτου τὴν ἰδιοκτησίαν, β) ὁ μεταχειριζόμενος τὴν ἀπάτην πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ὁ χρώμενος πδχ. μέτροις καὶ σταθμοῖς ψευδέσι, γ) πᾶς ἐν γένει αἰσχροκερδῆς, ὡς ὁ τοκογλύφος καὶ δ) ὁ μὴ ἀποτιῶν τὰ ὀφειλόμενα χρέη. Εἰς τὴν κλοπὴν ἄγουσιν ἡ ἀργία, ἡ ἀσωτεία καὶ ἡ πλονεξία, ἀπ' αὐτῆς δὲ σώζουσιν ἡ φιλεργία, ἡ ὀλιγάρκεια καὶ ἡ ἀφιλοκέρδεια. Οὐ μόνον δὲ ὡς πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἡμετέραν ἰδιοκτησίαν ἰσχύουσιν ἠθικοὶ κανόνες. Οὕτως ἀδικεῖ ἑαυτὸν καὶ τὸν οἶκόν του πᾶς ὁ ἢ φιλάργυρος· δεικνύμενος ἢ ἀσωτεύων τὸν πλοῦτον αὐτοῦ. Ἡ ἐντολή ἀπαγορεύουσα τὴν κλοπὴν καὶ τὴν ζημίαν τῆς ἰδιοκτησίας τοῦ πλησίον, σιωπηλῶς ἐπιβάλλει τὴν φιλανθρωπίαν καὶ εὐποιίαν πρὸς πάντας. Τέλεις χριστιανὸς εἶναι ἐκεῖνος, ὅστις οὐ μόνον δὲν βλάπτει τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ εὐεργετεῖ αὐτόν. Ὡς πρὸς τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους εὐεργεσίαν καλὸν νὰ τηρῶνται οἱ ἐξῆς κανόνες. Πρῶτον ἡ εὐεργεσία δὲν πρέπει νὰ γίνηται πρὸς ἀναξίους· δεύτερον πρέπει ἐν πρώτοις νὰ μὴ ζημιῶμεν μηδένα, καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ εὐεργετῶμεν ἄλλους (πρῶτον νὰ πληρόνωμεν λ. χ. τὰ χρέη ἡμῶν καὶ ἔπειτα νὰ θέλωμεν νὰ ποιῶμεν γενναίας φιλανθρωπικὰς δωρεάς)· τρίτον ὀφείλομεν νὰ εὐεργετῶμεν πρῶτον τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους, ἔπειτα δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς· καὶ τέταρτον ἡ ἐλεημοσύνη ἡμῶν δέον νὰ μὴ γίνηται πρὸς ἐπίδειξιν.

§ 67.

Τίς εἶναι ἡ ἐννάτη ἐντολή ;

Οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τὸν πλησίον σου μαρτυρίαν ψευδῆ.

Ἡ ἐντολή αὕτη ἀπαγορεύει τὴν προσβολὴν κατὰ τῆς ὑπολήψεως καὶ τοῦ καλοῦ ὀνόματος τοῦ πλησίον. Τὸ καλὸν ὄνομα εἶναι πολυτιμὸν κτήμα, πολυτιμότερον κατὰ τὰς Παροιμίας πλοῦτου πολλοῦ (Παροιμ. κβ', 1). Καὶ αὕτη ἡ ζῶη ἀνευ αὐτοῦ δὲν ἔχει ἀξίαν. Ἄνευ δὲ τῆς ὑπολήψεως ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν δύναται. Οὐδέποτε λοιπὸν εἶτε ἐν τῷ δικαστηρίῳ εἶτε ἐν τῷ καθημερινῷ βίῳ πρέπει νὰ δίδωμεν ψευδῆ κατὰ τοῦ πλησίον μαρτυρίαν. Ἐν γένει δὲ ὀφείλομεν τρία τινὰ νὰ πράττωμεν 1) *Νὰ μὴ λέγωμέν ποτε ψεῦδος*. Διότι τὸ ψεῦδος ὑποδηλοῖ πάντοτε δολιότητα πρὸς τὸν πλησίον· καθόσον ὅταν δὲν σκοπῶμεν τι κακὸν κατὰ τοῦ ἄλλου, πρὸς τί τότε νὰ ἀποκρύπτωμεν ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἀλήθειαν ; 2) *Νὰ μὴ κατηγορῶμεν τὸν πλησίον φανερώς ἢ κρυφίως*, δι' ὑπονοιῶν ἢ ὑπερβολῶν ἢ διὰ διαδόσεων κατ' αὐτοῦ. Καὶ αἱ κατηγορίαι δεικνύουσι κακίαν. 3) *Νὰ μὴ κρίνωμεν αὐστηρῶς τοὺς ἄλλους*, ἀναμνησκόμενοι, ὅτι καὶ ἡμεῖς ὡς ἄνθρωποι δυνάμεθα νὰ περιπέσωμεν εἰς τὸ αὐτὸ παράπτωμα (Ματθ. ζ', 1). Ἄς κρίνωμεν δὲ μᾶλλον ἡμᾶς αὐτοὺς αὐστηρῶς. Καὶ τὸ αὐστηρῶς κρίνειν τοὺς ἄλλους ἐλέγχει δυσμενῆ διάθεσιν πρὸς αὐτούς. Ὑπὸ τῆς ἐντολῆς ἐπιτασσόμεθα κατὰ ταῦτα νὰ λέγωμεν πάντοτε τὴν ἀλήθειαν, νὰ ἐπαινώμεν τοὺς ἄλλους προθύμως διὰ τὰς καλὰς αὐτῶν πράξεις καὶ νὰ κρίνωμεν ἐπιεικῶς αὐτούς.

§ 68.

Τίς εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολή ;

Οὐκ ἐπιθυμήσεις ὅσα τῷ πλησίον σου ἐστί.

Ἡ ἐντολή ἀπαγορεύει νὰ ἐπιθυμῶμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν παρὰ τῶν ἄλλων τὰ αὐτοῖς ἀνήκοντα πράγματα. Ἡ ἐντολή αὕτη εἶναι συμπλήρωσις τῆς ὀγδόης· ἐκείνη ἀπαγορεύει τὸ κλέπτειν τὴν περιουσίαν τοῦ ἄλλου, αὕτη καὶ αὐτὴν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀφαιρέσεως παντὸς ἐν γένει πράγματος τῷ πλησίον ἀνήκοντος. Ὁ θεὸς νομοθέτης ἠθέλησε νὰ ἐκριζώσῃ τὸ κακὸν τῆς κλοπῆς ἀπ' αὐτῆς τῆς ρίζης του. Καθ' ὅλου δὲ ἐπιτάσσει ἡ ἐντολή 1ον νὰ πολεμῶμεν πᾶσαν κακὴν ἐπιθυμίαν ἐν ἡμῖν. Πρέπει νὰ καθαρί-

σωμεν πρῶτον τὴν πηγὴν, ἐξ ἧς ἀπορρέουσιν αἱ πράξεις ἡμῶν, δηλ. τὴν καρδίαν, ἵνα πάσαι αἱ πράξεις ἡμῶν ᾖναι ἀγαθαί. Ἀπὸ τῆς πονηρᾶς καρδίας τῆς πλήρους κακῶν ἐπιθυμιῶν ἐξέρχονται κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πάντα τὰ κακά, «διαλογισμοὶ πονηροὶ, φόνοι, κλοπαί, ψευδομαρτυρίαι» (Ματθ. ιε', 19). Τὴν καρδίαν πρέπει νὰ διατηρῶμεν ἀγνήν καὶ καθαράν. Τοιαύτη δ' εἶναι, ὅταν εὐγενεῖς πόθοι κατέχωσιν αὐτήν, ἀγάπη πρὸς τὸν Θεόν, ἀγάπη πρὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἀγάπη ἐν γένει πρὸς πᾶν εὐγενές, ὅσιον καὶ καλόν. **Ἐν Πρέπει** **πάσας τὰς ἐπιθυμίας νὰ περιστέλλωμεν καὶ ῥυθμίζωμεν, ὥστε νὰ μὴ ἐπικρατῶσι καὶ δεσπόζωσιν αὐταί, ὅπως συμβαίνει εἰς τὰ κτήνη, ἀλλὰ τὸ λογικὸν καὶ ἡ συνείδησις ἡμῶν. Διότι τὸ πνεῦμα πρέπει νὰ ἐπικρατῇ τῆς σαρκός (Ματθ. κς', 41), οὐχὶ δὲ ἡ σὰρξ τοῦ πνεύματος.**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΝ

ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΗΧΗΣΕΩΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

§ 1. Τί είναι χριστιανική Κατήχησις ; § 2. Τί είναι θρησκεία ἐν γένει ; § 3. Πόσα είναι τὰ εἶδη τῆς θρησκείας ; § 4. Τί είναι ἀποκάλυψις ; § 5. Τί είναι ἁγία Γραφή ; § 6. Τίνα είναι τὰ βιβλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ; § 7. Τίνα είναι τὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ; § 8. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ διδασκαλία ; § 9. Εἰς πόσα μέρη διαιροῦμεν τὴν Κατήχησιν ;

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΔΟΓΜΑΤΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

Περὶ Θεοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ πλάσεως τοῦ ἀνθρώπου.

§ 10. Τίνας ἀποδείξεις ἔχομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ; § 11. Πῶς δεικνύεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς ; § 12. Τίς ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ ; § 13. Ἀνάπτουζον τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ ὡς τελείου πνεύματος ἢ τίνας εἶναι αἱ γενικαὶ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ ; § 14. Τίνας εἶναι αἱ ἰδιότητες τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ; § 15. Τίνας εἶναι αἱ ἰδιότητες τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ ; § 16. Τίς ἡ περὶ ἁγίας Τριάδος διδασκαλία τῆς Γραφῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ; § 17. Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ; § 18. Πῶς πρέπει νὰ ἐνοησώμεν τὴν παρά Θεοῦ συντήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ ἢ τὴν θεῖαν πρόνοιαν ; § 19. Τί διδάσκει ἡ Γραφή περὶ τῆς πλάσεως, ἀξίας καὶ φύσεως τοῦ ἀνθρώπου ; § 20. Τίς εἶναι ὁ προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου ; § 21. Ἐν ποίᾳ καταστάσει ἐπλάσθη ἐν ἀρχῇ ὁ ἀνθρώπος ; § 22. Ἐμείναν ἐν τῇ καταστάσει τῆς ἀθωότητος οἱ

πρώτοι ἄνθρωποι ; § 23. Τίς εἶναι ἡ φύσις τῆς ἁμαρτίας ; § 24. Τίνα εἶναι τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἁμαρτίας ; § 25. Ὑπῆρξε γενικὴ ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ κόσμῳ καὶ τίς ἐμελλε νὰ σώσῃ τοῦτον ἀπ' αὐτῆς ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀπολυτρώσεως.

§ 26. Πότε ἐπεφάνη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς τὸν κόσμον ; § 27. Πῶς προπαρεσκευάσθη ἡ ὁδὸς εἰς τὸν Ἰησοῦν Χριστόν ; § 28. Τί διδάσκει ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ παράδοσις περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ; § 29. Τί εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ; α) Ἡ διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. § 30. Τίνες εἶναι αἱ θεμελιωδέστεραι ἰδέαι τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ; § 31. Τίς εἶναι ἡ ἐπὶ τοὺς ὄρους ὁμιλία ; § 32. Τίνες εἶναι αἱ παραβολαὶ τοῦ Κυρίου ; β) Ὁ βίος τοῦ Κυρίου. § 33. Ὅποιός τις ὑπῆρξεν ὁ βίος τοῦ Κυρίου ; γ) Ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου. § 34. Τίς ἡ σημασία τοῦ θανάτου τοῦ Κυρίου ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος καὶ τῆς δι' αὐτοῦ ἀναγεννήσεως

§ 35. Τί εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα ; § 36. Τί ἐνεργεῖ ἐν ἡμῖν ἡ μετάδοσις τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἢ τί εἶναι ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη ἢ σωτηρία ; § 37. Πῶς ἄρχεται ἡ ἀναγέννησις καὶ δικαιοσύνη ἢ τί εἶναι μετάνοια καὶ πίστις ; § 38. Πῶς συμπληροῦται ἡ τελειοποιεῖται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἀναγέννησις ἢ τί εἶναι ἁγιασμός ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Περὶ Ἐκκλησίας.

§ 39. Τί εἶναι ἐκκλησία ; § 40. Πῶς ἰδρῦθη καὶ ἐξηπλώθη ἡ ἐκκλησία καὶ τίς ἡ ἀρχαία αὐτῆς ἀνάπτυξις ; § 41. Τίνες εἶναι αἱ μετὰ ταῦτα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐπελθούσαι διαίρέσεις ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῶν μέσων τῆς σωτηρίας ἢ περὶ κηρύγματος, προσευχῆς καὶ μυστηρίων.

§ 42. Διὰ τίνων μέσων μεταδίδει ἡ ἐκκλησία τοῖς πιστοῖς τὸ

πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πρὸς ἀναγέννησιν καὶ σωτηρίαν αὐτῶν ; § 43.
Τίς ἡ σημασία τοῦ κηρύγματος ἢ τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγελίου ;
§ 44. Τί εἶναι προσευχή ; § 45. Τίς ἡ κυριακὴ προσευχὴ καὶ τίς
ἡ ἔννοια αὐτῆς ; § 46. Τί εἶναι τὰ μυστήρια καὶ πόσα ; § 47.
Τί διδάσκει ἡ Γραφὴ καὶ ἡ ἐκκλησία περὶ τοῦ βαπτίσματος § 48.
Τί εἶναι τὸ χρίσμα ; § 49. Τί εἶναι ἡ εὐχαριστία ; § 50. Τί εἶναι
ἡ μετάνοια ; § 51. Τί εἶναι ὁ γάμος ; § 52. Τί εἶναι τὸ εὐχέλαιον ; § 53. Τί εἶναι ἡ ἱερωσύνη ;

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

§ 54. Τί διδάσκει ἡ Γραφὴ καὶ τὸ σύμβολον περὶ τῆς μελλούσης
ζωῆς καὶ κρίσεως ; § 55. Τίνας ἀποδείξεις περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς
ψυχῆς προσάγουσι ; § 56. Τίνα εἰκόνα δίδει ὁ Κύριος περὶ τῆς
μελλούσης κρίσεως ;

ΜΕΡΟΣ Β'.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὁ Δεκάλογος.

§. 57. Ποῦ περιέχεται ἐν περιλήψει ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ ; § 58.
Ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον ἀγάπη εἶναι ἔμφυτος ἠθικὸς νόμος
ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, καὶ πόθεν δηλοῦται ἡ εἰς αὐτὸν ὑποχρέωσις
τοῦ ἀνθρώπου ; § 59. Τίς εἶναι ἡ πρώτη ἐντολὴ καὶ τίς ἡ ἔννοια
αὐτῆς ; § 60. Τίς ἡ δευτέρα ἐντολὴ ; § 61. Τίς ἡ τρίτη ἐντολὴ ;
§ 62. Τίς ἡ τετάρτη ἐντολὴ ; § 63. Τίς ἡ πέμπτη ἐντολὴ ; § 64.
Τίς εἶναι ἡ ἕκτη ἐντολὴ ; § 65. Τίς εἶναι ἡ ἑβδόμη ἐντολὴ ; § 66.
Τίς εἶναι ἡ ὄγδοη ἐντολὴ ; § 67. Τίς εἶναι ἡ ἐνάτη ἐντολὴ ; § 68.
Τίς εἶναι ἡ δεκάτη ἐντολὴ ;

... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

... των ...
... των ...
... των ...

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...
... των ...

Ἀριθ. Πρωτ. 6834
Διεξ. 7450

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Α. Διομήδη Κυριακὸν καθηγ. τοῦ Πανεπιστημίου (*)

Ἦγόντες ὑπ' ὄψει α') τὰ άρθρα 7 καὶ 8 τοῦ ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1882 ΑΜΒ' νόμου καὶ τὸ άρθρ. 16 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους Β. Διατάγματος περὶ τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μίσης καὶ κατωτέρας ἐκπαίδευσεως καὶ β') τὴν κατὰ τὰ άρθρα 9 καὶ 14 τοῦ αὐτοῦ Β. Διατάγματος ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἐκθεσιν τῆς τρίτης Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μίσης ἐκπαίδευσεως, γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι εἰς τὸν διαγωνισμὸν ἐγκρίθησαν Μεγάλῃν Κατήχησιν ὑμῶν ἐγκρίνομεν ἐπὶ τετραετίαν, ἀρχαίην ἀπὸ τοῦ προσηχοῦς σχολικοῦ ἔτους ὡς μόνον Κατήχησιν διὰ τοῦ μαθητῆς τῆς τρίτης τάξεως τῶν Ἑλληνικῶν σχολείων τοῦ κράτους, δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιωτικῶν. Καλεῖσθε δὲ ὅπως συμμορφωθῆτε πρὸς τὰ άρθρα 6 τοῦ ΑΜΒ' νόμου καὶ τὰ άρθρα 17 καὶ 18 τοῦ ἀπὸ 4 Σεπτεμβρίου 1882 Β. Διατάγματος.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 4 Ἰουλίου 1884.

Ὁ Ὑπουργός

Δ. Σ. ΒΟΥΛΑΠΩΤΗΣ.

Σ. Μ. Παρίσης.

(*) Κατὰ λάθος ἀντὶ τῆς ἀφίσεως τῆς προέφης Μεγάλῃν Κατήχησεως μου ἐτυπώθη ἐν σελ. 3 ἡ ἐγκρισις ἡ δοθείσα μοι διὰ τὴν μικρὰν μου Κατήχησιν τῶν δημοτικῶν σχολείων, ἥτις μετὰ ταῦτα ἐκκαταρτίφθῃς νομικοῦ τύπου θεωρήθη μὴ γενόμενη.

Ἀριθ. Πρωτ. 43634.
Διεξ.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Πρὸς τὸν κ. Α. Διομήδη Κυριακὸν καθηγ. τῆν τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου.

Ἦγόντες ὑπ' ὄψει α') τὸ άρθρ. 6 τοῦ ΑΜΒ' νόμου τῆς 22 Ἰουνίου 1882, τὸ ἄρθρον 18 τοῦ Β. Διατάγματος τῆς 4 Σεπτεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους περὶ διδακτικῶν βιβλίων καὶ τὴν κατὰ ταῦτα ὑποβληθεῖσαν ἡμῖν ἐκθεσιν τῆς τρίτης Ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τῶν διδακτικῶν βιβλίων τῆς μίσης ἐκπαίδευσεως, γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἐγκρίνομεν τὴν γνώμην ταύτην τῆς Ἐπιτροπείας, κ. θ' ἢ ἡ ὑπ' ὄψιν συνταχθεῖσα Κατήχησις κατὰ τὸν ΑΜΒ' νόμον ἐγκρίθηται ὡς μόνον διδακτικὸν βιβλίον πρὸς διδασκαλίαν τοῦ μαθήματος τούτου ἐν τῇ γ' τάξει τῶν δημοσίων, δημοσυντηρητῶν καὶ ἰδιωτικῶν Ἑλλήν. Σχολείων, ἐπὶ τετραετίαν ἀρχαίην ἀπὸ τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους, εἶναι καλῶς καὶ κατὰ νόμον ἐκτετυπωμένη. Συμφῶν δὲ τῇ γνώμῃ τῆς Ἐπιτροπείας ὀρίζομεν τὴν τιμὴν αὐτῆς δραχμὴν μίαν (δρ. 1).

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 21 Σεπτεμβρίου 1884.

Ὁ Ὑπουργός

Δ. Σ. ΒΟΥΛΑΠΩΤΗΣ.

Σ. Μ. Παρίσης.